YENİ İNSAN

27

POLİTİKA EYLEM SANAT

1995 EKİM

DÖNÜŞÜM
yalçın küçük

•

VİRTÜEL REALİTE
cem günhan

•

DİLİMİZDEKİ KİRPİ: WITTGENSTEIN
a. orhan erdoğan

•

'AMERİKAN RÜYASI' VE BOB DYLAN
yiğit tuncay

•

MÜRTED
erdem balcı

İLGESU ERENUS CEZAEVİNE GİRİYOR

ÖZDÜR; BİR KEZ SÖYLENMİŞTİR VE BİZİMDİR

AKIŞ YAYINCILIK

yeni insan
politika eylem sanat
aylık dergi

Yıl: 4 Sayı: 27
EKİM 1995
Fiyatı: 100.000 TL (KDV'li)

Sahibi ve Yazı İşleri
Müdürü
Cem Aksoy

Genel Yayın Yönetmeni
Gökhan Aktemur

Merkez
Asmalı Mescit Sokak
Şahin Han No:406-407
Beyoğlu İSTANBUL

Teknik Hazırlık
Şubat Ajans

(312) 4179760
Selanik Cad. 68/4
Kızılay Ankara

Baskı
Gürtaş Ofset
İstanbul

Hesap No:
Neylan Doğan
İşbankası Akay Şb.
4201-0424394

İnsan'a İnatla...

Yeniinsan, uzun bir aradan sonra yeniden aranıza dönüyor. Aran ızdan ayrılmış mıydı, aslında hayır. Tahminde güçlük çekmeyeceğiniz nedenlerle derginin periyodunu bu ölçüde aksatmış olduk. Ancak, Yeniinsan çıkmadığı süre içerisinde aranızdan hiç ayrılmadı; hep bu topraklarda, yeni insanların arasındaydı.

Bu süre içerisinde, savaş, tüm ülkeye yayıldı ve bundan sanat da kendine düşen payı aldı. Sanatçı ve aydınlar ya medyatik bir "düşünce özgürlüğü" girişimine katıldılar ya da ardarda gelen ölümlerin ve yıldönümlerin taziyesiyle meşguldüler. Haziran ve Temmuz ayları, aydın ve sanatçılar için bir toplu taziye dönemi oldu. 2 Haziran'da Orhan Kemal ve Ahmed Arif'le başlayan, Nazım'la doruğa çıkan bu dönem, son yıllarda aralarına katılan "2 Temmuz Şehitleri", Aziz Nesin, "güler yüzlü sosyalist" M.Ali Aybar ve Bilge Karasu'nun ölümleriyle şekillendi. Bir ayağı tekelli basının içerisinde diğer ayağı "sol"un belleğinde olan kimi aydınlarımız, bu işten epey de rant elde ettiler. Kan emici savaşın en büyük taraftarlarından olan tekelli basının "ölü seviciliği" büyük bir şahlanışa geçti. Ölümünden birkaç gün önce, Sivas Katliamı'nın kışkırtıcısı ilan ettikleri A.Nesin'in arkasından tonlarca gözyaşı döktüler. Nazım ise, Genelkurmaş partisi kanalıyla, hükümet yöneticilerinden muhalefet liderlerine; medya sırtlanlarından bazı "solcu ağabeylerimiz"e kadar her kesime malzeme olmaya devam etti.

Yeniinsan'ın bir önceki sayısı yayımlandığında, günlük basında halklarımızın onurlu sesi Özgür Ülke'ydi; önce bombalanmış, sonrasında uyduruk bir gerekçeyle kapatılmıştı, anımsarsınız. Peşi sıra yayınlanmaya başlanan Yeni Politika ise ilk sayısından itibaren uygulanan sansür ve toplatma kararlarıyla yayınına devam ederken, aynı gerekçe gösterilerek, kapatıldı. Y.Politika'nın "sesinin kesildiği" anda bombacılar yine ortaya çıktı ve muhabirleri gözaltına alınmaya, katledilmeye başlandı. Ancak, artık, alışılmıştı ve bu sefer sanatçı ve aydınımız sessizlikle geçiştirdi. Tekelli basın,Emniyet'te katledilen Y.Politika muhabiri Seyfettin Tepe için, "o gazeteci değildi" türünden yorumlarıyla aymazlıklarını bir kez daha sergilediler. Gündem-Ülke-Politika çizgisi bu topraklarda, halkların onurlu sesi olmuştur.

Şehitleri ve onurlu sesi hepimizindir.

Yeniinsan'ın elinize ulaşmadığı süre içerisinde olan bitenler bununla sınırlı kalmadı kuşkusuz. Ama biz de boş durmadık ve tarih, felsefe, müzik ve edebiyat ağırlıklı bir sayı hazırladık.

***

Dergimiz kurucularından Bilgesu Erenus, bir sanatçının en son yargılanacağı makamda, Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nde, "halkı askerlikten soğutmak" suçu işlediği gerekçesiyle ceza aldı. Mustafa Göksoy arkadaşımız, Erenus'un mahkemede sözlü olarak yaptığı ve "Bu savaşın kendisi bölendir. Bu savaş asla birleştirmez. Ben savaş ilan eden politikalar gibi, ölme ve öldürme seçeneği sunulan gençlere, analarınız sizi bugün için doğurdu, diyemiyorum" dediği savunmasını yayına hazırladı. Göksoy, yazısında "Bilgesu Erenus'un öfkeli umudu, umutlu öfkesi, karanlıkta atılmış bir çığlıktır; sözdür, bir kez söylenmiştir ve bizimdir" diyor. Biz de Erenus ve Göksoy'un sözlerini yineliyoruz: "Sözdür, söylenmiştir ve bizimdir".

Yalçın Küçük, epey tartışılacağını umduğumuz bir incelemesiyle katılıyor Yeniinsan'a. Yalçın Hoca, toplumun bütün dinamikleri tarafından bir tarafa çekiştirilen kemalizm olgusunu yeniden ele alıyor.

Ayrıca, yazıda Cumhuriyet tarihi çözümlemelerinde "bürokrasi" kavramı daha öncekilerin tersine, ön plana çıkıyor. Cumhuriyetin sınıfsal niteliği üzerine yıllarca süren tartışmalar hatırlanarak, kimileri "biz demiştik" de diyebilir. Ancak, ortaya çıkan yeni tespitler, bugünün değerlendirmesinden yola çıkılarak geçmişin yeniden oluşturulması gereğindendir. Günümüzde yaşanan "Dönüşüm"ün izlerini geçmişte de aramak, geçmişi yeniden kurmak demektir.

Yalçın Hoca'nın yazısı, sunulduğu ortam nedeniyle bizim okurumuz açısından belli

tekrarları içeriyordu, bunları değiştirmeyi gerekli görmedik. Çeviride ise, bir önceki sayımızda yayımladığımız "İkinci Ortaçağ'da Yeni Bir Aydınlanma İçin" yazısındaki hatalarımızı dikkate aldık ve daha başarılı olduğumuzu sanıyoruz.

Önceki sayımızda sözünü ettiğimiz ODTÜ'lü arkadaşlarımızın oluşturduğu "Felsefe Grubu"nun çalışmaları sayfalarımıza yansımaya başladı. ODTÜ tayfasının hızına dergi periyodunun zor ulaşacağı görünüyor, şimdiden dergiyi doldurmaya başladılar. Bu nitelikli çalışmaların yeni insanlarla genişleyerek süreceğini görüyoruz. İzmirli öğrenci arkadaşlarımızın da önümüzdeki sayılarda aynı tempoyu yakalayacaklarını düşünüyoruz, Devrim Salihoğlu'nun Nazım üzerine kaleme aldığı yazısını sunuyoruz.

Bir ansiklopedi titizliğiyle hazırladığı "Mayakovsky" ve "Dışavurumculuk" yazılarından hatırlayacağınız Yiğit Tuncay, bu sayımız için, "Amerikan Rüyası ve Bob Dylan"ı kaleme aldı. Y.Tuncay, bundan böyle dergi çalışmalarında daha aktif görevler alarak, katkısını yazıları dışında da yansıtacak; kolay gelsin diyor ve başarılar diliyoruz.

***

Yalçın Hoca'nın Yeniinsan'ın önceki sayılarında yer alan "İnsan Teorisi Üzerine Notlar"ından bir yenisini daha farklı biçemde yayınlıyoruz. "İnsanlık Öğretmenim" başlığıyla oğluna gönderdiği bu "Notlar" annesinin vefatı üzerine kaleme alınmış. Evet, aşağıda okuyacağınız satırlar bir oğulun annesinin ardından duyduğu üzüntüyü aktarıyor, ancak bir yanıyla da O'nun dünyaya, olaylara ve insan'a bakışını da yansıtıyor. Biz de hocamızın üzüntüsünü paylaşıyoruz.

Gelecek sayıda buluşmak üzere...

İNSANLIK ÖĞRETMENİM

Annem de göçmüş, 13 Ağustos 1995, Pazar günü; kalpten olduğu anlaşılıyor.

Hiç mutlu olmadı, fakat hep umutluydu. Hep çocuklarının yükselmesini istedi. Tek başına inattı.

İnat'ı haz kaynağı yaptı.

Hep kurgucuydu. Ömrü güzeli kurmakla geçti.

Büyük güzellikler için acımasız olabiliyordu.

Yükselmemi isterdi, sosyal mücadelede her düşüşümde ise "bunlar geçer, oğlum" derdi. Pişmanlık bilmedi, umutsuzluğa kapılmadı. Gözü hep Gök'teydi. Zafer'den, ebedi mutluluktan, bir an kuşku duymadı.

Yalnızdı.

Bir ihtilalcinin kızıydı.

Oğluna aktardı. Beni hep ihtilal öyküleriyle büyüttü.

Son zamanlarda babası ve benim üzerime bir dünya kurdu.

Son zamanlarda artık dünyada değil hayal aleminde yaşıyordu.

Ölümü duyduğunu sanmıyorum.

Annem son'u bilmezdi.

Babam yenilgi, Annem isyandı. Babam için yenilgi arınmak, annem için yenilgi yeni bir isyan demekti.

Annem babam benim insanlık öğretmenim oldular.

Ellerinden öpüyorum.

15 Ağustos 1995

Y.K

BİLGESU ERENUS CEZAEVİNE GİRİYOR...

SÖZDÜR, BİR KEZ SÖYLENMİŞTİR VE BİZİMDİR

Mustafa Göksoy

İnsanlar, kimlikler, kişilikler ve dostluklar yol ayrımlarında belli olur ve netleşir. "Ağacın çürüğü özünden, insanın çürüğü sözünden olur." Bu Afşar atasözü, sözün önemini -özellikle yol ayrımlarında- ne güzel açıklıyor. Söz, insanın biriktirdiklerinin içtenlikli ifadesidir. İçtenlik, dürüstlüktür; dürüstlük ise özgürlüğe açılan kapıdır. Özgürlüğe açılan kapılardan biri de Bilgesu Erenus'tur.

Bilgesu Erenus, 1993 yılınıda Lüleburgaz'da cam işçileri ile dayanışma amacıyla verdiği bir konserde "Anneler çocuklarınızı savaşa göndermeyin" yönündeki sözleri üzerine, halkı askerlikten soğutma gerekçesi ile İstanbul 3 No'lu DGM'de açılan davada, iki ay hapis cezasına mahkum edilmişti. Yargıtay, görevsizlik gerekçesiyle hükmü bozmuş, bunun üzerine dava dosyası Genelkurmay Askeri Mahkemesi'ne gönderilmişti.

Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nde 27 Haziran 1995 tarihinde yapılan duruşmada, Mahkeme başkanı Erenus'un suçunun sabit olduğunu ve Askeri Ceza Yasası'nın 58. maddesine delaleten, Türk Ceza Yasası'nın 155. maddesine göre iki ay hapis, yüzbin lirada para cezasına çarptırıldığını belirtti. Mahkeme başkanı, kararın temyizinin Askeri Yargıtay'ca yapılabileceğini de ifade etti.

Bilgesu Erenus, kökleri bu topraklarda olan toprağa kök salmış bir devrimci aydın sanatçıdır. Biz yeni insanlar, yeni insanların filizleri olarak, Bilgesu Erenus'a sahip çıkıyor ve O'nun bu toprakların ortak değeri olduğunu düşünüyoruz.

İnsan doğası ortak bir değerdir. İnsan doğasına, insan özgürlüğüne aykırı kurumların başında hapishane gelir. En büyük hapishane de insanın kafasının içinde yarattığı hapishanedir. Aydın, kafasının içini hep aydınlık tutma çabası olan insandır. Hapse girmenin övünülecek bir tarafı yok. Ancak, hapse girmemek için, sözünden dönmek, insan özünün, insan doğasının çürümesine yol açar. Aydın, çürümeye, yılgınlığa karşı direnen, mücadele eden insandır. Düşünce ve ifade özgürlüğü aydın insanın mayasıdır. Düşünce ve ifade özgürlüğü, aykırılığın dinamiğinde yatıyor. Düşünce tarihi, kurulu olana, genel kabul görene, alışılmış olana, çürümüşlüğe, yılgınlığa karşı mücadelenin, başkaldırının dinamiğinde gelişiyor.

Bilgesu Erenus'un hep yakınında olan biri olarak, Askeri Mahkeme'de sözlü olarak yaptığı savunmasını, düşünce tarihi'ne katkı olması amacıyla yazılı hale getirmenin, onurunu duyuyorum.

"Değerli Yargıçlar,

Üç yıl önce İstanbul DGM'de başlayan yargılamamda, iki türden tanık vardı. İşçi ve polis tanıklar. Bu duruşmada -polis devleti miyiz dedirtincesine- işçi tanıklar değil de, polislerin tanıklığı esas alındı.

Polislerin elinde ne bir ses ne de bir görüntü bandı vardı. Birbirlerini, eğitilmiş bir papağan örneği aynı sözcüklerle tekrarlıyorlardı. Ben, tüm bunlara rağmen DGM'de 'evet' dedim 'söz benimdir: 'Analar size yalvarıyorum, çocuklarınızı savaşa yollamayın' Dosyam DGM'den Askeri Mahkeme'ye devredildi. Sözümden dönmüş değilim. Sözün bana ait olduğunu burada da yineliyorum.

Analara yönelik bu sözüm, halkı askerlikten soğutma kastıyla söylenmemiştir. Sa-

vaşa karşı karanlıkta atılmış bir çığlıktır bu. Sanatçı sezgilerimle, analık içgüdülerimle attığım bir çığlık. Elimden yalnızca bu geliyordu çünkü. Keşke daha fazlası gelebilse.

Değerli Yargıçlar,

Savaş bulaşkandır, savaş tehlikeli bir virüstür. Yalnızca düştüğü yeri yakmaz. Hepimiz farkındayız, düşmanlık duyguları bu topraklarda hemen her kesimde acımasızca yayılıp, genişliyor. Savaşı ilan eden politikanınsa, kendi varoluşunu sürdürme çabası dışında hiçbir kaygısı yok; akıl ve ahlak dışı davranıyor.

Savaş taciri politika, bu topraklarda yaşayan herkesi savaş suçuna ortak olmaya sürüklüyor. Ben bu suçu reddettiğim için, ortak olmak istemediğim için, mahkeme'nizce yargılanıyorum. Bir sivil ve sanatçı olarak, Askeri Mahkeme sanığı oluşum, savaşın artık üstünün örtülemeyeceğinin açık bir kanıtıdır. Savaş suçuna katılmak istemeyişimin suç oluşturmaması gerektiğine inanıyorum. Aksi halde suça iştirakten kaçınmanın suç oluşturduğuyla ilgili çarpık bir adalet anlayışı doğacaktır.

Birlik ve beraberlik, vatanın bölünmez bütünlüğü dendi mi, akan sular ile birlikte düşünen beyinler de duruyor. Halkların kardeşliğini, emek ve emekçiyi şiddet uygulamalarıyla dışlayan bir birlik ve beraberliğe inancım yok.

Bu savaşın kendisi, bölendir. Bu savaş asla birleştirmez. Ben savaş ilan eden politikalar gibi, ölme ve öldürme seçeneği sunulan gençlere, analarınız sizi bugün için doğurdu diyemiyorum,

Ülkenin üstüne 'Şehit' ya da 'Terörist', törenli ya da törensiz gömülen genç ölülerin laneti çöktü. Başbakanlık belirlemeleri, subay, assubay, korucu, sivil de dahil bu sayıyı yirmi bin olarak veriyor. Bu belirlemelerde, savaşın yıkıcı, bölücü, bulaşıcı etkilerinden söz edilmiyor. Organlarını yitirenlerden, ruhsal bunalımlara düşenlerden söz edilmiyor. Sanatın ve bilimin, düşünen beyinlerin suskunluğundan da söz edilmiyor. Ülkenin duyarlı insanları savaş dolayısıyla inme belirtileri gösteriyor, yaşayan cesetlere dönüştük ne yazık, bunu haketmediğimizi düşünüyorum.

Bu topraklarda barışın dışında herşey büyük acılarla denendi. Artık tüm çabaların barışa yönelmesini diliyorum. Sonucu ne olursa olsun, savaşın vahşetinden, kıyıcılığından uzak olacaktır.

Halkların kardeşliğini, emek ve emekçiyi dışlamayan bir birlik ve beraberliğin özlemini duyuyorum. O zaman savaş mikrobuna bulaşmış bizleri, savaş taciri politikalar bile bölemeyecektir.

Son söz olarak, 'Analar çocuklarınızı savaşa yollamayın' sözüm halkı askerlikten soğutma kastıyla söylenmemiştir. Savaş suçuna iştirak etmeyi de red anlamına gelir. Bir yurttaş olarak bu hakkı kendime tanıyorum, kendimde buluyorum.

Vatanın bölünmezliğini, birliğini, bütünlüğünü bölmek için çılgın olmak gerekir. Ben çılgın değilim.Bu savaşın kendisi bölendir. Bu savaş asla birleştirmez. Barış önerilerinin ciddiye alınarak barış çabalarının arttırılmasından yanayım.

Saygılarımla."

Duruşmadan sonra basın mensuplarının sorusu üzerine bir açıklama yapan Bilgesu Erenus, "Yakınmıyorum, benim için gözlem olur. Bir kitap daha yazarım. Ayrıca karara şaşırmadım, beklediğimiz bir karardı zaten." dedi.

Bilgesu Erenus'un düşünce dünyasında umut ile öfke içiçe. Umut ile öfke, insan gelişmesinin zembereğini oluşturuyorlar. Umutsuz öfke yıkıcılığa, öfkesiz umut ise yılgınlığa götürür insanı. Umutsuz öfkeye ya da öfkesiz umuda alışmak, umutsuzluktan da, öfkesizlikten de daha beterdir.

Devrimci aydın sanatçılık; insanın en yüksek, en yapıcı değerlere ulaşması, insanlığını yüceltmesidir. Bu yüceliş, umutta öfke, öfkede de umut içerir. Öfkesiz umut, insani değerlerin metalaştırılmasına zemin hazırlar. Umutsuz öfke ise, özgürlük için devrim isteğini baltalar.

Bilgesu Erenus'un öfkeli umudu, umutlu öfkesi, karanlıkta atılmış bir çığlıktır; sözdür, bir kez söylenmiştir ve bizimdir.

TRANSFORMASYON*

Yalçın Küçük

Kabul ediyorum ve ilerledikçe ortaya çıkacağını umuyorum birbirini çelen iki nedenden dolayı işim hiç kolay değil. Parçası olduğu toplum hakkında düşünen ve yazan, otuz ciltten fazla kitap yazmış ve nihayet "tezleri" yoğun olarak tartışılmış, resmi olarak reddedilmiş, ancak halkın düşünce sistemine hatta tüm dünyada yeni düşüncelere direnç gösteren akademisyenlerinkine bile şaşırtıcı bir şekilde "de facto" olarak sızıp girmiş biri olarak, bu olanağı kullanarak, bugüne kadar yazdıklarımı özetlemek ve tekrarlamak istemiyorum. Yeni izleyicilerim "yabancı" olsalar bile kendimi yinelemeyi itici buluyorum. Yeni çalışmalarda görüşlerimi yinelemek benim yöntemim değil ve bu da yeni alanları araştırmak, orjinal birşeyler yazmak istememin nedeni oluyor.

Yinelemeye gitmeden yazmak ise uzmanlara hitap etmek demektir ve bunu da yapmak istemiyorum. Sonuç olarak ve özetle kitaplarımın bir bölümünü "çevirmek" istemiyorum; öte yandan, ne kadar uzman ve saygın olsalar da, sınırlı bir izleyici kütlesine de hitap etmek istemiyorum. Bunu bir çelişki olarak formüle ediyorum.

Gordiyon düğümünü çözmek için, Türk tarihi ve olgusunun tüm parçalarını kapsayacak biçimde dönüşüm kavramından yararlanmak istiyorum. Benzetmeyi daha barışçıl bir tona dönüştürmeme izin verilirse, araştırmamda dönüşüm kavramını bir "çözücü" olarak kullanmayı öneriyorum; Türk toplumunu, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, dönüşüm kavramını bir anahtar olarak harekete geçirerek çözümlemek istiyorum.

Tartışmanın bu aşamasında "dönüşen" ve "dönüştüren" arasında bir ayrım yapmakta yarar görmüyorum. Ancak tartışmanın süreceğini umuyorum ve geçerken belirtmekte yarar var: Türkler uzun bir süredir dönüşüme yatkın hale gelmiştir. Şöyle de söyleyebilirim; Türkler belki bin yıldır dönüşüme karşı herhangi bir direnç göstermemişlerdir.

Türk ırkının, tarihinin karanlıklarını araştırmak niyetim olmamakla birlikte, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Orta Asyalı Türkik halkların dünyaya açılmasıyla ortaya çıkan bir zıtlığa, Asya'nın Türkik nüfusu ile içlerinde Anadolu Türkleri de olmak üzere Batı Türkleri olarak adlandırılan gruplar arasındaki gözardı edilemeyecek farklılıklara, değinmeden geçemeyeceğim. Hala eski geleneklerine sıkı sıkıya bağlı ve bugün bile Orta Asya'nın Türkik nüfusuna çok benzeyen Torosların gözden ırak göçerleri, "Türkmen" aşiretleri dışında "batı" Türkleri olarak adlandırılanlar, sadece dış görünüşleri ve fizyonomileri bakımından değil, aynı zamanda tüm davranış biçimleri bakımından da Asya'nın Türkik insanlarından çok farklıdır. Eklemeliyim; bu, eski ancak gizli bir olgunun sadece yeni bir gözleminden başka birşey değildir ve benim için çok aydınlatıcı oluyor.

Bu basit gözlemden çıkarılabilecek ilk sonuç "batı"

---

* Avrupa ülkelerinden birine araştırma projesi olarak sunulan elinizdeki metin, İngilizce'den **Candan Baysan** tarafından çevrildi. Yalçın Küçük'ün yazı üslubunu yakalamak, çeviri yapılırken karşılaşılan en önemli sorunlardan biriydi. Bu nedenle birçok yerde birebir çeviri yerine Y.Küçük'ün biçemine ağırlık verildi. Bir başka açıklanması gereken nokta, "Transformasyon" kavramının Türkçe karşılığı ile ilgili: Transformasyon, Türkçe'ye, "dönüşüm" olarak çevrilebiliyor; uygun bir karşılığı olmadığı ortada. Bu nedenle metin içinde geçen "transformasyon" sözcüklerinin "dönüşüm" olarak çevrilmesinden kaçınılmadığı halde, başlıkta orijinal haliyle kullanıldı.

Türklerinin büyük ölçüde dönüşmüş olduğu ya da Fransızların deyimiyle "melanj", melez, bir halk olduğudur. Türkler onbirinci yüzyılda başlayan, Anadolu'ya girişleriyle birlikte şaşırtıcı bir şekilde kendi kendini melezleştirme sürecine girmiş ve zapt ettikleri toprakların Greko-Romen, Ermeni ve belki de Kürt halkları ile karışmışlardır.

İşgalci Türkler, sadece her türlü beklentiyi aşan boyutlardaki cahillikleri yoluyla değil, tarihin önemli paradokslarından birine yolaçacak biçimde işgal ettikleri toprakların dil, görenek ve kurumlarını gönüllü olarak benimsemeleri nedeniyle de dönüşmüşlerdir. Bu, belki de eşi olmayan kendiliğinden asimilasyon, Asya'nın Türkik nüfusu ile Türklerin dikkat çekici farklılıklarını açıklıyor.

Burada bazı dayanaklarımı açıklamanın zamanı geldiğini düşünüyorum:

Bir: Duraklama dönemine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nu, Greko-Romen gücün devamı olarak kabul etmek doğru olur. Bu görüşümü ünlü Wittek-Köprülü tartışmalarına atıfta bulunarak anlatmak istersem, şöyle ifade edebilirim: Profesör Wittek haklıdır ve hatta eklenebilir, onaltıncı yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu aslında Roma'nın "Üçüncü İmparatorluğu"ndan başka birşey değildir.

İki: Papa'nın Konstantinopl Fatihi İkinci Mehmed'e, hıristiyanlığı kabul etmesi koşuluyla sezarlığı, başka bir deyişle, Roma İmparatorluğu payesini önermesi haksız değildir.

Üç: Mehmed'in oğullarından biri ve ilan edilmemiş veliahtı Cem Sultan'ın, Papa'nın teklifini gizlice kabul etmiş olması ihtimal dahilindedir ve bu nedenle Mehmed'in esrarengiz ölümünü takip eden kardeş savaşı, gerçekte, Roma İmparatorluğu'nun devamı için yapılan bir savaştır.

Dört: Osmanlı yöneticileri, sultanın sezar olarak taç giymesinden bağımsız olarak, onaltıncı yüzyıla kadar, Batı'daki mevcut tüm adaylar içinde Roma'daki imparatorlara en yakın olanlardır. Ayrıca, dünya o zamanlar çok küçüktü ve merkezi İstanbul'du. "Uzak Avrupa", Batı Avrupa'ya o zamanlar böyle denirdi, merkez karşısında daha geri bir konumdaydı. Bugünün tam tersi olarak, pek katılmadığım modern bir ifade ile, merkez doğu ve periferi de batıydı.

Bunlar, kanıtlanması gerekmeyen noktalardır ve ben bunları önkabullerim olarak alıyorum. Araştırma ve doğruluklarını gösterme gereksinimi duymuyorum düşünme sürecimin çerçevesi olarak kabul ediyorum.

Artık Batı Türklerinin ikinci büyük dönüşümüne gelebilirim; kökleri onyedinci yüzyılın sonlarındaki İkinci Viyana Kuşatması'ndadır. İkinci Viyana Kuşatması ilk Osmanlı bozgunudur. Geriye dönüp bakıldığında tarihçiler için gerçek bir bilmecedir. Sistemin çok zayıflamış ve yozlaşmış olmasından dolayı Osmanlı yöneticilerinin böyle bir sefere nasıl cesaret etmiş oldukları hala çözülememiş bir sorudur. Bu, bizim için sorulması kolay bir soru, ancak zamanın yöneticilerinin bunu farkedememiş olmaları gerçekten şaşırtıcıdır. Yine de Viyana bozgununu izleyen tarihi gelişmeler, bize, o zamanın insanları için bozgunun, sistemin zayıflığının ani ve endişe verici bir işareti olarak algılandığını gösteriyor. İkinci Viyana Kuşatması felaketi, Osmanlı sultanlarının gözlerini açtı ve onlara dünya güç dengesinin ve buna bağlı olarak liderliğinin Osmanlılar aleyhine değiştiğini ve Batı Avrupa'nın öne geçtiğini gösterdi.

Bu gerçeğin farkına varılması ile Batı Avrupa'nın model olarak kabul edilmesi arasında gerçekten çok kısa bir süre vardır. Onsekizinci yüzyıldan başlayarak, Batı Türklerinin bilinçli faaliyetlerinin tümü Batı Avrupa kurumlarının taklidi ve transplantasyonu ile geçiyor. Bu kez de mağlup Türkler, ataları muzaffer Türkler kadar kendilerini dönüştürmekte hevesli oluyor. Belki de sadece dinleri dışında kendileri için önemli olan her şeyi feda etmeye, hala kendilerinin olan topraklara Avrupa modelini transplant etmeye başlıyorlar.

Bu iki büyük dönüşüm süreci arasında iki fark var: ilki bilinçsizce, daha çok içgüdüsel olduğu halde, ikincisi kuşkusuz gayet bilinçlidir.

Yukarıda Batı Türklerinin batılı kurumları kendilerine transplant etmeye çok yatkın olduklarını söyledim. Batı Türkleri, açıkça sömürgeleştirilmiş topraklarda dahi görülmeyen bir düzeyde "yabancı" yaşam tarzlarını kabul etmede büyük isteklilik gösterdiler. Yabancı düzenlere yer açmak için dinleri dışında her şeyden vazgeçmeye her zaman hazırdılar. Bu tek "istisna" da belirtilmesi gereken bir parodoksa neden oluyor. Türklerin yaşadığı koşullarda "istisna" zamanla kabul oldu, batılılaşmak istedikçe islama yapıştılar, bunun sonucu olarak son iki yüzyılda batılılaşma ve islamlaşma, imparatorluğun kurtarılması için birbirine zıt iki reçeteye dönüştü. Türk kapsamında birbirleriyle sadece teorik düzeyde değil, aynı zamanda pratik düzeyde de zıtlaşıyorlar. Pratikte, hem yöneticiler hem de zıt kampların aydınları her iki stratejiyi aynı anda izliyorlar. Bu, bana göre, yerli ve yabancı araştırmacılar için Türk gelişiminin incelenmesini zorlaştıran, Türk dram ve bilmecesinin nedenlerinden biridir.

Belirtilmesi gereksiz görülebilir, ancak bir "tarih kitabı" yazmakta olmadığımı hatırlatmak istiyorum. Sosyal bilimlerin bir zamanlar moda bir terimini kullanmama izin verilirse, yapmakta olduğum bir "alan çalışması" oluyor, ancak olası gelişmelerden ve özellikle de toplumsal düşüncenin modern araç kutusundan kopmasını da istemiyorum. Söz konusu araç kutusunu çok seçici bir biçimde kullanacağım; kutunun daha az kullanılan araçları yönünde bir tercihim olacak. Günümüz batı sosyal bilimlerinin seyrek kul-

lanılan kavramlarından biri, "bürokrasi" ve "bürokrat" kavramıdır. Bir zamanların Sovyetoloğu olarak "bürokrasi" kavramının Sovyet sistemini incelerken kullanılan tek araç olduğunun farkındayım, ancak Sovyet sistemi egemenliği dışında, bildiğim kadarıyla, kullanım dışında kalmıştır. Modern Türkiye'yi anlamak ve çözümlemek için "bürokrasi" kavramını değişik bir formülasyon ile açıklamak çok yararlı olacaktır.

Bir: Modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa'nın devrimciliği ve "kemalist" olarak adlandırılan devrimi konusunda bir yığın kitap yazılmıştır. Ancak, kitaplarımda Kemal'in devrimci faaliyetlerden ve örgütlerden uzak kaldığını kesin olarak göstemiş bulunuyorum. İmparatorluğun son yirmi yılında, bu yıllar Kemal'in olgunluk yıllarıdır, herhangi bir devrimci hatta reformcu görüşe sahip olmadığını biliyoruz. Bunlar ancak "kurtuluş hareketi"nin başına geçmesinden sonradır.

Hareketin başına geçtiğinde ise zaten Osmanlı ordusunun bir paşasıydı, hiyerarşik olarak yeterince yükselmişti, ordu komutanları üstünde, genelkurmay başkanlığının hemen altında bir mevkiye ulaşmıştı. Savaş bakanı olmayı umuyor ve kurtuluş savaşının başlamasından topu topu iki yıl önce Sultan'dan bakan olarak atanmayı istiyordu. Kısaca, yeterince yükselmişti.

İki: Cumhuriyetin önemli adamı İsmet Paşa'ya gelince, Ankara'ya katılıncaya kadar İstanbul'un savaş bakanlığı müsteşarıydı. Tereddütlerin adamıydı, kişisel istikrarı, yüksek ve güvenli birine biat etmekte aradı. Bürokrat idi ve sözcüğün dar anlamında bir "bakan"dı. Bir başka deyişle, bir otorite adına hareket eden bir memurdu ve cumhuriyette de Osmanlı'daki rolündeydi. Yaveri olarak hizmet ettiği Mustafa Kemal'i de ölümünden sonra devlet başkanlığında izledi.

Üç: Kurtuluş truimvirasının üçüncü kişisi Fevzi Paşa, imparatorluğun son savaş bakanlarındandır ve Ankara hareketine katılmak için makamını terk etmeden önce yaptığı son işlerden biri Mustafa Kemal'in ölüm kararını imzalamaktı. Yirmili yılların başında cumhuriyetin genelkurmay başkanı olmuş ve kırklı yılların sonuna doğru, ölümünden iki yıl öncesine kadar, bu mevkide kalmıştır.

Cumhuriyetin önde gelen kurucularının bu kısa kimlikleri, bence modern Türkiye'ye bakışın yeni bir biçimidir. Ortaya çıkacak oluşumu biçimlendirecek olanlar bu triumvira olsaydı, cumhuriyet iyi düşünülmüş ve geliştirilmiş bir programın ürünü olmak yerine, yalnızca bir deneme-yanılma yönteminin ürünü olurdu. Bilinçli bir çabanın ya da programlı bir girişimin sonunda doğmuş olmayıp da ölmekte olan bir imparatorluğun üç önemli memurunun ebeliğini yaptığı bir doğum olsaydı, o zaman imparatorluktan kopuşu değil, onun devamını yansıtması gerekirdi.

Bunlar da yine araştırmam sırasında sınanması gereken bazı hipotezler.

Kurucu önderlerin kişilikleri konusunda verdiğim ipuçlarından sonra şimdi de kuruluş sürecinin üç eylem vektörüne geçiyorum: Sol, islam ve Kürtlük. İlk olarak, Anadolu'daki kurtuluş mücadelesinin bu üç siyasi akımını dizginleyebilmeyi, Kemal'in siyasi dehasına bağlamak doğru olacaktır. Kemal ve çevresi bu üçünün her birine kurtuluşun kendi kurtuluşları olacağı ve kurtarıcının da kendileri olacağı duygusunu vermekte başarılıdır. Emekleme aşamasındaki Türkiye sosyalist hareketi Anadolu'yu dünya sosyalizmi için kurtarmayı; oldukça deneyimli olan islami hareketi artık kendi gününün doğumunu sağlamayı; deneyimsiz ve şaşılacak kadar çekingen Kürt reisler de, Türk paşalara çekinmeden güvenerek, sultanı ve kendilerini kurtarmayı, en iyi, güç birleştirerek yapacaklarını umdular.

Kemal, koalisyon oluşturmada bir şef gibi ve bir yenisine yer açmak için mevcut koalisyonları bozmada acımasız davranmayı başardı. Kemal ve triumvirası, ilk darbeleri için, yeterince hazırlanmamış Şeyh Said isyanı başladığında, zamanın geldiği değerlendirmesini yaptılar.

Belki de triumvira ve öteki liderler aşırı korktular ve terör uygulamaktan başka yol göremediler. Terör uygulanması, her zaman terörize olmanın doğrudan bir sonucu ve türevidir; bu, Türk tarihinin ilk önemli derslerinden biridir. Bu açık olmakla birlikte Kemal ve yönetici çevresinin 1925 Şeyh Said Kürt İsyanı'nı gerekçe olarak kullanıp üç cephede birden saldırı başlatmaları, daha çok gözüpekliktir. İlk olarak Kürt kuruluşlara ve genelde Kürtlüğe; ikinci olarak islami kuruluşlara ve islamcılığa; üçüncüsü solcu örgütlere ve sosyalist akımlara karşı, kısaca cumhuriyetin üç kurucu koluna karşı saldırı başlatmaları cesur davrandıklarını gösteriyor.

Said'in yeterince hazırlanmamış ayaklanmasının, Batı Türklerinin yakın tarihindeki ayrım çizgisini oluşturduğunu düşünmeye yatkın olduğumu gizlemiyorum. Kurtuluşun liderlerinin Şeyh Said Ayaklanması'nı, kendilerini kurtuluş mücadelesi içinde verdikleri sözlerden kurtarıp geleceğe serbestçe ilerlemelerini sağlayacak bir sıçrama tahtası olarak kullandıklarını düşünüyorum. Aynı zamanda modern Türkiye'nin, liderlerinin o anda harekete geçirebildikleri tepkilere göre biçimlendirildiğini düşünme eğilimindeyim. Şeyh'in isyanı, en önemlisi değilse bile "kemalizm"i biçimlendirmede önemli dönüştürücülerinden biridir.

Şeyh'in isyanının böyle bir rolü olduğu günümüze ve benim bu araştırmama kadar, bilinçli bir biçimde gizlenmiştir. Görüşümü kanıtlayabilirsem bu, Türkiye'nin ilk, çok halklı "sosyal bilimi"ne işaret edecek. Yalnız korkarım hem Batı'da hem de şimdi çökmüş bulunan Sovyetler Birliği'ndeki Türkiye "sosyal bilimi", Türkiye'de geliştirilmiş ve kemikleşmiş olanından farklı değildir. Bu nedenle araştırmamın

Türkiye üzerine uzman Batılıların da ilgisini çekeceğini umuyorum.

Bir: Said'in isyanı yönetici triumviranın zamansız güvenlerinin sonu oldu, terörize etmenin tek çıkış yolu olduğunu düşündüler. Bu, kurtuluş savaşının oldukça liberal havasının sonu olduğunu işaret etti ve baskıcı aydınlanma olarak adlandırdığım dönemi başlattı.

İki: Rejim kendini bağımsız ve güvenli hissedebilmek için üç ayrı bağımsız hareketi, islam, Kürt ve sol akımları, kendi iradesine boyun eğmeye zorladı ve sonunda üçünü de esir aldı. Otuzlarda belirmeye başlayan kemalizme, ne yazık, asimile olduklarını da eklemeliyim.

Üç: Kemal ve çevresi, emperyalist kampın o günkü lideri İngiltere ile o sıralar Yeni Ekonomik Politika, Nova Ekonomicheskaya Politika, ile boğuşmakta olan Sovyetler Birliği arasındaki çekişmeyi kendileri açısından ustalıkla kullandılar. Petrol zengini Musul'u Londra'ya bırakıp uluslararası platformlarda Sovyetler'in yanında yer alan kemalistler, içerdeki baskıcı politikaları için hem Londra'nın ve hem de Moskova'nın desteğini aldılar.

Dört: Komintern'in gizlenmeyen mutabakatı ile, Türkiye Komünist Partisi tereddütsüz teslim oldu ve geleceğini kemalizme bağladı. Doktriner islam üzerindeki baskılar başlatıldı ve şiiliğin Anadolu versiyonu olan aleviliğin yaşamasına gözyumuldu ve böylece vulgar ve populist tasavvuf felsefesi ile alevilik, laik denen Türkiye'nin "gerçek" dini oldu. Kürtlük en uzun direnen oldu, ancak onun direnci eşgüdümden yoksun küçük çatışmalar düzeyini aşamadı ve otuzların kendiliğinden isyanları birbiri ardına kanlı biçimde bastırıldı. Bu o kadar ağır bir biçimde gerçekleştirildi ki, kırklı yılların başlarında Kürt aydınlar da dahil olmak üzere tüm Kürt elitleri Türkleştirilmiş ve kemalistleştirilmişlerdi.

Kuruluş yıllarını böyle çözümlersek daha sonrası kolaylaşacaktır.

Cumhuriyet döneminin ilk otuz yılını, 1920-1950, "kuruluş yılları" ve son otuz yılı, 1960-1990, "hayatta kalmak için mücadele yılları" olarak adlandırmayı öneriyorum. Son otuz yılda cumhuriyetin üç dayanağı, solcu, islamcı, ve Kürtcü akımlar, bağımsızlıklarını yeniden kazanmaya başladılar. Üç cepheli bir saldırıyla karşı karşıya kalan egemen ideoloji ve kurumlar kendilerini yenilemenin yolunu bulamadılar ve sürekli savunma konumunda kaldılar; bu da sistemin hızlı zayıflamasına ve yozlaşmasına neden oldu.

Bu son otuz savunma yılı, aynı zamanda, otuz yıllık iç savaş olarak da adlandırılabilir. İç savaş dönemini Türkiye tarihine daha önce yerleştirmiş olmama karşın, Türk tarih yazımı ve Türkiye hakkında batılı tarih yazıları, yineliyorum, bunlardan ikincisi ilkinin tekrarlayıcısıdır, ülkenin son iki yüzyılı ile uğraşırken hala iç savaş çözümlemesi içermiyor. Türkiye Üzerine Tezler ve Aydın Üzerine Tezler kitaplarımda, daha önce, üç ayrı iç savaş dönemi belirledim. İlki, ondokuzuncu yüzyılın başlarında yirmi yıl sürdü ve Tazminat Fermanı'nı doğurdu. İkincisi, cumhuriyet öncesinde başladı ve hesaplamalarıma göre Şeyh Said isyanını içerdi. Üçüncüsünün başlangıcını kesinleştirmekte ise bazı analitik sorunlarım var; ancak altmışlı yıllarda, Demirel'in başbakanlıklarından biri sırasında başladığına ve kaçınılmaz iniş ve çıkışlarla hala sürmekte olduğuna inanıyorum.

Bu son otuz yıl iç savaş yılları olduğu kadar Demirel'in de yönetim yıllarıdır. 1960'ın "Mayıs Devrimi" olarak adlandırılan harekete tepki oylarını toparlamak için kurulan Adalet Partisi'nin yeni başkanı olarak Demirel, 1965 seçimlerini süpürdü ve hükümeti kurmakla görevlendirildi. Askerler tarafından Demokrat Parti liderleri ile birlikte devrildiği zaman bir bürokrat, Devlet Su İşleri Müdürü bir inşaat mühendisiydi. Askeri yönetim sonrası başbakan oldu ve yönetimi sırasında, daha doğrusu sürekli zayıflayan müteakip başbakanlıkları sırasında, iki kez askerler tarafından devrildi; ülke kan gölüne döndü. Başbakanlıkları hatta devletin en üst kademesindeki görevi sırasında, sadece sokak çatışmaları değil, daha çok "görünmez eller" tarafından gerçekleştirilen ya da "faili meçhul" diye adlandırılan cinayetler sonucu Türk aydınlarının önemli bölümünün hayatına son verildi.

İç savaşlar konusunda teorik ve pratik düzeylerde çok yazdım; iç savaşlar boğucudur ve bu özellikleri Demirel'in kişiliğine çok uyar; her zaman bir bürokrat olarak bir yandan krizleri çözmeyi asla öğrenmezken öte yandan en ufak hayal gücünden bile yoksundur. Dolayısıyla, Demirel'i, yüksek makamlardaki bürokrat Demirel'i, Cumhuriyet'in yozlaşma dönemlerinde işbaşında görmeyi çelişik bulmuyorum. Bu ikisi, bürokratlığın egemenliği ile sistemin yozlaşması birbirlerinin tamamlayıcısıdır.

Araştırmamın bu noktasında şaşırtıcı olmayan bir parantez açmanın zamanıdır; çağdaş Türkiye'nin bu zaman kesiti az çok benim de hikayemdir. Demirel başbakan yapıldığında, başbakanlıkta Uzun Dönemli Planlar Dairesi başkanıydım. Demirel'in emri altında ve onun planlama müsteşarı Özal'larla çalışmayı kabul etmedim, istifa edip üniversiteye geçtim. Bu noktadan sonra tüm entellektüel ve siyasi kariyerim, onun temsil ettiği sistemi hedef aldı ve son perdenin henüz oynanmamış olduğuna inanıyorum.

Hepsi bu değil. Yukarıda 1950-1960 tarihleri arasında Menderes rejimine değinme olanağım oldu, uzun bir üniversite gençliği muhalefeti sonrasında ordu tarafından devrilmişti ve despot Menderes rejimine karşı öğrenci hareketinin lideri de bendim. Yakın

tarihin olaylarında, çok önemli konumda olmasam bile, "taraf" olduğumu, bilimsel olarak dürüst davranmak için belirtmek ve açıklamak zorunluluğunu duyuyorum.

Kuşkusuz, "taraf" olmamın çözümlemem üzerinde etkili olup olmadığı sorusu akla gelecektir. Bu bir sorudur ve yanıtı da yorumlarım geliştikçe ortaya çıkacaktır. Şimdilik şu kadarını söyleyebilirim: Modern Türkiye'nin bu çok ilginç yıllarına oldukça değişik ve bana göre çok yeni bir perspektifle yaklaşıyorum.

Bu dönemi otoriter, despot ve onursuzca Amerikan yanlısı olarak değerlendiriyorum; ancak gençlik mücadele ideolojimden açık bir kopma ile artık Menderes yıllarını kemalist dönemden bir ayrılış olarak değil, tersine o yılların hem değişim hem de süreklilik gösterdiğini düşünüyorum. Retrospektif bir değerlendirme, kemalist reformculuktan farklı olarak, Menderes yıllarının hayaller ile dolu olduğunu gösteriyor. Kuşkusuz o yıllar çağdaş dünyadaki temel akımlar ve atmosferden ağırlıklı bir biçimde etkilenmiştir. O yıllarda halkın nabzını tutmak için "beklenen devrim" kavramı icad edilmişti; aynı zamanda Menderes'in kişiliğiyle de oldukça uyumluydu. Cumhuriyet'in başlarında ağırlıklı olarak hıristiyan olan ileri derecede kozmopolit ve daima Levanten İzmir ya da Smirma'nın hinterlandında Aydın'ın çok zengin ve kapitalist bir toprak ağasının oğludur Menderes. Bana, her zaman sosyal olarak köksüz, şöhrete susamış ve kendini kanıtlamak için herşeyi yapmaya hevesli biri olarak görünmüştür.

O dönemde kemalist kurumlara seyrek olmayan saldırılar olduğunu, Kemal'in heykelleri de buna dahildir, inkar etmiyorum; ancak tümü de karşı önlemlerle karşılaşmış ve izlenmiştir. Menderes ve yönetici çemberinin kemalist reformların kalıcılığını sınamak için bilinçsiz bir deneme-yanılma oyunu sahnelediklerini düşünmeye yatkın değilim. Bu nedenle o dönemi dinamizm ve statüko karışımı, daha doğrusu "restorasyon" dönemi olarak adlandırıyorum. "Restorasyon" kavramı, Napolyon sonrası gelişmelerin yerleşmiş tarih yazımında açıkça ve Sovyet sisteminin çöküşü sonrasındaki gelişmeler için verimli bir biçimde kullanıldığı halde, az gelişmiş ve daha da az yararlanılmış bir kavramdır. Seyrek olmayan bir biçimde "restorasyon" kavramını kullanıyorum ve ellili yılların bir kopuş olmayıp bir restorasyon senaryosu olduğunu ileri sürüyorum.

Bürokrat değil de kapitalistleşmiş zengin bir toprak ağası olarak Menderes, ülkeyi modern zamanların bir büyük feodal beyi gibi yönetti. Atılımlarla ilerlemeye cesaret etti, aynı zamanda umursamaz ve tamamıyla plansız ve eşgüdümsüzdü. Planlama düşünces,i köylü güdülerine yabancıydı. Tarımın cömertçe desteklenmesi politikası, bunun eşi olan altyapıya büyük yatırım harcamaları programı tamamıyla plansızdı ve daha kötüsü, planlama düşüncesiyle hep alay etti, taraftarlarına karşı da acımasızdı; ancak, ne yazık, cimri ekonominin demir yasaları üste çıkmakta gecikmedi ve içerde benzeri görülmemiş bir enflasyon ile dışarda hızla değerini kaybeden bir para ile sonuçlandı. Bu, başından beri kısıtlanmış özgürlükler üzerindeki baskının artmasıyla kışkırtılan halk huzursuzluğunu besledi; aydın ve üniversite öğrenci muhalefetinin yoğunlaşmasına neden oldu.

Gittikçe artan bir muhalefetle karşı karşıya kalan Menderes, Cumhuriyet'in uykuya dalmış olan üç dayanağı ile yeni bir flört dönemini başlatmaktan başka bir çıkış yolu bulamadı. Yaptıkları şunlardı: İlk olarak dini tarikatları canlandırma programı başlattı ve şeyhleri huzuruna kabul etti. İkincisi; bir yandan Türkiyeli Kürtler ile öte yandan liderlerinin çoğu Kürt kökenli olan fanatik İslamik tarikatlar ile uzlaşmanın sembolik bir göstergesi olarak, 1925 büyük Kürt ayaklanmasının asılmış lideri Şeyh Said'in yaşı gelmemiş torunlarından birini Meclise milletvekili adayı gösterdi. Üçüncü olarak, sol ile hafif bir flört başlattı. Soğuk savaş yıllarının en ateşli mücahidi olan Türkiye gibi bir ülkede 1960 baharında gizleme çabası gösterilmeyen bir hoşgörü hatta hükümet teşviki ile bir sosyalist partinin kurulmuş olması bir tesadüf değildir. Aynı zamanda, Washington'un oluru aranmadan Ankara, Başbakan Menderes'in planlanan Moskova ziyaretini duyurdu.

Menderesin bu üç açılımının teorik ve pratik sonuçları oldu. Teorik olarak, benim modelimi doğruluyor ve pratik olarak sadece Menderes'in düşüşünü hızlandırdı. Moskova ziyaretinin duyurulması ile devrilmesi arasında, cuntanın liderlerinin gelmekte olan darbeyi daha o günlerden Washington'a sızdırmış olduklarının güvenilir göstergelerine sahibiz, hemen hemen bir ay vardır.

Artık altmışlı yıllara geçebilirim; altmışlı yılların en önemli olayı Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasıdır ve sonuç olarak bu döneme TİP dönemi demek doğru olacaktır. Bana göre, yirminci yüzyıl Türkiyesi'nin en önemli üç siyasi partisi, ilk olarak imaparatorluğun son yıllarındaki İttihat ve Terakki, ikinci olarak, Menderes'in Demokrat Partisi ve üçüncü olarak da Demirel iktidarına kapıyı açan genel seçimlerde hayal bile edilemeyen sayıda, onbeş milletvekilliği kazanan. TİP'tir.

Eklenecek iki nokta var; ilk olarak Cumhuriyet'in kurucusu olarak tanınan Mustafa Kemal'in Cumhuriyet Halk Partisi, bana göre İttihat ve Terakki'nin sönük ve özürlü kopyasından başka birşey değildir ve ikinci olarak da tüm hükümetlerin ve özellikle de askeri idarelerin siyasi stratejileri, 1971 askeri yönetimi sırasında kapatılan TİP'in TİP tekrarının önlenmesine

yöneliktir. Yönetici sınıfların bu "bir daha asla" politikası, her yerde ve özellikle de Kürt direnişine karşı geliştirilen stratejilerde mevcuttur.

TİP, tüm kurtuluş hareketlerini doğuran harekettir ve rejim onu Kürt propagandası yaptığı bahanesiyle kapatmak için 1971 darbesini bekledi. Bu, altmışlardaydı ve şimdi doksanlarda, rejim dersini almış olarak Kürt kökenli DEP milletvekillerini Meclis'ten atmak ve partiyi yasaklamak için açık askeri rejimi beklemedi.

İkincisi, yetmişli yılların ortasında bazı eski TİP liderleri, sendikacı ve Kürt politikacılar tarafından kurulan, programı benim tarafımdan yazılmıştır, TİP'in ilki sonuna yaklaşırken üç dayanağın herbiri gençlik dönemlerinin sonuna ve bağımsızlıklarına yaklaşıyordu. Kürt hareketi Türk solundan ve demokrat geleneklerden tamamen kopmanın yollarını arıyor; her zaman sosyalistlere karşı bir güç olarak kullanılmak üzere terbiye edilmiş işlami akımlar, hem anti amerikan hem de anti kemalist söylemlerle hatırı sayılır bir öneme ulaşıyordu. Sola gelince, doğduğu kaynağa karşı durum alıyor, silahlı mücadeleye kayıyor ve idare edilemez denetimsiz örgütler federasyonuna dönüşüyordu.

Geriye baktığımızda, yetmişli yılların en kanlı ve inatçı iç savaşa, ülkenin daha önce görmediği şiddette, dönüşmesi şaşırtıcı değildir; seksenli ve doksanlı yıllarda Kürdistan'daki hain savaş için bir prova görünümündedir. Öte yandan, yetmişli yılların iç savaşını bir önyargı savaşı olarak adlandırmayı tercih ederim. Çünkü zengin sınıflar, sosyalist partinin neredeyse iktidarı ele geçireceğine inanıyordu, eşgüdümden yoksun solcu parti, sersemletici marksist-leninist jargonlarına karşın sadece "tam" demokrat ve "bağımsız" Türkiye diye adlandırdıkları hedefe yönelikti.

Önyargı iç savaşı olduğu kadar, büyük ekonomik öneme sahip bazı vargıları vardır. Gelmekte olan sosyalist devrim korkusu zengin sınıfları yerli sermayeyi başta İsviçre olmak üzere yabancı ülkelere aktarmaya itti. Petro-Dolar zengini Arap ülkelerinin Türkiye'nin inşaat müteahhitlerini çekmesiyle ile birlikte yerel zenginliğin dışarı kaçışı, Türk sermaye sınıfının uluslararası duruma gelişinin çocukluk döneminin habercisidir. Başka bir deyişle, Arap dünyasındaki büyük altyapı yatırımları dalgası Türk iş adamlarının ve yöneticilerinin çıraklıkları için bir atölye görevi gördü. Cennetten gelirmişcesine tam zamanında yetiştiler, çünkü altmışlı yılların sonlarına doğru Türk ekonomisi realizasyon bunalımı ile karşı karşıya gelmişti; yabancı ve deniz aşırı ülkelere, başka bir deyişle yabancı pazarlara, açılması hayati öneme sahipti.

TİP ağırlıklı altmışlı yıllar, ellili yılların sonlarındaki embriyo halindeki açılımlara tam gelişme olanağı sağlarken, seksenli yılların askeri idareleri yetmişli yılların el yordamı ile arayışlarını ekonominin uluslararası boyuta ulaşmasının açık tercihi haline getirdi. Elbette Türkiye'nin bu uluslararasılaşma politikası Thatcher ve Reagan'ın vahşi kapitalizm programları ile üstüste çakıştı.

Proje yazımımı daha ileri götürmeden ekleyeceklerim var; Dünya güçleri karşısında Türkiye'nin çözümlenmesine ayırt edici yaklaşımlarından birini geliştirmenin zamanı geldiğini düşünüyorum. Türkiye'nin yabancı etki ve baskılara her zaman boyun eğmeye hazır oluduğu yönündeki tezlere tamamıyla katılıyorum. Ancak, ekliyorum; bu, hiçbir zaman tek yönlü bir trafik olmamıştır ve iktidar çevrelerinde yabancı sızmasını memnuniyetle karşılayan güçlü eğilimler her zaman varolagelmiştir. Bundan da öte, arada bir ve başarısız da olmayan bir biçimde dünya liderlerinin dikkatini çekmeye çabaladılar ve bu amaçla dünya çelişkileri yaratmaya çalıştılar.

İki örnek verebilirim: İlki Kırım Savaşı'dır. Orada, geçen yüzyılın Türk diplomasisi, öyle adlandırılmış olmasa bile, mükemmel bir dünya savaşı kışkırtabilmiş ve Rusya'ya karşı batılı güçleri kendi yanına çekebilmiştir. Bunun, Türkiye'ye Rusya karşısındaki tek zaferi getirdiğini belirtmek ilginçtir. Böyle bakılınca, ülke yöneticilerinin Kırım modelini yinelemeyi hep istemiş olmaları şaşırtıcı olmuyor. 1877-78 Türk-Rus Harbinden önce yöneticiler çok iyimserdi. Ancak İstanbul'un üzüntüsü pahasına batılı güçler Rusya'nın karşısına çıkmaya cesaret edemediler. Rus kuvvetlerine karşı Türkiye'yi yalnız bıraktılar ve Türkiye dramatik bir yenilgi ile birlikte gerçek bir felakete katlanmak zorunda kaldı.

Ancak bu yüzyılın başındaki triumvira, İttihat ve Terakki diktatoryasının üç paşası, Enver, Talat ve Cemal maceracılık düzeyinde iyimserdiler ve birinci dünya savaşında, rönesansları için zamanın nihayet gelmiş olduğunu düşünüp, şanslarını Almanya yanında denemeye karar verdiler ve bu sadece imparatorluğun sonunu hızlandırdı.

İkinci triumvira, kurucu paşalar, ilki kadar maceracı değildiler; ilkinin çağdaşları olmakla birlikte devrimci kariyer sevmiyorlardı ve bürokrasi merdivenini tırmanmayı tercih ediyorlardı. İlk üçlünün hayatları trajik bir biçimde sona erdi, üçü de öldürüldüler. Bundan ders alan ikinci triumvira her zaman tedbirli davrandı. Kemal, kırklı yıllardan önce doğal bir ölümle öldü ve kırklı yıllarda biri, İsmet, Cumhurbaşkanı ve öteki de genelkurmay başkanıydı. İkinci Dünya Savaşı'nda ülkeyi yönetişleri dikkate değerdir ve öyle düşünüyorum, ülkenin gelecekteki liderlerine örnek oluşturdu. Savaş sırasında Türk tarafı öteki triümviraya, Roosevelt, Stalin ve Churchill'e onların yanında savaşa katılacağı sözünü verdi, bunu Kahire, Tahran ve Adana toplantılarında yineledi ama hiçbir zaman sözünü tutmadı.

Bu, çocukluklarında hep 1877-78 Harbi'nin felaket öykülerini dinledikleri için, anlaşılabilir. Olgunluk yaşlarında Birinci Dünya Savaşı'nın üzüntülü günlerini yaşadılar ve nihayet galip taraftan emin olamayan bürokratlardı. Yapabilecekleri, söz vermek ve neyin sözünü verdiklerini unutmaktı. Öyle yaptılar ve bu, resmi tarih tarafından daha sonra büyük devlet adamlığı olarak methedildi.

Fakat İtilaf Devletleri savaşı kazandığı zaman Türkiye, altın bir fırsatı, Kırım Harbi benzeri bir şansı kaçırdığını gördü, ancak bir yeni dünya savaşı fikri ile teselli buldular. Şimdiye kadarki tüm araştırmalarım, hiç değilse benim için, ikinci savaştan sonra Türkiye'nin hep savaş çığırtkanlığı yaptığını gösteriyor. Ancak, Türkiye savaş yorgunu bir dünyada savaş çığırtkanlığı yapmaktaydı ve artık Kırım Harbi sırasındaki önemine sahip değildi. Sonuçta açık bir savaş yerine soğuk savaşla yetinmek zorunda kaldı.

Kuşkusuz, soğuk savaşın tüm sorumluluğunu Türkiye'ye yüklemiyorum; ancak soğuk savaşta önemli bir role sahip olduğu görüşünde ısrarlıyım. Bunu kanıtlamak için soğuk savaşı Truman Doktri'nin başlattığını ve bunun da Türkiye ve Yunanistan için bir şemsiye oluşturmak için düşünüldüğünü hatırlamak yeterlidir. Burada ekleyebileceğim ve kitaplarımda da daha önce eklemiş olduğum, Ankara'nın Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nı değiştirmek ve o zamanın barışsever Amerikan halkını savaşa yatkın hale getirmek için büyük zahmetlere katlandığıdır. Ankara, iç olayları, dış politika, manevraları ve gelişmeleri iç politika manevraları ile çok iyi senkronize etmeyi başardı. Doğru eksen ve bağ noktalarını ortaya çıkarmadan Türkiye'nin yakın tarihinin anlaşılamayacak oluşu bundandır.

Analizimde yeni olan, Türkiye'nin şu ya da bu biçimde, "hür" olarak adlandırılan dünyanın değişen stratejilerinin oluşmasında oynadığı roldür. Bu önemli bir noktadır ve gerek sağ gerekse sol tarafından Türk çözümlemelerinde dikkate alınmamıştır. Sağ çözümleyiciler, resmi tarih görüşüne karşı çıkmak zorunda kalacakları için bunu dikkate almamalıdır; bunun tersi bir sağcı için imkansızdır. Sol açısından, Sovyet sisteminin çöküşüne kadar, tüm özgün emperyalizm çözümlemelerinin Sovyet akademisyenlerine bırakılması gibi tembelleştirici bir lüksü vardır. Türk solu, Sovyet yanlısı olsun ya da olmasın, emperyalizm olgusuna çok mekanik bir biçimde bakmıştır.

Bu, Teatcher-Reagan vahşi kapitalizm programı için de doğrudur; benim görüşüme göre bu stratejinin kökleri altmışlı yılların sonlarında batılı ülkelerin "fiyat ve gelir" politikalarında ve emekçi kütlelerin yetmişli yıllardaki durgunluğa yatkınlıklarında aranmalıdır. O zamana kadar düşünülemeyecek olan işsizlik ve enflasyon oranları ile karşılaşınca, batıda petrol bunalımı sırasında sosyal yaşamın tamamıyla durma ihtimali batı işçilerini tümüyle depolitize etti. Bunu gözlemek batı merkezlerinin plancıları için hayal edilemez bir armağandı ve hareket serbestilerini büyük ölçüde artırdı.

Batılı plancıların teorik kafalı olmadıklarını bilmeme karşın, hatta teoriden nefret ederler, "plancı" sözcüğünü bilinçli kullandım. Batı başkentlerinin plancıları genellikle "göz kararı" oyunları oynamayı severler, ancak yaptıklarını yüceltmek için, ekonometricilerin kabiliyetlerine dayanarak, "hipotez testi" yöntemi olarak anarlar. Bana göre, Batı, vahşi kapitalizmin embriyo biçimi hipotezini iki kez sınadı: İlki yetmişli yılların başında Şili'de ve ikincisi de 1980'de Türkiye'de. Şili'de General Pinochet ve Türkiye'de de General Evren aracılığıyla vahşi kapitalizmi test ettiler ve çok iyi çalıştığını gördüler. Kuşkusuz, bu arada çok kan döküldü, ancak maliyet çok yüksek değildi ve diğer bir uygulama olan küreselleşme için işlevsel ve hazır olduğu görüldü.

Bu iki denemenin sonucunda, 1917 öncesi kapitalizme büyük bir geri dönüş için güven kazandılar ve bu amaçla o güne kadar çok masum bir sözcük olan "küreselcilik" sözcüğünü politize etmeleri gerekti. Bu insanlık tarihinin yeni ve aslında yeniden canlandırılan bir çağıydı. Bu yeniden canlandırılan zaman aralığında geniş halk yığınları canlılıklarını yeniden yitirdiler ve kısaca, kısırlaştırıldıktan sonra ortaya salıverildiler. Bu yeni çağda "birey" yeniden çok ezik konuma getirildi ve birkaç kutsal sözcük kampanya amacıyla yeniden devreye sokuldu. Seksenli yılların ortalarında yayımlanan bir kitabımda bu yeni çağa "ikinci orta çağ" adını koydum.

Geçerken belirtmeliyim, "ikinci orta çağ" formülasyonu batıdaki bazı yazarlar tarafından da kullanılmaya başlandı; ancak, bildiğim kadarıyla benim "ikinci orta çağ" formülasyonum bu alanda ilktir. Benim yeniden diriltilmiş orta çağ sistemim tanıdır; dünya medyasını papalık sistemi benzeri bir varlık olarak görüyorum, büyük medya kuruluşları katedraller ve genel müdürleri de kardinallerdir. Medya modelim, Birleşik Devletler'de Chomsky-Herman tarafından geliştirilen modele çok benzeyen ancak özgün bir modeldir ve onlarınkinden bağımsız olarak geliştirilmiştir.

Tatcher-Reagan stratejisinin Türkiye'deki kampanyacısı Turgut Özal'dır. Bir elektrik mühendisi ve önü kapalı bir bürokratken Demirel'in çömezi olmakla birlikte, Demirel'in başbakanlığına kadar, önemsiz bir devlet araştırma kuruluşu dışında kendini duyuramamış bir memurdur. Demirel ilk başbakanlığında onu planlama müsteşarı yaptı. Özal'ın tayini duyulur duyulmaz planlama teşkilatından istifa ettim. 1971 askeri darbesinde Demirel'le birlikte, yolsuzluk iddiasıyla işinden uzaklaştırıldı. Arada geçen zamanda

Dünya Bankası ve büyük Türk işletmelerinin bazılarında çalıştıktan sonra Demirel'in yetmişli yılların sonuna doğru yeniden başbakan olmasıyla planlama müsteşarlığına getirildi.

Retrospektif bir bakışla, yeni görevinde, Washington'daki Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından kaleme alınan ve "24 Ocak Kararları" olarak adlandırılan istikrar programını uygulamaya koymak için zaman yitirmeyen Özal'ın, Thatcher-Reagan hipotezinin küreselleşmesinin ilk adımlarından birini oluşturduğunu görürüz. Ancak, bunu daha çok, Türk aydınlarının becerisi olarak kabul etmek gerekir.

Program ilan edilir edilmez ordunun kararlı desteği olmadan Türkiye'de uygulanamayacağı anlaşıldı. Dolayısıyla ordu çok geçmeden ortaya çıkıp aynı yılın Eylül ayında yönetime el koydu, Demirel'i devirip Özal'ı başbakan yardımcılığına atadı. Başbakan ise, darbeden önce deniz kuvvetleri komutanlığından istifa etmeye razı edilen bir subaydı ve IMF programına tam destek verildi.

Başlangıçta başbakan yardımcısı olan Özal 1983'te başbakan ve sonra da 1993'teki ölümüne kadar cumhurbaşkanı oldu ve IMF reçetelerinin sadık bir uygulayıcısı, özelleştirmenin savunucusu ve refah devleti kurumları ve keynezyen ekonominin inatçı bir düşmanı oldu. Ancak, 1993'teki gizemli ölümünden sonra geride bıraktıkları yüzde yüzden bir hayli yüksek bir enflasyon, o zamanlar hayal edilemeyecek yükseklikte işsizlik oranı, gizlenmeyen bir yoksulluk yaygınlaşması, ahlaki değerlerin açık yozlaşması ve önemi bu sıralamadaki yerinden daha yüksek olan ve Kürtlerin "kirli savaş" dedikleri bir savaş bıraktı. Bu hain savaş en başta PKK, Kürdistan İşçi Partisi, gerillalarının cezalandırılması seferi olarak başladı, ancak daha sonra Kürt halkına karşı topyekün bir saldırıya dönüştü ve bugün, onsekizinci yüzyılın sonlarında hükümdar olan reformcu sultanı üçüncü Selim'den bu yana Türkiye'de birikegelmiş tüm uygar değerlerin kahrolası bir katli kampanyasına dönüşmüştür.

Tartışmanın burasında bazı noktaların açıklanması gerekiyor. Birincisi, Kürt halkına karşı Ankara tarafından yürütülen savaş ancak Cengiz Han'ın seferleri ile karşılaştırılabilir; Kürdistan ve Anadolu'daki Moğol sürülerini hatırlatır , bu seferkinin daha acımasız ve hain oluşu farkı ile. İkinci olarak, Kürt savaşı yöneticilerine ara sıra cumhuriyet sisteminin sona ermekte olduğunu düşündürse bile, savaşın seyrek olmayan bir biçimde iktidardakilerin yüreklerine korku salsa bile, yönetici çember savaşı sevmeye başlamıştır ve ne yazık bir istikrar unsuruna dönüşmüştür. Çözümsüzlüğün kolay tarafını görmüş ve Kürt savaşını bir dönüştürücü olarak kullanmaya başlamışlardır. Türkiye'nin sokaktaki insanını dönüştüren bir manivela gibi.

Türk elitlerinin barışçı çözümü aramayı reddetme rizikosunun farkında olduklarından kuşku duymuyorum. Yine de karanlık ihtimallerin nihayet gerçekleşmesi engellenmezse, savaş, Türkiye'nin düşünürleri için en iyi ve ucuz "mantıksızlaştırma" aracı, halkı medeniyetten uzaklaştırmanın en kısa yolu, parlamenter sistemin kurumlarını mayınlamanın en garantili mekanizması ve uygar bir yaşam biçiminin bozulmasının en güvenilir aracıdır. Kürt savaşı Türk sistemini dönüştürüyor.

Benim değerlendirmeme göre bu, Türkiye insanının en büyük dönüştürülme sürecidir ve sadece soğuk savaş ile karşılaştırabilirim. Soğuk savaş mekanizmaları ile Birleşik Devletler vatandaşlarından başlayarak batı dünyasının tüm insanları dönüştürülmüştür; hepsi "tek boyutlu" yapılmıştır. Burada Marcuse'den bir çift sözcük ödünç almaktayım ama çözümlemem onları başka bir kapsamda kullandığımı gösterecektir.

Üçüncüsü, Türk medyası bu ahlaksız dönüştürme olayının kampanyacısıdır.

Türk medyasının çözümlemesi konusunda ne yazık Türkiye ve Dünya güçleri arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığı gözlemini yinelemek zorundayım. Türk gerçekliğinin yansıması olan bizim medya modelimiz, basın, radyo ve televizyonun her stratejik mevkiinde bir CIA ajanı bulunduğunu öneren, soğuk savaşın zirvesinde moda olan bir solcu klişesinden tamamıyla farklıdır ve medya insanının tek boyutluluğuna, her muhabir ve yayımcının bir çift at gözlüğü takmakta olduğuna dayanmaktadır. Böylece kendilerini bilinçli biçimde "cengaver", hiç değilse kampanyacı sanmaktadır ve dolayısıyla, tarafsızlık kıstası uzun zamandır yok olmuştur. İkinci olarak, medya sektörü yüksek derecede tekelleşmiş bir sanayi haline gelmiştir; medya firmalarının sahipleri yönetici elitlerin bir parçası olmuş ve yönetici katmanın korku ve önyargılarını paylaşmaktadır.

Türkiye'de medya daha kolay ve çabuk terörize olmakta ve içgüdüsel olarak daha terörize edicidir.

Türkiye'de medya artık yasama, yargı ve yürütme güçlerinden sonraki "dördüncü güç" değildir; bir zamanlar olduğunu iddia ederdi. Daha çok, yargı ve yasamayı yürütmeye bağlı yapmanın kampanyacısıdır.

Yukarıda belirttim, dergilerimizden birinde seksenli yıllarda geliştirdiğimiz model, N. Chomsky ve E. Herman tarafından ortak kitapları "Rıza İmalatı"nda geliştirilen modelle benzerlikler taşımaktadır. Bunu belirtmekten, doğru yolda olduğumuzun bir göstergesi olduğu için, mutluluk duyuyorum.

Ancak bu boyut ya da medyanın çözümlemesindeki "Amerikan boyutu" bir başka vargıya da sahip. Türkiye'nin sorunu, araştırmanın çeşitli aşamalarında en etkili batılı güce atıf yapılmazsa, doğru olarak işlenemez. O güç, özellikle ikinci dünya savaşından sonra, Birleşik Devletler'dir

ve projemi ayrıntılandırırken ve tezlerimden bazılarını olgunlaştırırken, Amerikan siyasi tarihinin derinliklerine bakma zorunluluğu duyuyorum.

"Tezler" kitaplarımdan birinde Amerika'nın dünya olaylarına müdahalesini, Wilson döneminde, yeterince inceledim ve bir başka kitabım dolayısıyla Roosevelt-Truman dönemiyle tanıştım. Bu gerektiğinden fazla ama projemin önemli ve son bölümü için, Reagan-Bush yönetimi, büyük öneme sahip ve ne yazık, o sıralar ülkemin sorunları ile aşırı meşguldüm.

Burada gördüğüm sorun şöyle açıklanabilir: Ellili yılların Eisenhower yönetimi sırasında Amerikan sosyal bilimi "sınai-askeri kompleks" fikrini geliştirdi ve Amerika'nın bunun tarafından yönetildiğini ileri sürdü. John Kennedy yönetiminin bu egemenlikten çıkma çabası olduğu düşünülebilir; ancak, hem o hem de ondan sonra halefi ve kardeşi Robert Kennedy'nin suikaste kurban gittiği biliniyor ve elimdeki proje için Kennedy kardeşlerin öldürülmesinin sınai-askeri komplekse karşı başkaldırmanın imkansızlığının işareti olduğu biçimindeki önemli soruyu bir kenara bırakıyorum. Bunun yerine, Ronald Reagan'ın bir kukla ya da gerçek başkan olduğu biçimindeki abartılı hipoteze geçiyorum.

Bu, Amerikan arenasından değil, doğrudan Türkiye koşullarından türettiğim bir hipotez. Bu hipotez şöyle yazılabilir. Amerikan yönetimi Sovyetler Birliği'ne karşı ölüm-kalım saldırısında detant döneminden çıkmak için büyük propaganda kampanyasında, ikinci soğuk savaş ilanında, perde arkasından gerçek işleri yürütürken sahnede seyircileri eğlendirmek için bir aktöre mi ihtiyaç duydu? Bu Türkiye için gerçek bir hipotezin tekrarıdır. İnandığımız biçimiyle daha önce yayımladık: Artık yabancı gözlemcilerin büyük bir çoğunluğu Türkiye'nin seçilmiş olarak adlandırılan yöneticilerin sadece bir dış görünüş olduğuna ve Türkiye'nin bir sınai-askeri kompleks tarafından yönetildiğine inanmaya başlamıştır.

Çok kısa da olsa hipotezimi sınamalıyım, hem Ankara hem de Waşington için. Bir hipotezin bilimsel olması için küresel uygulanabilirliği olması gerekir.

Retrospektif olarak bu, Türk alanlarının gözlemcileri için şaşırtıcı olmayacak. Ne de olsa Cumhuriyet'in bugünkü cumhurbaşkanı kelimenin tam anlamıyla bir bürokrattır ve ordu tarafından üç kez devrilmiştir. İlki bir devlet kuruluşunun genel müdürü, diğer ikisi ise başbakanken. Doğuştan bürokrattır ve generallerin isteklerinin kokusunu almak üzere özellikle evcilleştirilmiştir; yoksa kişisel deneyimiyle bulunduğu yerden inmesi gerektiğini bilir.

Bürokratı otoriteye dayanan canlı bir yaratık olarak tanımlıyorum, oradan aldığı otoriteyi yüceltir, otorite ile bağları koptuğu zaman kendini sefil hisseder, kısaca tüm cinsler içinde hayali en az olanıdır ve asla inisiyatif sahibi değildir. Bu, Cumhuriyet'in ilk ve son otuz yıllarının herhangi bir hayale sahip olmamasının nedenidir.

Menderes rejimine karşı büyük bir güçle direndim ve Turgut Özal yönetimiyle herhangi bir balayını reddeden pek az kişiden biriyim. Dahası, onlar hakkındaki değerlendirmemi değiştirmiş değilim. Ancak, dönemlerini aşırı derecede hayal gücü yüksek süreçler olarak görüyorum. Elbette, hayallerinin çalışma biçimlerinden asla memnun olmadım ancak ilki halkın ufkunu dahili olarak, öteki de harici olarak genişletmeyi denedi; ilki asıldı, ikinci de gizemli bir biçimde öldü. Öldürülmüş olduğuna inanılmasa bile ölümle randevusunun bir biçimde hızlandırılmış olduğundan kuşku duymuyorum. Ölümünden sonra yeni zengin ailesi ve siyasi mirasına karşı başlatılan amansız bir kampanya hala sürüyor. Kampanyayı yapan medyayla, birkaç yıl önce imajını cilalayıp siyasi programını pazarlayan medya aynıdır .

Dahili olarak Özal, IMF politikasını ve vahşi kapitalizmin küreselleşme stratejisini temsil ediyordu, Orta Asya ve Kuzey Irak konusunda emperyalist amaçlar besliyordu. Ancak doğuya Orta Asya'ya doğru ya da güneye Kuzey Irak'a doğru yoğun Kürt nüfusunun yaşadığı bölgeden geçmelisiniz. Bu oldukça basit mantık, Özal'ı, ülkenin Kürt nüfusunu yatıştırması gerektiğine inandırdı. Bu nedenle ölümünden hemen önce Kürt savaşına barışçı bir çözüm aramakta ve son onbir yıldır bir gerilla savaşını sürdürmekte olan PKK ile dolaylı olarak ilişki içinde oluşu da şaşırtıcı değildir. Özal'ın bugün siyasi olarak asılmakta oluşu da şaşırtıcı değildir. Halefleri, ne biçimde olursa olsun siyasi çözümü reddediyor. Bana göre, bugünkü yöneticiler kemalist politikanın tam olarak kendine geri dönmüşlerdir; Kürtleri topraklarından etmek, göçe zorlamak ve yoğun bir Türkleştirme programı. Başarabilirlerse, Türkleri Kürtlerden boşalan yerlere yerleştirecekler. Barışçı ve siyasi çözüm reddedildiği zaman bu utanç verici yol ülke yöneticileri için tek ve kaçınılmaz yol olur. Bu seçilebilecek en kanlı stratejidir ve Türk medyası hep en kanlı yolu seçer, tanımladığım da dahil olmak üzere.

Proje öncesini nasıl oluşturduğum konusunda son bir not gerekebilir: Aklımdaki tüm soruları kesin hipotezler hatta kanıtlanmış tezler olarak sıraladım. Bunun epistemolojinin gereği olduğunu düşünüyorum. Bir araştırmayı verimli kılmak için anlamlı hipotezlerle başlamalı ve araştırmacı araştırması boyunca sürekli olarak hipotezlerle mücadele etmeli. Bunlar, inatçı bir savaş sürdürmeyi önerdiğim hedeflerim. Bu araştırmayı tezlerimi kanıtlamak için değil, doğru ya da yanlış olduklarını görebilmek için yapmak istiyorum; zaman zaman gerçeğin ardından koşmanın gerçekten daha mutluluk verici olduğuna inanıyorum.

DİRENENLERİN MARŞLARI, ŞARKILARI... SÖMÜRGECİLERİN MADALYALI KATIRLARI...

"Lilli Marlen'i duymuş ya da hiç dinlemiş miydiniz? İkinci Dünya Savaşın'na ait bir Alman şarkısı olduğunu biliyor muydunuz? Daha ileri gidip, bunun bir Alman şarkısı olmasına rağmen, müttefiklerin "savaş marşı'na dönüştüğü söylenirse şaşırır mısınız?

Ulusal ve toplumsal kurtuluş savaşlarının marşları, devrimci yüreklerde, alanlarda ve vuruşurken, hiç dinmemiştir. Emperyalistlerin, sömürgecilerin, kan emici savaşlarında neden hiç marşları olmaz? Yaşadığımız "kirli" savaşta, gencecik insanların evlerinden, işlerinden, eşlerinden ve sevgililerinden koparılarak, ellerine silah tutuşturulup, öldürmek ve belki de ölmek için yola çıkarken sayıklarcasına dillerinden düşürmedikleri ürpertici nakarata bakın:

'Askere gidecek, geri gelecek!"

Bu savaş güdücüleri, insanlık yokedicileri, düzenlerinin yüce değerlerinin 'marşını' topluma neden içeremiyorlar? Genç kuşaklar, bir Atilla İlhan şiirinin Ahmet Kaya şarkısına dönüşmesiyle "Lilli Marlen Türküsü" olarak duymuştur, büyük olasılıkla. John Steinbeck'in muhabir olarak katıldığı ikinci dünya savaşı sırasında çeşitli gazete ve dergilere gönderdiği ve daha sonra kitaplaştırdığı "Bir Savaş Vardı" adlı yapıtında, yukarıdaki çağrışımları yaptıracak kadar ironik bir dille anlatıyor. Lilli Marlen'i, Alman askerlerinin bu biraz 'hafif', biraz da subaylarla alay eden basit şarkısı, raslantı sonucu Amerikan ordusunda dilden dile yayılıyor. Sözleri İngilizceye çevrilirken tamamen değişiyor ve Alman karşıtı bir "marş" oluveriyor. Burada, Zagrep Radyosu'nda, her çalınışında tarafların savaşmayı bırakmalarından da sözetmek gerekiyor.

Steinbeck, izlenimlerinin bir yerinde "bu savaşın marşı henüz yazılmadı" diyor, bununla savaşın bütün tarih ve coğrafyalarda benzerlikler gösterdiğini tanıklık yapıyoruz. Steinbeck'in her izleniminde yaşadığımız 'kirli" savaşa dair çağrışımlar bulmak olası:

İngiltere'nin Almanya'ya bakan kıyısında bir sahil kasabası; bir tek asker, askeri tesis yok ve Almanlar her gün bombalıyor. Uzun menzilli topların önce ışıltısı görülüyor ve mermiler Manş Denizi'ni aşarak yirmi saniye sonra hedefine ulaşıyor. Kasaba harabeye dönmüş, ancak insanlar sakin ve savaşı kanıksamış görünüyor. Bombardıman sonucu dalından kırılmış sarı bir gül fidanının yanında iki insan çömelmiş 'gül'ün geleceğini tartışıyor ve karar veriyorlar; yeşerecek. Lice mi, Cizre mi, yoksa Dersim mi? Bir Kürt kadını geliyor gözümüzün önüne, yüreğimizden çıkıp; arka fonda boz bulanıklık, ancak başı dik, gözlerinde umut ve öfkenin alaşımında ulaşılmaz bir ifade ve mesaj net; yeşerecek.

Steinbeck'in 'çözüm'ü daha çaresizce; tekrarlanmaması için savaşların unutulması gerektiğini yazıyor.

Ayrıca, Steinbeck'ten, İngiliz ordusunun, Komutan William adında bol madalyalı, sarhoş ve kahraman bir keçi sahibi olduğunu öğrendikten sonra, PKK ile savaşta büyük yararlıklar gösterdiği için madalya takılan, önce "itirafçı" ve sonra "kahraman" Katır Reşo'yu hatırlamamak mümkün mü?

Steinbeck'in izlenimlerinin yaptığı çağrışımlar bunlarla sınırlı değil. Önsözde basın ile ilgili yaptığı değiniler tekelli basının durumunu da gözler önüne seriyor. Sermaye her zaman kan emici savaşlarını basın aracılığıyla kitlelere yayıyor. Savaşlar, insanı insanlıktan çıkarmak, sürüleştirmek için yapılıyor; ancak aynı zamanda da insanı çıplak olarak görmemizi sağlıyor, özünü ortaya çıkarıyor. Bu zıtların birliği, Steinbeck'in sanatçı duyarlılığı ve güzel anlatımıyla, bir kez daha ortaya çıkmış oluyor.

Biz ise, sadece Steinbeck'in "Bir Savaş Vardı" için yazdığı Önsöz'ü yayımlıyoruz; kuşkusuz sadece 'unutulmaması" gerekçesiyle değil.

BİR SAVAŞ VARDI

John Steinbeck

Bir zamanlar bir savaş vardı; ama yapılalı o kadar çok zaman oldu ve başka savaşlarla, başka çeşit savaşlarla o kadar gölgelendi ki, artık unutuldu. Sözünü ettiğim savaş, Crécy ve Agincourt olaylarıyla başladı, Hiroşima ve Nagasaki'ye minnacık birer atom bombası atılmasıyla sona erdi.

O savaşa katılmıştım; daha doğrusu, o savaşı şöyle bir ziyaret etmiştim. Gazete muhabiriydim. Savaş sırasında yazdığım yazıları yeniden okudum da, ne kadar çok şey unutmuş olduğuma şaştım kaldım.

Kazaları unutmak belki de gereklidir; savaşlar da birer kazadan başka nedir ki? Kazalardan ders alırsak, anılarımızı canlı tutabiliriz; ama kimsenin ders aldığı yok. Eski Yunan'da her yirmi yılda bir savaş olurmuş. Gençler savaşın ne olduğunu öğrensinler diye. Bize gelince, kimse o korkunç saçmalığı yeniden yaşamasın diye hepsini unutmalıyız.

Bu savaş, belki de unutulmayacaktır. Kendi türünün son örneğiydi çünkü. Bütün dünyayı saran bir savaşı, ama bu uzunlukta bir savaşı, kimse göremeyecektir. Gelecek savaş, eğer çıkmasına meydan verecek kadar aptalsak, hem çok kısa sürecektir, hem de sonradan onu hatırlayacak kimse bulunmayacaktır.

Bu kitaptaki yazıları aceleyle yazıp telefonla *New York Herald Tribune*'a ve başka gazetelere bildirdikten sonra hiç okumamıştım. O günlerde, savaş muhabirlerinin yazdıkları kitaplar çok satılıyordu. Ama ben bunları kitap halinde toplamak istemedim, "yirmi yıl geçsin aradan, o zaman bakarım; hâlâ canlılıklarını

larını açık açık yazayım istedim. "Kuzey Afrika'da Bir Yer" ya da "İngiltere'de Bir Yer" diyeceğime o yazıyı yazdığım şehrin adını belirteyim istedim. Bazılarını hatırladım; ama çoğunu unutmuşum. Hepsini birden hatırlamam olanaksızdı. Ben de hatırlayabildiğim şehirlerin adlarını yazdım, hatırlayamadıklarımı oldukları gibi bıraktım.

Sansür o sıralarda çok sıkı çalışıyordu; özellikle deniz kuvvetlerinin sansürü. Yazının neresinde bir yer adı görse, tuttuğu gibi çıkarıyordu. Benim de kafam kızdı bir gün. Yunanlılarla Persler arasında yapılmış Salamis Savaşını (savaşın yapıldığı yıl: M.Ö.480) olduğu gibi Herodot'tan aktarıp yazdım. O yazıdaki yer adlarını bile çıkardılar.

Yazdığım olayların hepsi gerçektir. Gerçek olan, benim yazmadığım olaylar da var. Çeşitli sebeplerden yazamadım onları. "Savaş aleyhtarı" sanılabilirdim; zaten yazdığım her satırı gözden geçiren bir sansür vardı. Sansürün dışında, askeri kuvvetler, gazeteler de birer baskı grubuydu. Baskı gruplarının en güçlüsü kimlerden meydana gelmişti, biliyor musunuz? Savaşsever sivillerden, Stork Club'un, *Time ve The New Yorker* dergilerinin savaşmayan komandolarından...

Bazı olayların, yer adlarının gizli kalması da gerekiyordu. O günlerde gizlilik, kelimenin tam anlamıyla saltanat sürüyordu. Son yirmi yıl içinde ülkemizi saran "gizlilik" dalgası, İkinci Dünya Savaşı'ndan miras kalmıştır belki.

Yine de sansüre büyük saygı gösteriyorduk. Savaşan bir ulusun muhabirleriydik çünkü. Hatta kendi kendimizi bile sansür ediyorduk. General Patton, hastanede ateşler içinde yatan bir askeri dövdü, Gela'da donanmamız kendi gemilerimizden bazılarını batırdı, biz bu haberleri gazetelerimize göndermedik. General Eisenhower göndermememizi rica etmişti. Zaten etmeseydi de göndermeyecektik. Ama Savaş Dairesi'nin bir muhabiri vardı, o hepsini, her şeyi yazdı. Sonradan onun yazdıkları yayımlandı.

Bu arada, bazı arkadaşlarımız son derece duygulu, duygulu olduğu kadar da garip yazılar yazdılar. Örnek mi? İşte size bir örnek. Yaşlı generaller, havaalanına gelip bombardımana çıkan havacıları geçirirlermiş. Sonra da, büyük bir heyecan içinde onları beklemeye başlarlarmış. Öyle heyecan çekerlermiş, öyle heyecan çekerlermiş ki, havacıların heyecanları, onların heyecanlarının yanında solda sıfır kalırmış. Bu çeşit generallerle yerini değişmeye razı olmayacak tek havacıya rastlamadım ben.

Yazılarımızda bazı kurallara uymak zorundaydık. Bu kurallardan üçü hâlâ aklımda: Bir kere, Amerikan askerlerinin hepsi cesurdur; bu birinci kuraldı. İçlerinde hiç korkak yoktur. Verilen emirleri kelimesi kelimesine yerine getirirler. Zaten söz aramızda, getirmeyenler ya kurşuna dizilirler ya da cezaevini boylarlardı.

İkinci kural şuydu: Komutanlarımızın hiçbiri kötü kalpli, zalim, ihtiraslı değildir.

Sonuncu kural ise, beş milyon normal, sağlıklı gencimizin kadınlarla hiç ilgilerinin olmamasıydı.

(...)

Yıllarca korku tarafından sömürüldük biz, sadece ve sadece korku tarafından. Zulüm, yalan, kuşku... Bunlar hep korkunun çocuklarıdır. Havayı nasıl bomba denemeleriyle zehirliyorsak, ruhlarımızı da korkuyla zehirliyoruz.

Bu kitaptaki yazılar, anında ve gerilim içinde yazılmıştır.İyiliksever peri ile cadaloz büyücü kadar gerçektir bu yazılar, herhangi bir efsane kadar doğrudur.

Bir savaş vardı. Eskiden. Çok, çok eskiden.

Çev: Ülkü Tamer, Varlık Yay, 1991

'ÜTOPYACILAR' TATİLDE

Cemil Namlı

"Bilim ve Ütopya" dergisinin haziran sayısında Dünya Dostları Derneği'nin Datça'da 10-14 Mayıs tarihleri arasında ütopyalar toplantısı düzenlediğine ilişkin bir yazı yeralıyordu. Yazıda ütopyacıların Dadyadost barında tartışma yaptıkları saatlerin dışında, "yalnız kalmalarını engelleyen düzenle hazırlanmış programdan" sözediliyor.

Program çok hoş görünüyor. "Akşam saatlerinde buluşulan çay bahçelerinde yemek için gidilen yerlerde tartışmalara devam ediliyor; arkadaşlıklar ilerliyor; bir yandan da dans ediliyor. Derslerine daha önce çalışmış olanlar ise okey oynuyorlar. Kalacak yer sorunu "ucuz pansiyonlar" ve bazılarının kurdukları "çadır komünü" ile çözülüyor. "Eko sosyalizm" ve "Toplumsal ekoloji" öncelikli olmak üzere "erkek ütopyalarında kadının yeri" ve "cinsel ütopyalar", tartışılan konu başlıklarını oluşturuyor. Bu arada İP Ütopya komiseri E.Helvacıoğlu "Tarih Bilinci ve ütopyalar" üzerine Sadık Usta ise "Amerikan komünleri" hakkında konuşmalar yapıyor.

Yeni İnsan çıktığından beri ütopya konusunda belirli bir vurguya sahip oldu. Dolayısıyla kısa bir değerlendirme yapmak sorumluluğu doğuyor.

Türkiye, ütopya geleneği olmayan bir ülke. Bunda ciddi bir teorik düşünme geleneği oluşturamayışının da büyük etkisi var. Ütopya denilince bizde, zaten kendisi komik olan Hüseyin Cahit'in paspayane ütopyacılığının karikatürleri dolaşıyor. Hüseyin Cahit ve arkadaşları Osmanlı'nın son döneminde İngiltere kraliçesinin tapulu sömürge topraklarında Yeni Zelanda'da "ütopya," Türkçesiyle "olmayan yer", hayali kuruyorlar. Bu da Türk ütopyacılığı olarak adlandırılıyor.

Tembeldirler, umutsuzluğun ve kolaycılığın başından beri ütopya düşüncesinin zıttı olduğunu göremiyorlar. Yeniyi kurmanın sevdasını değil hastalıklı bir gerçeklikten kaçışın ifadesini temsil ediyorlar. Halk arasında da ütopya daha çok bu anlamıyla kullanıyor. Yeniyi kurmanın sevdası değil, gerçeklikten kaçışın yolu. Bizde cennetten başka mutlak mutluluğa kavuşabilecek yer hayali olmayışı da bunu gösteriyor. Ütopyanın çıkışı ve kaynakları ise tam tersini söylüyor.

Thomas More 1516 yılında kullandığı ütopya sözcüğü ile "İngiltere'de çözülen feodalite ile belirmeye başlayan kapitalizan ilişkilerin yarattığı kargaşaya ve özellikle koyun yetiştirmek için ortak toprakların çitlenip özel mülkiyete geçirilmesi sonucu kasabalara dolmaya başlayan "poor" fakir veya 'vegabond' serseri denilen aylakların içine düşürüldüğü duruma tepkisini dile getiriyordu." Kapitalist gelişimin ortaya çıkardığı yoksulluğa tepki duyan hukukçu, parlemento üyesi ve kral temsilcisi More, kendi toplumu için eleştiriyi ve varolan aksaklıkları gidermeyi amaçlıyordu. Ütopyanın başlangıcında gerçeklik ve yeni üretim tarzının gelişmesi var. Umut ve umutların yarattığı hayal kırıklığı var. İkinci kuşak ve bizim yazınımızda daha çok adı geçen sosyalist ütopyacılar ise kapitalist gelişmenin farklı bir devresinde yaşıyorlar.

"Üç büyük ütopyacı Sen Simon, Fourier ve Owen ise sanayi devrimi ile batı Avrupa'da egemenliğini kuran kapitalizmin zenginlikle yanyana alabildiğine büyük yoksulluğu sanayici sermayedar ile fabrikada çalışan yoksul işçiyi yaratması karşısında büyük şaşkınlığı ve tepkiyi kişileştiriyorlar, yaşam biçimi yapıyorlar. Her üçü de onsekizinci yüzyıl aydınlanma felsefesinin çocukları idiler: Mutlaka aklın sonsuz çözümleyici gücüne inanarak büyüdüler." Onlar için akıldışılıklar giderildiğinde olumsuzluklar da ortadan kaldırılacaktır.Üçü de çok büyük bir inada sahip, son derece çalışkandılar. Bilimsel sosyalizm ya da Marksizm bu üç ütopyacı sosyalistten büyük ölçüde etkileniyor. Marksizmin oluşumunda önemli bir renk oluyorlar. Marksist yazında ütopyacı sosyalizme karşı olumsuzlamanın ve eleştirinin yoğunluğuna da diyalektik bakmak gerek. Marksizmin çıkışında sosyalizme hakim olan düşünceydi ve Marksist sosyalizm kendine yer açmak için en ağır eleştirisini ütopyacılara yöneltmek zorunda kaldı.

Kısaca toparlarsak, ütopyacılar ütopyalarının kökenini gerçekliğe karşı duydukları tepkiden aldılar. Olumsuz gerçekliğin aşılması için büyük bir çalışkanlıkla ürettikleri projelerde çok inatçı oldular ve uygulaması için yaşamları boyunca çabaladılar. Gerçeklik ile ütopyaları arasında eylemlilikleri vardı.

Datça'da Dadyadost bardaki ütopya toplantısı ise eleştirilmeye değer mi bilmiyorum. Anlaşıldığı kadarıyla bu ütopyacılar hani birşey uyduralım da bir tatil yapalım hevesiyle gitmişler. Ormanların resmen yakıldığı, içme suyunun bile zehir olduğu bir ülkede hangi ekoloji? Sevimli kaplumbağaları kurtarmakla veya üçbeş ağaç dikmekle hallediliyorsa bunun için muhalif olmaya gerek yok. Oluk oluk kan akan bir toprakta insanlar can havliyle küçük kentlere yığıldığı bir ülkede, hangi düzenli kent ütopyası.

Ütopya eninde sonunda gerçekliğin olumlu şekilde aşılmasına hizmet eder. Toplumun ise çok daha ivedi sorunları var. Ütopyacı kendini ciddiye aldırmalıdır.Bu bağlamda sorulabilir: Bütün bu sorunlara karşı hangi, tepkiyi hangi çığlığı örgütlediniz? Buna ilişkin bir iyi niyetiniz var mı? Peki düzenin başıyla aynı frekansı veren, güzel ve eşit bir dünya düşü kuran insanların katledilmesine bir şekilde destek verenlerle hangi güzel dünyanın düşünü kuruyorsunuz?

Yoksa gelecek yıl bunlarla birlikte 19 Mayıs'ta "Ekolojik Kurtuluş Savaşı" için Samsun'a çıkmayı mı düşünüyorsunuz? Hem de karşı çıktığınız militarist ruhla... Yoksa siz hep deniz kıyısında şıpıdık tokyolarla gitar eşliğinde hep Ahmet Kaya şarkısnı mı söyleyeceksiniz?"Yaprak döker bir yanımız, bir yanımız bahar bahçe."

KAYNAK:
Ekin Belleten, 90 Bahar, Yalçın Küçük, Küçük Ansiklopedi Ütopya maddesi

VİRTÜEL REALİTE

Cem Günhan

İnsanoğlu hep doğa dışı bir varlık düşüncesi uyandırır beynimde. Emek harcayarak değiştiremediği ya da değiştimedikleri karşısında olabildiğine zayıf... Yaşamlarımız, toplumsal düzenimiz, bu düzeni kabul edip etmeyişimiz hacadığımız bireysel ya da kollektif emekle ilintilidir. Sorgulama yeteneği bu emeğin verimliliğini denetleyen ya da harcanıp harcanmayacağına karar veren başlıbaşına bir etkendir. İnsanın yaşanılan zamanı, düzeni, ilişkileri, kuşbakışı baktığında gördüklerini sorgulama ve algılama yeteneği geliştikçe elde edilen yanıtların yaşama uygulanılabilirliği de artış gösterir. Yaşama uygulanabilirlik pragmatist bir bakış açısını ifade ederek bir çelişkiye yol açıyor: Varılan pozitif sonucun uygulama yeteneğinden yoksunluğu...

Bu yoksunluk amaçlar ve araçlar arası dengesizliği ya da uyumsuzluğu da bir bakıma tanımlamakta. Araçlar hedefe ulaşmakta yetersiz ya da tersinden bakıldığında amaç eldeki araçlarla ulaşılabilir değil ise çelişki daha da derinleşmekte...

Amaç aracını yaratmak zorundadır. Doğal olarak bütün olgular acaba bu "bire bir" amaç-araç ilişkisi çevresinde mi değerlendirilmelidir? Bu konuya bakışımızın bir yönünü anlamlandırıyor. Toplumsal, ulusal, sınıfsal ve bunlarla ilintili diğer kavramlardaki insanlığın ilerleme ya da değişme mücadelesine özne olarak payımızın katılması bu ilişki temelinde önem kazanıyor. Kaosun ortasında sağlam bir varoluş gerekiyor.

Bilim literatüründe bu günlerde sıkça kullanılan ve geçmişte de kavram olarak bilinmesine rağmen pratikte yeni gerçekleştirilmiş olan "virtüel realite" sanal gerçeklik olgusu önemli... Aslında varolmayanı varsaymak da denilebilir. Kollarından biri kangren olduktan sonra kesilen ve uzunca bir süre sanki kolu varmışçasına davranan ve parmak uçlarının kaşındığı hissini duyan birisi örneğin sanal gerçeklik kavramını biraz açıklayıcı kılabilir.

Bilim tarihinin büyük bir bölümü varolanın keşfi ile doludur. Bu keşifler ayrıca varolanlar arası ilintiler kurmak ve kombinasyonlar yaratmak şeklinde buluşlara da dönüşür. Sanal gerçeklik insanlar için "varolanın bir tanımlamasıdır" aslında.

Gerçekte uçak yoktur ama siz bilgisayarın mükemmel efektleri sayesinde onu kullanıyorsunuzdur. Beyin, "var" gibi algılamış ve tepkilerini ona göre vermiştir. Bugünün yapayalnız yabancılaşmış insanı gibi... Toplumsallık varsayılıyor varolan ise bireycilik... Duygulanmak varsayılıyor; aslolan timsahın gözyaşları..

Sevgi varsayılıyor. Erdem adına ne varsa bu düzenin ilüzyonları ikame ediyor. Aydınlar sıkışmış durumda, sisteme yöneltecekleri şiddeti kendilerine yöneltiyorlar, intihar ediyorlar. Tepkisiz bir varoluş başlıbaşına intiharlaşıyor.. Eylemsizlik insan ruhunu çürütüyor. Hukuksuzluk ya da kendi hukukunu yaratamama, üretme ve yaşamanın önünde en büyük engel oluyor. Bütün politik insanlar sistemden, onun kültüründen şikayetçi. Sadakatsizlik ve insanı insan kılan öğelerden uzaklaşma dönem insanının temel şekillenmesi olmuş. Kendi hukukunu yaratmanın önemi gittikçe artıyor.

İlginç bir insan tipi oluşuyor ülkede ve belki de dünyada... Sürekli bunalımdan bahsediyor, yaşamın anlamını yitirmesinden söz ediyor ama tersi için çaba harcamıyor.

İnanılmaz ölçüde küçük ve değersiz sayılabilecek sebepler patlama noktası teşkil edebiliyor. Değerlerin içi boşalıyor ve 'var sayılıyor.. İnsan küçülüyor. Kaos egemen bir toplum düzeninde, kaos egemen tinsel yapılan ile gidip-gelen insanlar veya varoluşlarını bütün yakınmalara rağmen kabullenen sınıflar. Statükonun beyinlerdeki tescili...

Eski solcular dinsel ritüelleri anımsatan toplantılarda Marksizmi mahkum etmeye çabalıyor. Kürt ulusunun varolma savaşı en coşkulu dönemine girerken bildik bir türküyü dinler gibi tepki veriyor aydınlar. Barış çağrıları taşlara çarpıyor.

Sanat adına toplumdan kopuk bireylerin burjuva sancıları sergileniyor.

Devlet devrimcileri katlediyor, kaybediyor.

Devlet mafya içiçe. Kan içinde utanmazca hesaplaşıyorlar.

Herşey sosyalizme işaret ediyor. Sevindirici olan, değerleri dibe vuran ve tüm yeni insan olma çabasındakilerin tanımladığı bu düzenin, değerlerini yükseltmeyi kendi hukukunu yaratarak başaracakların düzeni ile yer değiştireceğinin görünmesidir.

Egemenlik hukukla oluyor. Artık her alanda varolma biraraya gelme ve değerlerimizi egemen kılma zamanıdır. Felsefesini, sanatını, politikasını örgütleyemeyen çürüyor. Çürümeye karşı direnmek ortaklaşmak gerekiyor. En küçük, en uzak, en zor artık biraraya gelmelidir. Yeni insan birlikleri oluşmalıdır. Ortaklığın sanatını konuşturma zamanıdır. Cesaret korkuyu yenmenin diğer adıdır. Yaşam ellerimizde.

KAYNAKLAR
Bilim ve Teknik Dergisi
Emperyalist Türkiye, Yalçın Küçük
Düşünce Tarihi O. Hançerlioğlu sf. 386-87

BEYAZ CAMIN CANSIZ GLADYATÖRLERİ

Suat Parlar

Kapitalist enternasyonal insan aklına saldırıyor.

Algılama, ayırma, bilme, soyutlama gibi zihinsel özellikleri çürütüyor. İnsan aklının yönlendirilmesini, fetih aracı olarak kullanıyor. Bunu yaparken medyanın büyüsünden yararlanıyor. Sosyal varlığın gerçeklerini, paramparça edilmiş mesajlar haline getiren medya tekelleri insan zihninin yeni efendileridirler. Kapitalist tüketimin nesnesi haline getirilen bireyin bu durumunu sürekli kılmak için duyumsal süzgeçler yaratılıyor. Yaşamın gerçeklerini kavrama gücünden yoksun bırakılan "bilinç", zihin yönlendiricilerin insana kasteden mesajlarıyla dolduruluyor.

Özellikle televizyon, birbiri ile ilintisi yokmuş gibi görünen tekil gerçeklikleri oldukça bütünlüklü bir kod düzeyinde sunuyor. Televizyonun temel kodlarını şöyle sıralamak mümkün. Bir; Dünya değişmiyor. Bulunduğun yer en iyisidir, fazla hareket için neden yok. Bireysel konforun gündelik gevşekliği ile yetin. İki; Dünyanın siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı büyük bir karmaşa içinde; bu karışıklığın dışında kal; birileri işlerin nasıl yürütüleceğini biliyor; kendi küçük dünyanın dışına çıkma. Üç; Gerçekçilik kurgulardan ibarettir. Televizyonun sunduğu kurgular ise gerçekliğin ta kendisidir. Dört; İnsan olarak gücün hoşça vakit geçirmenin dışında hiç bir şeye yetmez. Günümüz sorunlarını kavrayamazsın, zamanın gereklerine tabi ol ve bolca tüket.

Bu televizyon kodları artık neredeyse "ritüel"se dönüşmüş bir emir düzeniyle her gün tekrarlanıyor. İnsanlar televizyonun düğmesine bastıklarında her gün tekrarlanan haber ve eğlence kalıplarının bildik gevşekliğine terkediyorlar akıllarını. Sunulan gerçeklik tüm görsel zenginliğine rağmen hep aynı mesajı içeriyor "bildiğin dünya bildiğin gibi kalır"

Tüm kavramların özü boşaltılırken iyi şeyler yapılıyor duygusu aşılanan insanlar eylemsizliklerinin meşrulaştırıldığını farkedemiyorlar. Örnek olsun "siyaset meydanları" kuruluyor ve zihinler müthiş bir bilgi bombardımanına tutuluyor. Aşırı yüklenen zihinlerin çözüldüğü bilimsel bir gerçek. Ancak, zihnin çözülmesi zaman alıyor ve bu sürecin farkına varılamıyor. Gerçeklikle ilgili bir çözümleme ihtiyacı duyduğumuzda değer yargısı, fikir, varsayım türünde hiçbir zihni ölçütü ortaya koyamadığımızı görüyoruz. Sürekli olarak "bizden farklı, bizden üstün" seçkin bir topluluğun "siyaset meydanı" kurgusu içinde sorunları çözmesini istiyoruz. Aslında o "siyaset meydanı", zihnimizin müthiş bir bombardımanla infaz edildiği yerdir. Ancak uzağına düşürüldüğümüz insani yetilerimiz gerçeği görmemize yeterli imkânı sağlamıyor. İşte bu çarpıcı gerçeklerden bazıları.

ABD'nin Türkiye Büyükelçiliği ile TRT Genel Müdürlüğü arasında halen de yürürlükte olan "sözlü mutabakata" göre TRT'nin Washington muhabirini, ABD Büyükelçiliği belirlemektedir.

TRT'nin Washington muhabiri olacak aynı zamanda Amerika'nın sesi radyosunda görev alacak kişi ABD Büyükelçiliği'nin enformasyon bölümünde yapılan bir sınavla belirlenmekte. ABD, bu sınava

girmek isteyen TRT elemanları hakkında güvenlik soruşturması da yaptırmaktadır. ABD'nin istemediği kişi Washington TRT muhabiri olamamaktadır. ABD elçiliğinin sınavını kazanan TRT muhabiri, Washington'da Amerikanın Sesi radyosunda çalışırken, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeminli memuru olarak Türkiye'ye de haberlerini gönderir. Ancak maaşını ABD hükümetinden alır.

Amerika'nın Sesi yöneticileri TRT muhabirlerinin Türkiye'ye geçtikleri haberlerin listesini istedikleri zaman alabilirler. İmamların maaşını Rabıta'nın vermesi karşısında kıyametleri koparanlar nedense ABD Rabıta'sının bu onur kırıcı tutumuna tepki göstermiyorlar. Göstermeleri de beklenemez, ortalama Türkiyeli aydın, solcu ve demokratların da yeni "Siyaset Meydancısı" 69 Deniz Subayı bildirisinin imzacılarından Ali Kırca, ABD Rabıta'sından yıllarca TRT muhabiri olarak aylık almış, daha sonra Türkiye'de ABD'nin sesi, Sabah grubunda, aydınlardan sorumlu masaya getirilmiştir. Programında yarattığı tartışan Türkiye İllüzyonuna pek çok aydın, solcu, demokrat katkıda bulunduğundan bu usta Yeni Dünya Düzeni eylemcisine yönelik olarak ABD Rabıta'sı ile ilişkisine dair en küçük bir tepki bile gelişmemiştir.

Televizyonun, zihni iltihaplandıran ritüellerinden biri de müzik videolarıdır. Gerçek hayatın mekân, kişilik gibi öğelerini düşsel, karmaşık hatta saçma denilecek boyutlarda sunan ve adına "klip" denilen müzik videoları müthiş bir yabancılaşmayı besliyorlar. Çağrışımlar, görüntü, içerik arasında hiç bir ilinti sunmayan bu videolar insanlara uyuşturucuyla aynı etkiyi veriyorlar. LSD alımından sonra görülenler ile müzik videolarının sundukları neredeyse aynı. Narkotik deneyimin verilerinden hareketle oluşturulan müzik videolarının niteliğini kavramak için LSD ile ilgili şu bilgilere gözatmakta yarar var.

"LSD alındıktan bir buçuk, iki saat sonra ruhsal değişmeler başlar. Bilinç bulanıklığı olmaksızın duyulanım ve coşku değişmeleri, algı bozuklukları, canlı ve renkli sanrılar, düşünce akışında hızlanma, yavaşlama, sapma biçiminde belirtiler ortaya çıkar. Çevredeki eşyaların biçimleri ve renkleri değişir. Kimi güneş kadar parlak, kimi gece kadar siyah olur. Kimi yaklaşır ve büyür. Kimi uzaklaşır ve küçülür. Görme alanını hareketli, parlak, renkli cisimler doldurur. Uzaklık ve derinlik algısı değişir. Sesler birbirine karışır. Fısıltı çığlık gibi gelir. Sesli uyarımlar görüntü, görsel uyarımlar ses olarak algılanır.." (Alkolden-Eroine, Kişilikten Kaçış Özcan Köknel sf. 438)

Müzik videolarının mekân ve tiplemelerinde zaman boyutunada yer verilmez. Tam anlamıyla bir tarih dışılık içinde cereyan eden bağlantısız ses ve görüntülerdir. Sözkonusu olan televizyonun genel karakteristiğini utanmazca yansıtan müzik videolarının, Çinlilerin afyonlanmasından kaynak alan Kapitalist Enternasyonal'in narkotik deneyimiyle bağlantısı açık. Kitleleri dispiz bir pasifikasyonun karanlıklarına tutsak eden televizyon aynı zamanda kapitalist ekonominin en önemli saldırı araçlarındandır. Meta zincirlerini, her gün yenilenen tüketim ideolojisi bombardımanı ile meşrulaştıran TV insani ihtiyaçların tanım ve sınırlarını kapitalist ekonominin anarşik yapısına tabi kılmıştır. Bireyi sınıfsal konum ve bilinç dışında atomize ederek kavrayan TV güçlü bir koalisyona dayanmaktadır. Sportif faaliyetler, konserler, festivaller ile kuşatılan insan her türlü politik ve kültürel aktiviteden uzak, tutsak edilen enerjisinin sarmalında kendine düşman kılınmaktadır. Gözleri açık olsa da, beyin pencereleri kapanmakta. İnsanı harekete geçirecek, aktif kılacak duygular televizyon tarafından işgal edilmektedir.

İnsanlığı çürüten bu kapitalist beyin bombardımanın en büyük savunucusu ABD'dir. Serbest bilgi dolaşımı ilkesi türünden masum görünüşlü bir ilkeyle tüm Dünya'nın basın tekellerinin iletişim akışına açık olması gerekliliğini savunmaktadır. ABD'nin bu tutumuna 1978'de Nairobi toplantısında UNESCO üyesi bazı ülkeler karşı çıkınca olan olmuş UNESCO'nun finansmanında önemli katkıya sahip ABD, UNESCO'dan çekilmiştir. Körfez savaşı ise ABD'nin önderliğinde Kapitalist Enternasyonalin insanlığa dayattığı iletişim düzeninin egemenliğini ortaya koymuştur.

Dünya iletişim düzeninin, Kapitalist Enternasyonal'in kurumsal ve ideolojik anlamda en güçlü dayanaklarından biri olarak tescil edilmesi, aydınlar tarafından neredeyse tepkisiz kabul edilmiştir. Birkaç onurlu aydın dışında, sürecin insanlığı çürüten etkilerine dair tepki gelişmemiştir.

Yeni Dünya Düzeni soysuzluğunun medya tekellerine ve insan aklını teslim almaya çalışan ideolojik mekanizmalarına sessiz bir tepkiyi bile göze alamayan aydınlar bir süre sonra bu yapıyla bütünleşmişlerdir. Eleştirel aydın artık bitmiştir, kitlelerden önce televizyonun ve diğer medyatik araçların esiri olmuştur. O artık "Siyaset Meydanlarında" dövüş taklidi yapan emekli bir gladyatördür. Zaman bu cansız gladyatörleri temizleme zamanıdır.

TELEVİZYON SEYRETMEK

Sevilay Çelenk

Walter Benjamin, Nikolay Leskov'un[1] eserleri üzerine düşüncelerini belirttiği "Hikaye Anlatıcısı" adlı yazısında "Adı size ne kadar tanıdık gelirse gelsin hikaye anlatıcısının hayatımızda hiçbir hükmü yok. Çoktan uzaklaştı bizden gittikçe de uzaklaşıyor..."[2] demektedir. Benjamin'e göre hikaye anlatıcılığının gerilemesiyle sonuçlanan sürecin ilk belirtisi, modern çağda romanın doğuşudur. Romanı bütün diğer düzyazı türlerinden en çok da hikaye anlatıcılığından ayıran, sözlü edebiyattan gelmiyor ve ona dönmüyor olmasıdır.

Benjamin hikaye anlatıcısına ağıt yaktığında takvimler 1936'yı gösterir. Hikaye anlatıcısının katline ortak olanlar arasında kuşkusuz televizyona değinilmemiştir. Ve televizyon "çağın masal anlatıcısı" olarak evlerimizin baş köşesine oturtulmamıştır henüz. Çok geçmez 1950'lere gelindiğinde televizyon içeriklerinin izleyiciler üzerindeki etkileri sorgulanmaya başlanır. 1970'lerde bu noktadan da uzaklaşılmıştır.

Televizyonun izleyiciler üzerindeki güçlü etkileri fazlaca tartışılmıyor artık. Peki, ya hikaye anlatıcısı... Bugün kaç yaramaz çocuk büyükannesinden dinleyeceği masallar için bütün bir gün uslu duracağına söz verir ki? Televizyon geldi ve biz önce büyükannelerimizi terkettik ya da onlar masal anlatma alışkanlıklarını. Artık büyükannelerimizden masallar ve darb-ı meseller yerine en iyi ihtimalle soap-opera yorumları dinleyebiliriz.

Kimse televizyonda izlediği için karısını ve çocuklarını doğramıyor elbette ya da aracın sunduğu pembe yaşantılar sayesinde su içip, şerbet sanmıyor. Ancak, yine de televizyonun gündelik pratiklerimizi köktenci bir biçimde etkilediğini inkar edemiyoruz. Yalnızca "televizyon seyretme" deyimi etarfında yapılacak bir tartışma her bireyi en az dört kategoriden durum kombinasyonları içnde konumlandırmıyor mu? Diyelim ki, koca bir pazar gününün size ait olduğu yanılsaması içinde evinize kapanmışsınız: Telefon çalıyor, ahizeyi kaldırıyorsunuz. Karşı taraftaki ses; "Ne haber, nasıl gidiyor ya da ne yapıyorsun?" gibilerinden bir soru yöneltiyor. "Televizyon seyrediyorum" diye yanıt veriyorsunuz. Dostunuz kuşkusuz bu yanıt üzerinde kafa yormayacaktır. Bunu bir yana bırakalım ve diyelim ki şu anda tam olarak ne yapıyor olduğunuzu gerçekten önemsiyor, bu durumda imgelemindeki size ait görüntüyle ilgili sayısız kombinasyonla karşı karşıyadır.

Birinci durum kombinasyonu; televizyonun bulunduğu *mekan ve etkinlik* bağlamında ortaya çıkar. "Televizyon seyrediyorum" biçimindeki yanıtınız mekan ve o anki edimle ilgili olanaklar ölçüsünde yeniden ve yeniden üretilebilir. Dostunuz şunları varsayabilecektir: Koltuğuna uzanmış, kolunu bile kıpırdatmadan televizyon izliyor. Ya da çayını yudumluyor, salondaki bitkilere su veriyor, yemek yiyiyor, kağıt falı açıyor, gazeteleri karıştırıyor gibi.

İkinci kombinasyon televizyonda *seyredilen programın türü ve içeriği* ile ilgili geliştirilebilir. İzlediği program onu sinirlendiriyor. Can sıkıntısını arttırdığı için daha fazla sigara tüketiyor. Hayır, komik bir şeyler izliyor ve yüksek sesle gülüyor. Onun bu keyifli halini görerek şımaran kedi, aşırı hareketlendiğinden, zaman zaman onunla ilgilenmek durumunda kalıyor...

Üçüncü kombinasyon *televizyonun neden olduğu "vazgeçmeler"* bağlamında kurulabilir. Televizyon seyrediyor olmak, mekansal farklılık gerektiren eş zamanlı etkinliklerden vazgeçmeyi gerektirecektir.

Dördüncü kombinasyon, *televizyon izlerken*

yalnız olup olmadığınızla ilgilidir. Yalnız olmamanız durumunda tablo, yukarıdaki üç durumu da kapsar biçimde ancak oldukça farklı gelişecektir. O anda izlemekte olduğunuz program; birlikte olduğunuz kişilerle ilişkilerinizi ne ölçüde manipule etmektedir. Birbirinizi televizyon aracılığı ile ne ölçüde tanımaktasınız. Diğer kişilerin anlattıklarına ne ölçüde yoğunlaşabiliyorsunuz. Oturma düzeni nasıl değişiyor. Başkalarının varlığı televizyon izleme pratiğinizi ne ölçüde kesintiye uğratıyor. İzlenen programı belirleyen iktidar kimin iktidarı...

Bu dört gruptan ilişkilendirmelere pek çok yenileri de eklenebilir. Yapılan araştırmalar; %50-64'e varan oranda bir izlerkitlenin, televizyon izlerken aynı zamanda başka şeylerle meşgul olduklarını göstermektedir. Televizyonun düğmesini açan ya da televizyon setinin karşısında bulunan insanların varlığı yüzlerce başka şeyi ifade edebilmektedir. [3] Bu bağlamda, televizyon izleyicisini içinde bulunduğu doğal ortam ve gündelik rutinlerle birlikte inceleme olanağı veren etnografik izleyici araştırmalarının önemi de netleşmektedir. Görülen odur ki; "televizyon seyretme" edimi çoğu kez saf bir izleme pratiği olarak gerçekleşmemektedir. Televizyon bir background eğlencesi olarak diğer bütün pratiklerle içiçe karmaşık bir süreç içinde deneyimlenmektedir.

"T-E-L-E-V-İ-Z-Y-O-N S-E-Y-R-E-D-İ-Y-O-R-S-U-N-U-Z." araçtan yayılan görsel ve işitsel iletiler bir sürü etkileşim içinde size ulaşıyor. Bir kısmı ulaşmadan kırılıp dökülüyor. Öyleyse "televizyon seyretme" deyiminin içerdiği ortak payda nedir? Gözlerinizi televizyona yöneltmiş olmak mı? Çoğu kez bunu bile yapmaya gerek yoktur. Sertab Erener'in "..bu bir rüyaydı farzet" nağmeleri arasında, gözleriniz kapalı düşüncelere dalmışken bile "Ne yapıyorsun" soruna yanıt, "televizyon dinliyorum" yerine "televizyon seyrediyorum" olma ısrarındadır.

Bu perspektiften bakıldığında, "televizyon izleme ile ilgili pratik ve deneyimlerin çokluğunu ve karmaşıklığını açıklamak için -televizyon seyretme- deyiminin yetersizliği"[4] son derece açık değil midir?

DİPNOTLAR

1. 1831-1895 yılları arasında yaşayan Rus Hikaye anlatacısı ANikolay Leskov bir İngiliz şirketindeki işi dolayısıyla bütün Rusya'yı dolaşmış hikayelerinin çoğunun malzemesini de bu gezilerinden çıkarmıştır. (*Hikaye Anlatıcısı: Nikolay Leskov'un Eserleri Üzerine Düşünceler*, **Son Bakışta Aşk,** Bilgiyi veren ve çeviren: Nurdan Gürbilek, Metis Seçkileri, İstanbul, 1993. s. 77)

2. **Son Bakışta Aşk: Walter Benjamin'den Seçme Yazılar,** Yayına hazırlayan: Nurdan Gürbilek, Metis Seçkileri, İstanbul 1993. s.77.

3. Morley, D. and Silverstone, R: Communication and Context: ethnographic perspectives on the media audience, **A. handbook of Qualitative Methodologies,** Edited by. Klaus Bruhn Jensen and Nicholas W. Jankowski, Routledge, London- New York, 1991. s. 150.

4 Aktaran: Morley, D. and Silverstone, R., a.g.k, s.150.

1844 ELYAZMALARI'NDA İŞLEVSEL VARLIKBİLİM

İsmail Serin

Doğanın birbaşına bırakılmışlığını kendine kimlik edinen ne kadar kent, semt, sokak, ev, aile, kişi adı varsa sanki dilsiz kapı gibi geçit vermez olmuşlar yabana.

Yaban bilinmeyendir.

Kimileri bilinmeyeni de göğüslemek gerek diyor. Bu ne merak,

Pandora'nın kutusuyla da bunlar uğramışlardı. Sonrasını hep biliriz, saçan, bozan, parçalayan, yakan bir dünya.

Geçenlerde bilgisayar söyledi tam 8201 gündür yaşıyormuşum. Önce anlayamadım, aslında sonra da anlayamadım, şimdi de...

Kimdir peki bunca zamandır ölüp dirilen her soluyuşta, bilmez mi bu meret bilgisiyar ya da herhalde bilgiden saymıyor.

Damarlar boyu dolaşıp duran kan değilse eğer yılgınlıktır

B.Y. 6 Eylül 1993.

Antik dünyanın bütün olarak özümlenişi, felsefenin doruğa çıkmasının iç paralayıcı öyküsüdür çağcıl olanın öyküsü. Dölevine düşen, mutluluğun yitimini muştulayan tohumlardır. Zaten, "bir toplum üyelerinin çok büyük bir bölümü sıkıntı içinde olduğu zaman elbette mutluluk ve gönenç içinde olamayacağı; toplumun en zengin durumu çoğunluğun bu sıkıntısına yolaçtığı ve ekonomi politik de (genel olarak özel çıkar toplumu) bu aşırı zenginlik durumuna götürdüğü için, toplumun *mutsuzluğu* öyleyse ekonomi politiğin ereğidir." [Elyazmaları, Sol Yayınları çevirisi, say. 103, 1976]

Birimlerin masum yanyanalığı yerini hınzır çatışmalara, savaşlara bırakmıştır. Klasik varlıkbilimsel "nedir?" sorusuna yanıtı *artık* şöylesi bir tablodan yararlanarak oluşturabiliyoruz:

"İşçi, kendi *emek ürünü* karşısında, *yabancı* bir nesne karşısındaki ile aynı ilişki içindedir. Çünkü bu durum, varsayım gereği açıktır: İşçi kendi emeği içinde kendini ne kadar dışlaştırırsa, kendi karşısında yarattığı, yabancı, nesnel dünya o kadar erkli bir duruma gelir; kendi kendini ne kadar yoksullaştırır ve iç dünyası ne kadar yoksul bir duruma gelirse, kendine özgü o kadar az şeye sahip olur. Bu dinde de böyledir. İnsan Tanrıya ne kadar çok şey verirse, kendinde o kadar az şey kalır. İşçi, yaşamını nesneye koyar. Ama o zaman yaşamı kendisinin değil nesnenindir. Demek ki bu etkinlik ne kadar büyükse, işçi o kadar nesnesizdir. O, emeğinin ürünü olan şey değildir. Öyleyse bu ürün ne kadar büyükse, işçi o kadar az kendisidir. İşçinin kendi ürünü içinde yabancılaşması, sadece emeğinin bir nesne, dışsal bir varoluş durumuna geldiği anlamına değil, ama emeğinin kendi *dışında,* ondan bağımsız, ona yabancı, ve onun karşısında özerk bir erk durumuna gelen bir varlık olarak varolduğu, ve nesneye geçirdiği yaşamın, hasım ve yabancı bir yaşam olarak, ona karşı çıktığı anlamına da gelir." (Agy,sf. 154)

Alıntının uslamlama biçemi açıkça gösteriyor ki,

belli aşamadaki mantıksal bir kümede (politik sözcüklerle işçi sınıfında) neliğin açımlanabilmesi için yasallığı tartışmasız bir işlev tanımlamak gerekmektedir. Ne de olsa göz + el güzel olmuştur. Düzenliliğin tanrısal buyrultuları olan dinselliğin, Alman düşünür Feuerbach'ça insancıl dünyanın sayıltılarına çevrilmesi noktasındayız.

Tanımlanan işlev "Dünyanın bütün işçileri birleşin" tümcesinde sloganlaşırken geleceğe olan inanmışlık bugün olanla kucaklaşmaktadır.

"...Din, aile, devlet, hukuk, sağtöre, bilim, sanat, vb., *tikel* üretim biçimlerinden başka bir şey değildirler ve genel üretim yasasına uyarlar. Özel *mülkiyetin* olumlu kaldırılması, *insanal yaşamın* temellükü, demek ki tüm *yabancılaşmanın* olumlu kaldırılması, sonuç olarak din, aile, devlet, vb. dışı insanın, kendi *insanal*, yani *toplumsal* varlığına dönüşü anlamına gelir. Dinsel yabancılaşma, dinsel yabancılaşma olarak, ancak *bilinç* alanında, ancak insanın vicdanında olur; ama iktisadi yabancılaşma, *gerçek yaşamın* yabancılaşmasıdır -öyleyse kaldırılması da her iki yönü birden kapsar." [Agy. say. 191]

Sonra?

Nusret Hızır'ın "mantıksal ikililer" dediği şeylerin arasındaki ilişkiler kuşkuya yer bırakmayacak derecede karşıtlıkla bir ve aynı niteliğe teslim olmuştur. Geleceğin bu karşıtlığı söndürmesine yapılan vurgu, önceki geleneklerden ayırmaya yarasın diye bir sıfat olarak ekliyorum, işlevsel varlıkbilimdir.

Orada karmaşa, orada şaşkınlık, orada günah olan vardır. Geçip giden günlerin yasını tutmayacak oradakiler; benliğin inşası için gereken zeminin *yokluğu* onları karmaşanın içine gömecek; yasa ilk kez gerçekten susacaktır. Kimliğin neliklere gereksinim duyduğu çağımızda adeta kullanım kılavuzlarıyla yaşam sürmekteyiz. Oysa orada, başlangıçta verilmiş olduğu varsayılan ilk *gerçek* benliğimizin yeniden elde edilmesinin onuruna, günah olanın saygınlığına kadehler kalkacaktır. İnsanın çirkinliğinin ölümüdür şu an yaşadıklarımız. *Ne güzel!*

Al gülüm ver gülüm düzeneğinin paramparça edilmesiyle başlayacak olan şaşkınlık verici -buradan bakınca öyle görünüyor- tanımlanamazlık, özdeğin içine girilemezliğiyle dalga geçercesine tanım'a evrilecektir. Politzerci dostlar kızmasınlar ama Parmenides'i anımsatıyorum bir parça.

Sancı büyük; doğum yakındır. Gereken ayakta olmaktır.

Türkiye'de aydınlar, aslında ulusal köken ayrımı yapmadan bu bölgede yaşayan aydınların çok büyük bir bölümü bir büyül depremi yaşıyorlar; buna bir "entellektüel şok" demek gerektiğini düşünüyorum. Yaşayanların tümü, bölge içindeki tüm halklarda aynı depremi duyuyorlar; etkisi aydınlar üzerinde daha çoktur. Çünkü aydını, halktan, düşüncelerine daha ısrarla bağlı olması, ayırıyor. ...Hainlerin çoğu aydınlardan çıkıyor; bu, her zaman aydınların daha çıkarcı olmalarından kaynaklanmıyor. Aydınların ve üstelik yaşlanmış aydınların daha çok hainlik yapmalarında, eskimiş, geçerliliğini yitirmiş düşüncelerinden vazgeçememelerinin rolü var.

DİLİMİZDEKİ KİRPİ: WITTGENSTEİN AZİZLER VE ALİMLER*

A.Orhan Erdoğan

Bu bir kitap tanıtımı ya da eleştirisi değil. Terry Eagleton'ın 'Azizler ve Alimler' isimli tek romanının düşündürdükleri diyebiliriz. Son dönemlerin önemli Marksçı edebiyat eleştirmenlerinden olan Eagleton'ın romanındaki kişilerin konumları, Wittgenstein'ın felsefe çalışmalarının kitaba yansıması incelenirken, aynı zamanda romanda Marksçı bir izlek aranacak. Romanda adı geçen beş-altı kahramandan üçü üzerinde duracağız, ancak onların romanın yapısındaki rollerinin irdelenmesi ya da diğer kahramanların öyküye kattıkları bizim için önemli değil.

Bu yüzyılın en önemli filozoflarından biri olan Ludwig Wittgenstein romanın da en önemli karakterlerinden biri. İkinci kahramanımız yine yüzyılın başlarında yaşayan ve İrlanda'nın bağımsızlığı için savaşan İrlandalı Gönüllüler Birliği ve İrlanda Yurttaşlar Ordusu'nun genel komutanı James Connolly. Üçüncü isim bir Rus olan dilbilimci Nicolai Bachtin. İsmini bu yazı boyunca anmayacağımız Russell gibi üç kahramanımız da gerçek kişiler. Wittgenstein üzerine çok genel olarak söyleyeceklerimiz onu tanımak isteyenler için bir başlangıç olabilir.

İlkçağ Felsefesi ne kadar erekbilimsel; Ortaçağ Felsefesi ne kadar tanrıbilimselse, Çağdaş Felsefe de o oranda dilbilimseldir. Bütün bu "... bilimsel" dizgelerin amacı dünyayı açıklamak olduğu kadar onun sınırlarını belirlemektir de.

İlk dönem çalışmalarında (Logico-Philosophicus, yaygın adıyla Tractatus'da) Wittgenstein'ın en önemli tezi, dilimizin sınırlarının dünyamızın da sınırlarını belirlediğidir. Buradaki dünya felsefe ve bilimin çalışmalarına konu olan olgusal dünyadır. Bu tez metafiziğe karşı başlatılan savaşın yeni bir halkasıdır. Dil, bu anlamda, dünyanın fotoğrafını çeker. Bu fotoğrafta yer alan ancak olgusal dünyada rastlanmayan kavramlar bir takım metafiziksel kuruntulardır ve felsefe için de bilim için de gereksiz ve boşturlar. Örnek olarak tanrıbilim, törebilim, gibi kavramların konuları olgusal dünyaya ait değillerdir. Wittgenstein'e göre felsefe problemlerinin kaynağı bu kavramların sanki olgusal dünyanın kavramlarıymış gibi dile sokulması ve dilde yarattığı bulanıklıktır. O halde *'hakkında konuşulamayan üzerine susmalı*(1)" dır. Wittgenstein Felsefesinin ikinci dönemine ilişkin genel olarak birinci dönemin bir tür inkârı yorumunun benimsenmesine karşılık asıl olan Wittgenstein'ın birinci dönemindeki tezleri daha sağlam temellere oturtmak için bir yöntem değişikliğine gitmesidir. Elbette bu süreçte bir diğerini dışta bırakacak yaklaşımlar da yok değildir. Ancak bunlar bir dizgeyi reddedecek boyutlarda değildir.

Bu yeni yöntem merkezine dili alan ve onun incelenmesiyle biçimlenen bir yapıdır. İkinci dönemin somutlaştığı Felsefe Soruşturmaları'nda dil bir tür oyun olarak algılanır. Geleneksel bir biçimde yinelenen dil temelinde bir uzlaşımlar bütünüdür, ve o dili kullanan insanların yaşam biçimlerince belirlenir. Böylece birinci dönemdeki katı dil anlayışı yerini dilin, kuralları pek de belirli olmayan bir oyun biçiminde algılanması alır.

* * *

Wittgenstein'ı kurmaca bir olay örgüsünün mer-

**Edebiyat Eleştiri Dergisi'nin yayın yönetmeni Hüsamettin Çetinkaya, Sanat Hareketi Düşüncesi'nden ayrıldığını duyurduğu (E.E'nin 5. sayısı) yazısına Azizler ve Alimler'den bir alıntı yaparak başlıyordu. Bilindiği gibi SHD'nin ana argümanlarından biri sistem tarafından içi boşaltılan kavramlar yerine sistem tarafından kendisine eklemleyemeyeceği sürekli bir yeni dil yaratmaktı. H. Çetinkaya için bir yönelim ve geri çekiliş. Acaba Sayın Çetinkaya, Wittgenstein'la aynı kaderi mi paylaşıyordu diye sorarken düşündürücü olan SHD'nin kendi kendisini yok etmiş olmasıdır.*

kezine yerleştiren Eagleton'ın romanı Marks'ın *onbirinci tezi* omurga alınarak da okunabilir.

"Bugüne dek bütün filozoflar dünyayı yorumlamakla yetindiler, ancak asıl problem onu yorumlamak değil değiştirmektir."

James Connolly, Marks'ın bu tezine kulak veren ve dünyayı değiştirmek üzere yola koyulan bir isyancıdır, *"sınıfsız kumsallarda şaraba durmuş deryalar"*(2) görebilmek için eyleme geçen bir devrimcidir. Dünyayı değiştirmek ister ancak felsefeyle değil, düzenin kullandığı yolla, yani, *zor*'la. Genel geçer kodlamalarda bir filozof değildir. Dublin'de başlattığı bir ayaklanma İngiliz askerlerince bastırılmıştır ancak onun için yöntemi başarısız bile olsa yanlış değildir. Doğru yer ve doğru zamanda aynı yöntemle herşeye yeniden başlamaya hazırdır. Oysa Wittgenstein için durum tam tersidir. O, bir yöntemi başarısız olduğu savıyla terketmiş yeni bir yöntem geliştirmiştir. Bu yüzden Connolly'nin dogma olarak düşünebilecek kesinliği, kurama sıkısıkıya bağlanmış olması Wittgenstein'ı hem rahatsız etmekte hem de Conolly'e karşı bir hayranlık duymaya itmektedir. *Onbirinci tez*deki geleneksel filozof tanımına en çok uyan isim herhalde Nicolai Bachtin'dir. Değiştirmek onun aklına gelebilecek en son şey gibidir. Bir kulağı *onbirinci teze* karşı efsunlanmıştır, diğer kulağı da sadece kendi söylediklerini dinlediğinden olsa gerek gündelik konuşmaları bile yorum bankasından çekilip harcanan nakitler gibidir.

Bir yanda alaylı bir filozof, dünyayı değiştirme peşindeki Connolly, diğer tarafta erdemi göbeğiyle ölçen, eylemsizliği rehber edinmiş, mektepli bir filozof, Bachtin. İkisinin tam ortasında ne yapacağını pek kestiremeyen Wittgenstein.

İlk dönem çalışmalarında kesinlik peşinde koşan ancak daha sonra kesinliği dil oyunlarına havale eden ve yaşam biçimlerinin (felsefe bir üst-yapıysa yaşam biçimleri bir alt yapı mı? belki...) önemine dikkat çeken ve oradan felsefenin hiçbir şeyi değiştiremeyeceğine, bunun ancak yaşam biçimlerindeki dönüşümle başarılabileceğine inanan Wittgenstein. Dünyayı bir arada tutan anlaşmamızı sağlayan, değişik yaşam biçimleri üzerinde yükselen değişik dil oyunlarıdır. Örneğin uluslararası bir sosyoloji kongresine bildiri sunan bir sosyolog, kuralları az çok belirlenmiş bir tür sosyolojik dil oyunu içinde iletişim kurar ancak bunu yaparken sokaktaki adamın içine kaydedildiği söylemden farklı bir oyun içinde olduğunu düşünmez. Oysa aradaki fark sadece entelektüel ve teknik bir fark değildir, çünkü sokaktaki adam *deneyimlerini adlandırma pratiğini içeren farklı bir söyleme kaydedilmiştir.* Yani avucunu kapatıp orta parmağını kaldırarak karşısındaki adamı açık bir savaşa davet edebilecek farklı pratiği içeren bir söylem.

Dünyayı gözlemleyen gözün kendisi hakkında hiçbirşeyi gözlemleyememesi gibi, dünyayı betimleyen dil de, kendisi hakkında hiçbirşey söyleyemez. Dil için söylenecek herşey yine o dilin içinden söylenmiş olacaktır. Bu durumda dil, içinde bocaladığımız, ama bir türlü dışına çıkamadığımız bir kale duvarı halini alır. Dilsel yanlışları dilin içinden göstermeye çalışmak oldukça paradoksal bir durum olur böylece.

Wittgenstein'ın belki de tüm roman boyunca cevaplamaya çalıştığı soru şuydu: Dünyayı birarada tutan şey dil oyunlarıysa ve bunlar bir takım metafizik kuruntuları da içinde barındırıyorsa, kendisi de bir dil oyunu olan felsefenin diğer dil oyunlarından farkı nedir? Eğer dil oyunları arasında ona bir itibar sağlayacak herhangi bir özelliği yoksa (ki, bu dizgede böyle görünüyor) Wittgenstein neden hâlâ felsefe yapmakta ısrar etmektedir. Acaba Connolly ona bu çıkmazdan kurtulabilmesi için ekonomi-politik okumasını tavsiye edebilir miydi?

NOT: Azizler ve Alimlerin çevirmeni Osman Akınhay'ı yürekten kutluyorum. Hem böyle bir romanı dilimize kazandırdığı, hem de mükemmel çevirisi için.

DİPNOTLAR

1 Wittgenstein, Tractutas 7. önerme.

2*Ali Burak'ın Denge isimli şiirinden.*

üşüyen palto

suyum ıslandı. sesim konuşamıyor beni
kapattım hayatı yüzüme
esmer bir kadın oldu yağmur
ateş neden yakamıyor kendini

suyum ıslandı. akşam aklamıyor beni
sicilim bozuk. yüzüm sabıkalı
aklım yokuş. sabahsız bir rüyayım
hayatın nidasında kanıyor aklım

suyum ıslandı. öyküler anlatmıyor beni
büyüdü yanlış ve yanlız yanlarım
şerin küfünde. yakamda kelebek
sevaplarım boğdu beni

suyum ıslandı. ateşkes ilan ettim aşka
rüzgar tadında ekmek parasıyım
kapandı kafes. kuş uçtu. nihaventim
yağmur ne zaman vuracak beni

suyum ıslandı. adımı yırttım
üşüyen palto. sarhoş bir A'yım
vurdum yavrusunu yiyen balığı
avucumda kaygıyla eridi su

Bayram Balcı

SEVİMLİ BİR GERİCİ: MICHEL SERRES

Sonra Günem

"Dünyayı esirgemek için aramızdaki barışa ve kendimizi esirgemek için dünya ile barışa karar vermek zorundayız."

Sürüp giden, olup biten, bozulup yiten olayların arka arkaya gelmesiyle, bizlere sağladığı olanak, bunların belli düzeneklerin düzenlenmeyi gereksinen ilişkiler ağı içerisinde cereyan ettiğini savlayan tarihin verilerini değerlendirebilme yetisinden başkaca bir şey değildir. M. Serres'den alıntıladığım yukarıdaki söz, böylesi bir iz sürmenin -yoğun bir atmosfer diğer bir deyişle agora değiştirme isteğinin- sonucudur.

Kafasında bilinç denen yönetim gücünü taşıma özerkliğine sahip biz insanların, genelde bilinen tüm tarihimizin gösterdiği ama özellikle Descartes sonrası dönemin doruğa çıkardığı yaşama yolu -belki de kaçınılmazca trajik- düşmanca tasarlandı. Şeylerle olan ilişki, onları yoketmek üzerine inşa edilmiştir. İnsanlarla olan ilişkiyse şeylerin nasıl yokedildiği, yokedileceği hatta yokedilmesi gerektiğine bağımlıdır. Diyesim o ki, sorun yöntemledir. Kavga, aslında herkese yetmesi umulan ama gene de paylaşılmak zorunda kalınan şeyler üzerine olur hep; hep kaybederek -inat etmemizi sağlayan budur- kazandık, cansıkıntısı da buradan geliyor-.

Eee, peki sorun nedir?

"Neden, bundan böyle, üstünlüğümüze hakim olmaya çalışmamız gerekiyor? Çünkü, ayarlanmamış, amacından taşmış, üretim karşıtı katışıksız üstünlük geri dönüp kendisini hedef alıyor. Böylece eski asalaklar, aşırı ölçüde yıpraktıkları ev sahipleri ölüp de kendileri de ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalacakları için, mecburen birer ortakyaşayan (symbiote) haline geliyorlar. Salgın sona erdiğinde, mikroplar bile, yayılmalarını sağlayan dayanakların yokluğunda, ortadan kalkarlar." (say. 48)

İnsanlar pahalıya geleceğini tahmin etmeden bilmek lüksünü cesurca tattılar. Hep sanıyor olmak ve günün birinde ansızın bunun farkına varmak epeyce sefil bir kabule razı olmak anlamına gelmiyor mu? Özetle, anımsatmaya gerek yok, elmayı **ancak** yiyerek bildik. Oysa Serres'in dileği bu yapıyı iptal ediyor:

"Doğaya dönüş o halde! Bunun anlamı şudur: Saltıkla toplumsal olan sözleşmeye, doğal bir ortak yaşam ve karşılıklılık sözleşmesine geçişi katmak; şeylerle olan ilişkimizin, beğeniyle dinleme, karşılıklılık, temaşa ve saygıya yer vermek üzere hakimiyeti ve sahiplenmeyi bırakacağı, bilginin mülkiyeti, eyleminse hakimiyeti varsaymayacağı ve de berikilerin ötekilerin sonuçları ya da dışkısal beslenme koşulları olmayacağı bir doğa sözleşmesine geçişi eklemek. Nesnel savaşın ortasında ateşkes sözleşmesi, ortakyaşam sözleşmesi: Ortakyaşayan ev sahibinin hakkını kabul eder, oysaki asalak - yani şimdiki statümüz- talan ettiği ve üzerinde yaşadığı şeyi, sonunda bizzat kendisini yokolmaya mahkum ettiğinin bilincine varmaksızın ölüme mahkum ediyor." (say 52)

Böylesi bir sözleşmenin yapılabilmesi için doğa denen arenayı, politikanın konuşulduğu bu agorayı yoketmemek, ona düşmanca yaklaşmamak ve "sevgiden başka gerçek ve onunkinden başka yasa yoktur" (say 64) savını doğa için uygulamaya sokmaktan kaçınmamak gerekiyor. Fakat idealist olup iyimser olmaktansa gerçekçi olup karamsarlığın verilerini sergilemek şeytanlığını -tıpkı Bay Serres'in başka amaçlarla yaptığını- tercih ediyorum. Kışkırtıcılığın canlılığı bir başka türlü olanı var kılmanın en kestirme ve ekonomik yolu olsa gerektir. Kışkırtmada yatan soyluluk yitirmeyi göze almakla tanımlanır. İşte Doğayla Sözleşme, agoranın kendisini gerçekten yitiriyor olduğumuz gerçekliği karşısında suların artık durulması gerektiğine yapılan uslu bir vurguyla, bu kışkırtıcılıktan vazgeçiyor. Zira "bilim hukuka üstün gelmiştir" (say 81). Acizliğimiz ilk günah öncesine dönememe somut durumuyla başlıyor ama arzulanan, "evrensel kolektif ufkumuzda, bireysel ve yerel, antik, ilkel ölümün yerini modern, özgül ve topyekün bir ölüm alıyor", işte bütünüyle bu gidişi durdurarak iliklerimize dek işlemiş sözkonusu acizliği ortadan kaldırmak.

Bulunulan noktada ne halde miyiz? Ol hikaye şu iki üç lakırdı ile ortaya seriliyor: "Batış uyarısı içinde yaşıyorum. Hep karaya oturmuş, bağlarından çözülmüş, hep yelkensiz ve sulara gömülmeye hazır." (say. 142)

Bilmenin hüznü, derdini anlatamamanın sıkıntısı, oluş ve bozuluşun apaçık alçaklığı karşısında "kalakalmışlık", farkında olmanın korkutuculuğu, çirkinliğin göğü kaplayan griliği, nefretin tüm çehreleri fethetmişliği hepsi ama hepsi ve daha saymak külfetinden kaçındığım diğerleri Michel Serres'i sevimli bir gerici yapan hukuksal dayanaklar!

Ona ne mi demeli?

"Ona bunu imzalatmak zorunda mıyım?" (say 143)

- Evet, **zorundasınız** ne yazık ki....

KAYNAK

Serres, Michel, Doğayla Sözleşme, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, Kasım 1994, İstanbul.

ÖLÜM VE UMUDA İLİŞKİN -II-

Siyaveş Azeri

Mülkiyet ile yokediş arasındaki bağlantıyı daha açık bir biçimde algılayabilmek için **Locke**'u mülkiyete geçirmeye ilişkin uslamlamasına göz atmak yararlı olabilir. Buna göre başlangıçta herkese (tanrı tarafından) ortakça ve eşitçe bağışlanan yeryüzü ve nimetleri bunlara belirli bir güç uygulayan, onları doğal durumları dışına çıkaran, kişiye ait olabilir. Örnek olarak ağaçtaki yaban bir elma kimsenin özel malı değildir fakat koparıldığı takdirde ona belirli bir güç uygulandığından artık doğal durumunun dışına çıkmış demektir. Bundan dolayı da gücü uygulayan kişi artık bu elmanın sahibi sayılabilir. Öyleyse kişinin elde ettiği nedir? Sürekliliği içindeki yaban elması değil de bir süreksizliği imleyen bir yok-elma. Önceleri kendisi olarak, bir varlık olarak kişiye direnen meyve artık mülk edinilip bir metaya dönüştüğünden kendisi olarak değil, varlık olarak değil, ancak ve ancak bir meta ifadesi olan adlandırılmış -belirlenmiş- olarak, "fiyat" olarak başka bir deyişle bir yok-varlık olarak direnç gösterir. (**Kant**'ın kendinde şeyinin bilinememesi ve "*kendinde şey*" olması bu durumla bağlantılıdır; bu başka bir yazıda ayrıca ele alınacaktır.) Direnç ilk durumda var oluşun dışavurumu iken ikinci durumda yok olmuşluğun göstergesine dönüşmüştür. Dünya sadece tepe taklak görünüyor değil gerçekten de tepe taklak durmaktadır. Sorun bilgibilimsel değil varlıkbilimseldir!

IV

Adlandırma ile ölüm arasındaki bağlantı daha eski dönemler için de söz konusu edilebilir. Bu günkü yaşantımız tek -olanak olarak değil, çizgisel bir tarihsel ilerleme anlamında değil, gerçekleşmiş bir süreç olarak- nasıl ki geçmişin belirli türden bir ürünüyse, tarih içinde düşüncelerin yönünün belirlenmesi de böylesi bir yönlendirilmeye tabidir.

Yaban insan doğa ile girdiği daha dolayımsız ilişkisinden dolayı adlandırma, zimmetine geçirme ve yok etmek arasındaki bağın sezgisel olarak (?) ayırdındadır. "Yaban insan için 'adlandırmak' 'hazırlamak' ile aynı anlama gelir. Öyle ki düşmanın gerçek adının bilinmesi ona egemen olmanın da yoludur, bir kişi veya bir nesne ile nasıl konuşacağını bilen kimse, onun sahibi konumuna gelir. Bu yüzden tanrıyı bile gerçek adıyla adlandırmak tehlikeli olabilir."

Bilme edimini felsefi anlamda bir kavram uygulama eylemine dönüştüren düşünce de böylesi bir geleneğin kavramlarla ifade edilmesi ile özdeşleştirilir. (Analitik felsefe)

Çağdaş bilim edimi de tam bu gelenekte yer almaktadır. Çağımız biliminin analitik (çözümleyici, daha doğrusu parçalayıcı) oluşu bu anlamda da bir zorunluluk taşır. Bilimsel uğraş ele aldığı konusunu kümeleştiriyor, onu daha alt kavram ve kategorilere kadar bölüştürüp sonal kavramını bulmaya çalışıyor. Bunu yaparken kaçınılmaz olarak konusunu tanımlıyor (belirliyor), onu süreksizleştirip durağanlaştırıyor -devimsiz bir yasallıktan sürekliliğe geçiş yapabilmek için de en son noktada tüm evreni bu aynı süzgeçten geçiriyor, bu yapay döngü de böylece ad infinutum devam ediyor. Elde edilen ise egemenlik endeksli "geçmiş"e ilişkin (pozitivist bilimler bu anlamda bir evren tarihi kitabetidirler) ölü bir bilgi yığınıdır. Sonunda varılan nokta bir özgürlükler evreninden çok tekrarlardan oluşan bir zorunluluk evreni oluyor.

Bilgi kategorisinin gerçekleşebilmesi hep bir ötekini -ben olmayan dolayısıyla da uğraksal varlıktan yoksun olanı- gerektirir. Nasıl ki yaban bilinçte bir varlığın adını bilmek -gerçek adını uygulamak- ötekinin egemenliğinin anlamına geliyorsa bilimsel düşüncede de doğru bilginin uygulanımı egemenleşme anlamına geliyor. Bilim kaçınılmaz olarak özü bilen öznede ayrı, kendiliğinden özlük taşımayan, kendinde "şey" olan bir nesneler dünyasının varlığını tasarlamak zorundadır. Özdeşler arası bir egemenlik ilişkisinden söz edilemez çünkü bu kendi kendine egemen olmamaka eşdeğer kendi kendine egemen olmak demektir (Burada bölünmemiş bir benlik varsıyılıyor, böyle bir bölünme durumunda örneğin **Dr. Jeykel** ve **Mr. Hide** durumunda zaten bir özdeşlikten söz edilemez). Özdeşlerin bilme edimi bilimsel bilgi biçimini almaz. Ne var ki özünde ekonomik bir değere dönüşmüş olan insan ve tüm bir nesneler dünyası

artık kendisi olarak değil de ekonomik bir ifade olarak, meta olarak ifade edilebilmektedir. Bu bir gerçek olarak tüm nesnelerin ve öteki insanların bilinebilmesini olanaklı kılıyor. Ancak bilinen bir yandan ekonomik güç uygulanımı sonucunda metalaştığından ona yönelen bilene bir meta olarak karşı koyuyor -direniyor- ve kendisi olmadığından -bilen özne ile öz-deşliğini yitirdiğinden- bilginin konusu olduğu ölçüde yeniden metalaşıyor ve bu kendinden sıyrılıp yoklaşmak süreci mutlak yoka doğru sürüp gider. Bilinen artık konunun kendisi değil koca bir yok olmuşluğun geçmiş bilgisidir. İnsan bilimlerinin doğa bilimlerinden daha geç bir dönemde ortaya çıkışları da bu metalaşmışlığın düzeyinin gelişimine bağlanabilir. Buna karşı daha ileride döneceğimiz bir sav ortaya atılabilir: Özdeşler birbirlerini bilmezler, birbirlerinin bilincinde olurlar.

DEVLET VE MÜLKİYET

Güç uygulanımı sonucunda iyelik hakkının doğuşu temelde empirisist-liberal bir sava dayanmaktadır: Kişinin kendi emeğine sahip olduğu savı. Burjuvazinin özgüveninin doruklarda olduğu dönemin ekonomi politikçisi **Adam Smith** emek (iş) ve emeğe iye olmayı başlangıç noktası olarak ele almaktadır. Varsayılan bir ilkel dönemde, **Smith**'e göre, "işçiler emeklerinin tüm ürünlerinden yararlanıyorlardı". Sermayenin ortaya çıkışı ve toprağın mülk edinilmesiyle bu sürecin devam etmesini olanaksız kıldı; buna karşın emek sermayenin oluşturucu öğesi olma durumunu sürdürdü. "Her bireyin kendi emeğine sahip olma hakkı kutsal bir haktır." Bu her ne kadar ahlaki bir önerme gibi duruyor ve **Smith**'in adalet ve erdemin (!) bu hakkının zedelenmesinden kaynaklanan eşitsizliğin sonucunda yok olduğu kaygılarından kaynaklansa da özünde iyeliği olumlamaktadır ve "bilimsel" bir biçimde mülkiyet hakkının özündeki ölümcüllüğü gizlemektedir.

Kendi emek gücünün sahibi olmak hakkı özünde emek gücünün metalaşması süreci ile olanak kazanır, gerçek bir durum olarak bu ben'i ben'le karşı karşıya getiriyor. Güç uygulama sonucunda mülkiyet hakkı doğacağından benin kendini satması, kendini yoksaması yasal bir temele oturmuş olur.

Bu sürecin göze çarpan bir sonucu sermayenin oluşturucu öğesi olan emeğin mülkiyete konu olmasıyla, belirlenmesiyle, ölü sermaye olarak birikmesidir. Bu ölü kütle, birikmiş ölü sermaye, canlı emeğin karşıtını oluşturan gerçektir. Birikmiş ölü emekten başka bir şey olmayan sermayenin en canalıcı çelişkisi de burada yatmaktadır. (Ölü) sermaye "doğal" bir eğilim olarak büyümek ister -belirlenen sınırlarını aşma eğilim- dolayısıyla da daha büyük bir yok edicilik karakterine bürünür. Bunu da ancak bir uğrakta canlı emek aracılığıyla başarabilir. Mülk edilebilenin ölülüğü canlının mülk edilememesi sonucuna götürür; sahiplenilen ekonomik bir kategori olan (ölü) sermayedir, değerin üreticisi emek ise ürünün üretildiği anda canlanmış ve ani bir özgürleşme uğrağındadır. Üretilen ürün birikmiş canlı emek olduğundah ekonomik bir kategori değildir; bu yüzden de kimsenin iyiliğinin altındaki meta değildir -bilimsel anlamda, ekonomi- politik bilimsel anlamda. Onun yeniden meta durumuna indirgenmesi yeniden belirlenmesi ve yeniden sahiplenilmesiyle olanaklıdır, bu da yalnızca ve yalnızca ekonomi dışı etkenlerin -ki bunların en başında büyük ölçekte örgütlenmiş terör mekanizması olan devlet gelmektedir- işe karışmalarıyla olanaklı olabilir ancak.

Her türlü devlet aygıtı bu anlamda bir işgal-yoketme (sınır çizme-belirleme) mekanizmasıdır, en demokratize edilmiş olanı dahi. Smith devlet ve mülkiyet arasındaki ilişkinin ayırdında ancak mülkiyete içkin (belirleyici özü) olan yokedicilik ve ölümcüllük özelliklerini göz ardı etmektedir.

GÖSTERGELER ÖLÜMLÜDÜR

Jean Piaget simgeyi (sembol) tanımlarken onun gösteren ile gösterilen arasındaki bir benzerlik ilişkisi olduğunu söylüyor, buna karşın gösterge keyfidir ve uzlaşıma dayalıdır.

Uzlaşımsal göstergelere örnek olarak matematik gösterilen, trafik işaretleri vb. gösterilebilir. Bir göstergenin en büyük özelliği sadece ve sadece gösterdiği şeye ilişkin oluşu ve gösterileni de tek anlamlı bir varlığa indirgemesidir. Belirli bir trafik işareti söz gelimi sola dönülemeyeceği ya da giriş yapılamayacağı anlamına ve sadece bu anlama gelir. Benzer bir biçimde örneğin matematikte kullanılan 1 (birim) ifadesi de tek anlamlı ve tek göndermelidir.

Bu anlamda gösterge uzlaşım sonucunda ortaya çıkabilmek için "toplumsal" (!) bir etkinliği gerektiriyor ne var ki bu toplumsal oluşun onun temel özelliği olduğunu savunmak oldukça güç. Göstergenin temel belirleyici ögesi bir defada bütünüyle kendini tüketmesidir. Gösterge göstereni imlediği anda anlamını tüketmiş olur ve öteye taşamaz, bu anlamda hemen ölüveriyor.

Göstergenin bir başka özelliği ise anlaşılmasının başka göstergelerle olanaklı oluşudur. O sadece gösterilene göndermede bulunduğu için kendi kendini imleyemez, demek ki o bir kendisi olmayan e.d. bir başkası-olandır. Bu bağlamda bütünüyle şeyleşmiş bir anlam yabancılaşmasıdır. Hemen tükeniyor olması da işte bu durumun türevidir.

(Pozitivist) bilimsel etkinlik dünyayla girdiği tüketimsel-şeyleştirici ilişkiden dolayı böyle bir göstergesel dile başvuruyor. Bir kullanımda kendisini — ki bu bir kendisi olmayan başkası-olandır— tüketen dolayısıyla da gösterilenini (konusunu) tüketebilmesi ise bu etkinliğin kavram uygulama ve kategorileri daha alt kategorilere indirgeme, kavramları daha üst kavramlarla açıklama girişimleriyle uygunluk içindedir.

Bilimciler ve bilim felsefesiyle uğraşan filozoflar arasında "Uzlaşımcılığın" çeşitli değişkenlerinin güçlü biçimde savunuluyor olması bir rastlantı mı? İster pozitivist geleneğin daha ortodoks bir izleyicisi olsun ister sözümona anti pozitivist gelenekte olsun bu eğilimin oldukça güçlü olduğunu görüyoruz. **Pioncaré** ve **Kuhn** bu alanların oldukça ilginç ve ünlü simalarındandırlar. Benzer bir eğilimin pozitivist kaynaklı çeşitli dil felsefesi geleneklerinde de gözlenebilir. Bu alanın ünlü adcılarından Quine'in dili temizleme operasyonuna, dili ölü bir yumağa dönüştürme çabasına tanık olmuşuzdur.

SİMGE, SİMGELENEN ve LOGOS

Göstergenin bu ölümlüğüne karşın ilk elde kendini tüketmeyen simgenin varlığı söz konusudur. İlk bakışta daha bireye özel bir görünüm sunmalarına rağmen simgelerin toplumsal bir boyutlarının da olduğu bunun yanında bir de topluluklara ait simgelerin var olduğu söylenebilir. Yabanların erginlenme törenleri, derviş tarikatlarının şifreli ve simgesel dilleri bu sava örnek teşkil edebilirler. Simgenin öyleyse en temel ve özsel belirlenimi bireysel oluşu değil imlediğine gönderimde bulunurken tükenmiyor olmasıdır. Simgenin anlaşılabilmesi sim-

gelenenin anlaşılabilmesi ile olanaklıdır, simgelenen ise simge anlaşıldığında anlaşılabilir. Bu yolla simge ile simgelenen karşılıklı olarak yer değiştirirler ve bunu sonunda anlam gittikçe zengileşip derinliğe kavuşur. Anlam büyüdükçe simge ile simgelenen de büyür ve süreç tersten kendini yineler. Ölümsüzleşen bir anlam devinimi sürekliliği böylece sağlanmış olur.

Simge ile simgelenen arasındaki bu helezonik ilişkiye en iyi örnek bir çok simgesel özellik taşıyan müzik notalarıdır. Bir yapıtın bütünlüğü içinde anlaşılabilmesi için notalarını önceden anlaşılması gerekmektedir, notalar ise yapıtın bütünlüğü bağlamında anlaşılabilir ancak - notaların zaman boyunca önce veya sonra gelişileri de benzeri bir sürecin oluşumuna neden olur. Müzik yapıtının gittikçe derinleşmesi ve bu anlamda tarih içinde kalıcılaşmasının nedenlerinin başında bu helezonik yapısı gelmektedir.

(Günümüzün piyasa koşullarında ne yazık ki her alanda olduğu gibi müzikte de bir yoksullaşma-göstergeleşme durumuyla karşı karşıyayız. Patlama(!) yapan pop müzik bunun çarpıcı bir örneğidir. Kendini argo jargon üzerinden tanımlayan bu müzik bir yandan bu göstergeleri tüketerek onların kalıcılaşmasını sağlamakla dilin doğal üretimini sekteye uğratıyor diğer yandan da bu tükenme metalaşma sürecinde meta değeri ötesinde hiçbir şey sunamayan içi boş yapılar ortaya çıkıyorlar. Elektronik müzik de öte yandan bu göstergeleşmenin başka bir boyutu gibi duruyor. Elektronik çalgının titreşimleri arasında yittiği söylenen yorum işte bu sarmalın sağladığı derinleşme olanağıdır. Bu sürecin kendisi açık biçimde daha evrensel tarihsel toplumsal gelişmelerin ürünüdür, müzik de piyasa da pazarlanabilen bir meta olarak kendi yerini almalıydı, bu da bu biçemi en iyi biçimde dışavuracak aygıtların ortaya çıkışlarını sağladı. Elektronik müzik bu çerçevede göstergeleşmenin nedeni değil sonucu olarak ortaya çıktı. Örnek olarak Batı klasik müziğinin ünlü bestecisi **Paul Hindemith** de yorumcuyu gösterge durumundaki notaları bestecinin istediği biçimde, kendi yorumunu katmadan seslendiren bir aygıt olarak görür. Demek ki klasik müziğin günümüzde büyük ölçeklerde üretilmemesinin nedeneni salt ses hacminin mega düzeyine kadar çıkmış olmasıyla açıklamak kaba bir teknolojik ekonomist yaklaşım olur.)

Simge içsel ve gizli bir bağlantının varlığını imlemektedir. Bundan dolayı simgesel ilişki neden-sonuç ilişkisine indirgenemez; karşılıklı ve çift yönlü eşitler arası birliği ve yakınlığı gösterir. Simgesel ilişki temelde gönderen ile gönderilen arasında bir öz-deşliğin varlığını imler, simge özne simgelenen nesne olarak alındığında bir özne nesne özdeşliği. Daha önce de söylendiği gibi bu özdeşliğin içinden bilgi değil bilinç doğar. Simgesel ilişki bu anlamda tüketici değil, çift yönlü oluşu onu zenginleştirir. Burada neden-sonuç basit karşıtlığı söz konusu değil; bu bağlamda kurulan özne-nesne analojisinin imlediği mekanik değil diyalektik bir karşıtlıktır.

Buna karşın tüketici ve tek taraflı bir ilişkiyi imleyen gösterge bütünüyle mekanik neden-sonuç ilişkisini varsayarak bir tekrarlar evreni tasarlar ve özgürlüğü dıştalar. Söylendiği gibi bilimsel uğraşıyla göstergenin uyuşması da bundan kaynaklanıyor.

Heraklitos'un Logos'u simgeyi örnekleyebilecek en iyi kavramlardan biridir. Logos bir sözdür, anlaşılması simgelediğinin anlaşılmasına bağlıdır. Simgelenen ise Logos anlaşıldığında anlaşılabilir ancak. Bu anlamda anlaşılan sadece simgelenen değil Logos'un kendisidir çünkü simgelenen de Logos'un kendisidir.

Logos sürekli devime göndermede bulunur çünkü sürekli devim kendisidir, evren Logos'un gösterileni Logos ise evrenin kendisidir. O anlaşıldıkça devim ve devim anlaşıldıkça Logos anlaşılacaktır, bu sarmalımsı hareket ise kendinde süreklidir çünkü taraflar her seferinde kendileri artı karşı taratırlar. Logos bu sürekliliğin hem bilgisidir -bu analitik bilimsel bilgi değildir, sürekli devinen sonsuzluktur- hem de bilginin ilişkin olduğu sonsuzluğun kendisidir. Bilen de bilenen de Logos'tur!

DİSPONİBİLİTE ve UMUT

Varoluşçu filozoflardan **Gabriel Marcel**'in disponibilite ve umuda ilişkin görüşleri ilk bakışta varolana karşı bir seçenek sunacakmış gibi görünür. Disponibilte düşüncesiyle iki kişi arasındaki ilişki bir sunulabilme ve tüketilebilme olanağına dönüşüveriyor. Disponibilite kendini tüketilmek üzere sunabilmek ve ortada bırakma anlamına gelir. "Sunulabilir olmayan biriyle olduğumda, onun için var olmadığım biriyle olduğumu ve bu yüzden de kendime geri gönderileceğimi biliyorum. Umutsuzluk bu çerçeveye göre sunacak bir varlığa iye olmamak ve bu durumda, kendimi mülkiyetimde bulunanla özdeşleştirdiğimden, sunacak bir benim olmadığından kaynaklandığı ileri sürülüyor. Oysa üye olduğum metaların dışında bir meta olarak kendimi sunabilme cesaretini gösterip umutlanabilirim! En son kertede kendi varlığım ve edimimi sunabilme yetisine sahibimdir. "Bir edim mülkiyete geçirilerek, biri tarafından mülkiyete geçirilerek anlaşılabilir... Umutsuzluk dünyadan umudunu kesmek sunulamamazlık ile ortak köklere sahiptir, bir kişi ne kadar az sunuluyorsa o kadar az umudu vardır. O sahip olma dünyasında yaşadığı halde istememekte ve korkmaktadır, ummaz çünkü inançsızdır."

Bu çerçevede umut kategorisi **Marcel**'in ileri sürdüğünün tersine dünyayla uyum içine girme ve ona teslim olmaktır. Bir meta olarak kendini sunabilme umudu, işlerin düzeleceği ve metalaşmış benime (ve bedenime) istemin doğacağına ilişkin küçük satıcının "büyük" inancı! **Marcel**'in umudu ben olarak benin ölümü anlamına gelir ancak özdeşliğe götürecek bir ortadan kalkma değil benin ben olarak -genel metalaşmış bendönüşüme uğramasıdır. Bu yaşama dair bir inanç barındırsa da içinde yaşama ilişkin hiç bir umut ve kaygı barındarmamaktadır.

Umut reformcu bir kategoridir. En mutlu bilginlerin başında kapitalizmden umudunu asla kesmeyen, ısrarla bir liberal olduğunu savunduysa da (çok farklıymış gibi) bir sosyal demokrat olduğu ileri sürülen ve yaşasa işçi partisine dahi üye olacağı ileri sürülen bedbaht **Keynes**'tir. Umut en iyi durumda giderilebilecek bir rahatsızlığa göndermede bulunur. Günümüze umut bağlamak varlığın yoklaşmasına, yitim anlamındaki ölüme ki bu bir yük -ölümdür- bel bağlamaktır. **Marcel**'in de umudu bu çerçevede eleştirel hiçbir nitelik taşımamaktadır, eski "en iyi olandır" hikayesinin yeni bir basımıdır.

"Ölüm mutlak bir umudun atlama tahtasıdır, mutlak umutsuzluğa bir çağrı olduğu gibi." Ancak **Marcel**'in böylesi bir ölümü olumsuzlayıp olumsuzlamadığı meçhuldur. Fakat diğer bir tümcesi bu soruya açıklık kazandırabilir: "Umut ancak mucizeler dünyasında olanaklıdır." Demek ki mutlak umut ile umutsuzluk arasındaki özdeşlik gerçek dünyada olanaklı değildir

çünkü burada mucizeler yer almamaktadır. Öyleyse ummamalı fakat ummalı, Ölmemeli fakat ölmeli. Umutsuzluk eleştirici ve tehlikeli olduğundan ummalı ve yaşamalı.

Umutsuzluk bu dünyadan tam bir kopuşun simgesidir. İmlediği metalar ve şeyler dünyasında olanaklı olmayan bir kurtuluştur. Bu var olanın en keskin eleştirisidir, var olan dünyanın tarihsel-varlıkbilimsel bir gerçeklik olarak yok edilmesi gerekli ve olanaklı bir kategori olduğu bilincidir. Oysa **Marcel**'in varoluşcu vicdanı böylesi yıkımlara el vermez. Ya kendimizi sunacağız ya da mucizeler ve mesihlerin bizi kurtarmasını bekleyeceğiz. Yapabilecek bir şey yok. "Bizi ancak bir tanrı kurtarabilir."

HEIDEGGER ÖLÜM İÇİN -Da Sein-

Heidegger'in soruna yaklaşımı ise bu çerçevede daha farklı bir nokada yer alır. Onun felsefesinin özünde şu kaygı yer almaktadır: "Şeylerin kendisine dönmek". Olmak - Da sein- dışarıda olmak anlamındadır. Bu insansa özün bu dünyada olmasını (in-der-Welt-Sein) dile getirir. Özne ya da insansal öz zamanını kendisi kurduğu bir temeldir. "Da Sein"in özü varlıktaki dışta duruşudur. Bu dışta - oluş ki dışta-var-oluşu olan bir varlıktır yalnızca dünya tasarımının kurgulayıcısı değil aynı zamanda bu tasarımın da üzerinden dünyayı yorumsama işine girişir.

Heidegger'in *Varlık ve Zaman* kitabındaki başlıca kaygısı burada oluşun nasıl insanın gizli ufuklarının taşıyıcısı olduğunu göstermektir. Burada "insan varlığının sonluluğunun bulanıklılığıyla" karşı karşıyayız, insanın bu özselliği ölüm için varolmasıdır. Oysa bunun ötesinde "ölümün ötesi için varolmak da olanaklıdır.

Heidegger'e göre de sein'in iki temel yönü bulunmaktadır: Gündelik hoşnutluklar ve kaygılardan yola çıkan ve kendi gerçekliğinin asaletinden uzak olan kısım ve bir de kendi özgün olanaklarının temelinde koşulsuz ve özgür yaşamaya çalışan asil yön. Bu iki yönün ayırdedici tarafları ölümü değerlendirme biçimleridir. Asil (otantik) yön karşısında bulunan bu en son olanağı olumlama çabasındadır. "Ölüm için olmanın" temeli güdülen kaygıdadır, bu kaygı ta başından beri, da sein'in ölüm ile doğduğu onunla gelişmesidir. "İnsan varoluşu öylesine eskimiştir ki dünyaya ayak basar basmaz ölüme kendini teslim etmesi gerekmektedir." Asil olmayan yön için ise ölüm için olmak dedikodular ve çene çalmaların kaynağıdır. Burası için ölüm işte bir gün ecelle gelen sondur. Şimdi ölme sırası komşudadır, ecel gelip çatıncaya kadar biz sapa sağlam burdayız efendim. "Burada ölüm gerçeği Da sein'in yazgısı ya da insansal öz olmasına karşın ölüm gerçeği hiç bir belirli kişiye ilişkin değildir. Benim gerçek ölümüm olan olay burada herkese ilişkin bir olgu durumuna düşüyor.

Ölüm asil yaşamın başlangıcı ve beni kendime bağlayan her yerde bulunan o uğraksal olanaktır. Ben kendimden önceyim, önceden tasarlanmışımdır, olacağıma evrileceğim yani olduğum şey olacağım. Olacağım ise benim ölümümdür. Beni korkuyla titreten ölmek üzere bu dünyaya fırlatılmış olmamdır. Olacağım şey yokoluşum yani olduğum şey ise zaten hiç yokum demektir. Ölümümün gerçekleşebilme olanağı ortadan kalktığında ise asil varlık ölüm-süz-leşir. Bu Epikürcü uslamlamlamadan pek de farklı değil: Ölüyorum çünkü zaten ölüyüm öyleyse ölümsüzüm veya ölümsüzüm çünkü zaten yokum!

Yokluğu varlık ile ilişkilendiren **Heidegger** bu soruna bir çözüm getiriyor gibidir. Yokluk salt varlığın yadsınması değil yaşanabilen ve deneyimlenebilen bir şeydir. Yokluğun deneyimi korkudur. Bu karanlık bir gecede okyanusun ortasında kaybolarak Varlığın -mutlak varlığın- deniyimini korkuyla yaşamaktır. Yokluk bu anlamda varlığın değil varlığın bilinen biçimlerinin ortadan kalkmasıdır, bu bağlamda da varlığın yeniden sorunsallaşmasına neden olur.

Ne var ki gerçeklik yoksanarak yokolmaz. **Heidegger**'in tutumunun iki temel eksiği bulunmaktadır. İlkin o din adamlarının ve Grek filozoflarının tavrıyla gerçek dünyaya sırtını dönüyor, bu tavrıyla kendi profesörlüğünü -asaletsiz Da sein'ını- görmezlikten geliyor. Var saydığı varlık tasarımı tarihten yoksun oluşuyla varlığın tarihselliği gerçeğine -ki bu tarihselliği **Heidegger** de kabul ediyor- diyemiyor. Varlık bu anlamda Tanrıdan pek de farklı bir konumda değil. Bu noktada **Heidegger** saf tarih dışı algı peşinden koşan naif pozitivistlerden de çok ayrı duruyor değil. Yapılabilecek tek şey ise ölümün huzuruna kavuşulacak uğrağı beklemektir.

İkinci sorun da tam bu noktada başlıyor. **Heidegger**'in varoluşu bu dünyada ölüm için var olmaktır bu yüzden de ölümü de bu dünyada ve bu dünya için bir ölümdür. Bu bağlamda da varlıkla ilgili hiç bir eleştiri içermemektedir onun tasarladığı ölüm ve yokluk. Oysa böylesi bir eleştiri, ölümü, yokluğu dolayısıyla da yaşamı gerçekleştirebilecek varoluş bu dünyada ölüm için yaşamaktansa ölümün ötesi için bu dünyada ölmekle olanaklıdır. Ölümün yadsılayıcı gücü ölümün ötesine taşabilmesinden kaynaklanır.

Bu dünyada olanaklı tarih dışı bir öz tasarımı temelde dünyaya karşı beslenen dinsel umudun bir değişkesidir. Bu da burayı ummak dolayısıyla da burayı olumlamak anlamına gelir. **Heidegger** ölüme meydan okuduğunu var sayarken yok-varlığın yoklaşamayacağını haykırarak bu dünyaya kafa tuttuğunun inancındaydı, oysa söylediği basit bir totolojik önermeden öte bir anlam taşımıyordu: Ölü olan ölemez! O tarih içinde kalarak tarihe meydan okumanın trajik çelişkisinin örneklenmesidir.

Tarih içinde kalarak ölüme meydan okumanın olanağı yoktur ne var ki bu tarihe gözlerimizi kapatmak anlamına gelmemektedir. Ölümsüzlüğe giden yol ölümü öldürmeden geçer: Mülkiyetin toplumsallaştırılması. Tarih içindeki en derin ve kalıcı simge de budur: Sınıf ve sınıf bilinci. Bu tüm çelişkileri ortadan kaldırabilecek mutlak özdeşlik anlamındaki gerçek gücün simgesidir. Ölümsüzlüğün yolu ölümden geçer, bu topyekün bir eleştiri ve yadsıma anlamına gelir; tüm bir varlığın (tarihsel) özünün eleştirisinden. Dinsel ideoloji ve genelde felsefe, özelde **Heidegger** felsefesiyle Marksist maddeciliğin ayrıldıkları nokta diğerlerinin dünyayı inkar edişlerinin bu dünyanın yalancıl bir yok-varlığı temsil ettiği inancıdır; bu da mantıksal olarak buranın gerçek bir varlık olarak olumlanması dolayısıyla da umulması ile aynı değerdedir. Militan maddecilik ise bu dünyanın gerçek bir yokvarlık oluşu ve bunun da onun tarihsel olarak ortadan kaldırılmasının olanaklarının bulunmasına zemin hazırladığının bilincindedir. Öyleyse tarihi bitirme sorunu pratik ve eyleme dayalı bir çözüm gerektirmektedir. Bu eleştirinin öznesi de zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmayanlardır, umutları bile!

TUZAK

Devrim Salihoğlu

Bu ülke topraklarından ve bu toprakların zengin tarihinden fışkırmış bir büyük ozan... Ve şair gibi yaşayabilen nadir insanlarımızdan biri Nazım Hikmet. Otuzikinci ölüm yıldönümünün ardından devlet-burjuvazi birlikteliğiyle hazırlanan bir büyük tuzakla karşı karşıya Nazım.

Hazırlanan tuzağın birinci kısmında; Türkiye burjuvazisinin ve onun sınıf egemenliğini sürdürmesinde aracı olan T.C. devletinin -egemenlik politikalarının uzantısı olarak- "Nazım'ı Devletleştirme Harekatı" görülüyor. Vulgarize olmuş özelleştirme kampanyalarının yanında, Nazım'ın devletleştirilmesi hırsı, burjuvazinin son büyük dramı olarak görünmektedir.

Nazım'ın devletleştirilmesi, onun devrimci yanının reddedilip metalaştırılması, devletle ve devletin tüm gericiliğiyle barıştırılması anlamına geliyor.

Reddetmemiz gerekiyor.

Çünkü Nazım Hikmet'in 1920'lerden 1938'lere değin, şiir kitaplarında açıkça görülen, Türkiye sosyalist devrim mücadelesinin ajitasyon ve propagandasıdır. Bu oldukça nettir. Bu dönem şiirlerinde, Bursa cezaevinde yatarken yazdığı aşk teması içeren şiirleri de olmak üzere Nazım Hikmet bir bütündür.

Faşist albay Türkeş'in partisinin son kongresinde, büyük bir iştahla devrimci ozanımızdan şiirler okumasını, "Nazım'ı gericilikle uzlaştırma, hayatı boyunca reddettiği faşizmle barıştırma" senaryolarının son perdesi olarak algılamamız gerekiyor. Hatırlatmak gerekiyor; Yakup Kadri, Falih Rıfkı türü aydınların, Kemalist restarosyon sürecinde, resmi ideolojinin -kışla ideolojisi Kemalizm ve o'nun altı okunun - yayıcılığını yapmak üzere Anadolu topraklarını aşındırmaları da, aynı türden bir hastalığın, tarihsel arka planını gözler önüne seriyor. Bu hastalık, Türkiye topraklarında uzun geçmişi olan "aydın tahammülsüzlüğü"dür. Kronikleşmiştir... 12 Eylül'ün restorasyon sürecinde ise, Eylülizm'e uzlaşmacı solcular kazandırarak, sınırları zorluyor.

Hastalığın tedavisi, tüm diğer hastalıkların tedavisi ile birlikte bizde yatıyor...

Nazım Hikmet ve TC vatandaşı olması... Düşüncesi bile bir büyük eklektizmi barındırıyor. Manukyan'ın en çok gelir vergisi ödediği, hırsız ve spekülatör bir babanın kızının başbakanlık yaptığı, tarihin gördüğü ve görüp göreceği en büyük demogoğun cumhurbaşkanı olduğu bu ülkede; her gün faili belli yüzlerce cinayetin işlendiği bu topraklara Nazım'ı vatandaş yapmak onu suça ortak yapmaktır.

Nazım'ı üzmekte, Albay Türkeş'le yarışamamamız gerektiğini düşünüyorum. Düşünelim bakalım; N.Hikmet hayatta olsaydı, 21. yüzyılın eşiğinde ikinci ortaçağı yaşayan T.C.'den kimlik almayı ne kadar isterdi acaba? Bernstein'a bile ihanet eden sosyal demokratların kültür bakanının onun için istediği kadar bile hevesli olacağını sanmıyorum.

N.Hikmet'in devrimci-sosyalist kişiliğinin üzerini örtme amaçlı kurtarma kampanyalarının onu yeşili yok edilmiş bir ormana dönüştüreceğini düşünüyorum.

Ona vatandaşlık kazandırma çabalarından tutun da, adına "Mutlu ol Nazım" cinsi vakıflar kurmaya değin bir yığın çaba onu tarihsel misyonu itibariyle burjuvaziyi temsil eden Kemalist solun kucağına itmeye yönelik bir eylemliliktir. Bir anlamda Nazım'ı dejenere şairler türünden popülize etme ve düzene yamama uğraşlarıdır.

Ayırdında olmalıyız. Ve karşı koyuş burada da kendini göstermelidir.

Oysa Nazım ne Osmanlı saraylarının padişah yardakçısı şairlerine benzer, ne de Muazzez Abacı şarkılarına konu olabilecek Orhan Veli türünden devlet memuru şairdir. Behçet Kemal benzeri, beceriksiz Çankaya şairlerine de benzemez Nazım Hikmet.

Nazım Hikmet, tüm şiir serüveni boyunca, kimi zaman gündelik politikanın açmazlarına düşmekle birlikte, ki bu açmazlardan en önemlisi gördüğüm, Kurtuluş Savaşı'nı kutsayan Kuva-i Milliye destanını yazarak bir anlamda resmi politikanın aracı haline gelmesidir, insanın özünü yok eden insanı insana yabancılaştıran, özel mülkiyet, iktidar, para hırsı ve devlet zorbalığının her türlüsüne karşı çıkmıştır.

Türkiye devrimcileri N.Hikmet'i iyi çözümlemek zorundadır. Burjuvazinin reddettiği devrimci yanına daha güçlü bir biçimde sarılmak, çözümlemenin ilk aşaması olmalıdır. Bu yaşadığı dönemin toplumsal dinamiklerini iyi ayrıştırmaktan geçiyor. 1936-1938 arası Türkiye'de yaşanan siyasi, ekonomik ve askeri süreçler olanca açıklığı içinde ortaya koyulmadığı ve tartışılmadığı müddetçe Nazım'ın konumu, yapay hasretler, içi boşaltılmış umutlar, özü olmayan kavgalarla kuşatılmış bir kişilik olmaktan öteye gidemeyecektir.

N.Hikmet'e hazırlanan tuzağın ikinci kısmında ise, burjuva entellektüelizmi'nin ikiyüzlü bakış açısının rolü görülüyor. Nazım'ı siyasi mücadelesinden soyutlamak adına, mücadele ile ilgili şiirlerinin şiir değerinin olmadığının iddia edilmesi, memleket ve aşk üzerine yazdıklarının şiirsel olduğunun altının çizilmeye çalışılması, bu bakışın özünü oluşturuyor. Devlet, ezilmiş Türkiye aydının da katkısıyla Nazım'ı sadece gezici ve sadece milliyetçi yapmak istiyor. İzin vermemek gerekiyor.

Bunun yolu, Nazım'ı populüze etme çabalarının önüne duvar örmekle mümkündür.

Nazım devrimcidir ve devrimci kalacaktır...

*AL MAJOREM GLORIAM SUMMUS PHILOSOPHUS ROMANUS **

LUKRETİUS'UN FİZİĞİ

S. I. Vavilov

I. GÜNÜMÜZDE LUKRETİUS

Antikite'nin hemen hiçbir şiirsel ve bilimsel eseri (Homer, Euripides, **Euelld**, Archimedes, Vergil ve Ovid'inkiler de bunlar arasında olmak üzere) Lukretius'un solmayan eseri gibi bu kadar taze, dinç ve zamanında, binlerce yıl arasından bizlere kadar geliyor. Cicero, Vergil onunla sevinmişlerdi, ve Kilise Babaları kendileri için ölümcül bir tehlike oluşturan bu eserden kuşkulanarak, ona titizlikle, saygısızca saldırmışlardı. Newton, Lomonosov bu büyük eserin pek çok özellikleriyle dünya görüşlerini donatmışlar, Herzen onunla coşmuştu. Eser genç Marx'ı derinden etkilemiş ve Buechner'in mekanik maddeciliğinin sancağı olarak işlem görmüştü. Einstein, Diels'in Almanca Lukretius çevirisine bir önsöz yazmıştı. Hiç kuşku yok, Turgeniev'in Bazarov'u Lukretius'u okumuştu ve Anatol France'ın kahramanları yaşamlarının en buhranlı anlarında hazine dolu bu küçük cep kitaplarından kopamamışlardı.

Bir kitabın iki bin yıldan fazla bir süredir bu kadar büyük etkiye sahip olması kültür tarihinde çok ender rastlanan bir durumdur, ve özel ilgiye her zaman da hakkı vardır. Lukretius'un gücü, büyüklüğü nedir? Parlak, gösterişli şiiri mi? Uzmanların hemen hemen aynı olan görüşlerinde Lukretius'un büyüklüğü Vergil'in, Ovid'in ve diğerlerininkinden çok daha farklı, bunların büyüklüklerinin çok daha ötesinde. Yoksa, onun büyüklüğü, ateşli bir izleyicisi olduğu çok sevdiği öğretmeni Epikurus'un görüşlerini temellendirdiği, dünya görüşünde ve biliminde mi?

Lukretius'un çekiciliğinin sırrı buralarda değil, fakat uygun bir şiirsellikle yazdığı şiirinin insanı şaşkına çeviren felsefesel içeriğinin bütünlüğündedir. Lukretius kendisi hakkındaki yinelemelerinde bütünüyle haklı bulundurulmakta:(1)

Musa'ların, daha önce kimsenin ayak basmadığı
Piria'daki yurdunun dolambaçlı yollarında
İlerlemeye çalışıyorum yaktığım ışıkla.
(IV, 1)

Didaktik şiir, Lukretius'un ellerinde, yüzyıllardan günümüze kadar gelen etkili bir trampet-sesine dönüşmüştü. Büyük atomcu düşünüş Galileo'ya Newton'a, Lomonosov'a Demokritos'un ve Epikurus'un dağınık (fragmentleriyle) değil, fakat Lukretius'un (hexamter)leriyle ulaşmıştı. Pek çok kişi bazen onu kopya ederek, bazen de onun etkisini başarısız "Anti-Lukretius" çeşitlemeleriyle önlemeye çalıştılarsa da başarılı olamadılar.

Lukretius'un mısralarında, ilk biçimindeki maddeciliğin ölümsüz öğretisi son derece inandırıcılık ve şiirsel duyguyla dile getirilir. Günümüzün eğitilmiş, aydın insanı - doğa biliminin görkemli binasının kurucularından geçmiş, atomları gözleriyle görebilecek, açıklayabilecek, bölüp parçalayabilecek, oluşturabilecek ve onlarda gizlenmiş olan enerjiyi açığa çıkarabilecek bu insan- Lukretius'u okurken onda eski bir ilkelliği değil dünya görüşünün temellerini bulmakta- son zamanlara kadar düşünülmüş ve onunda düşündüğü.

II. ŞİİRİN FİZİKSEL TEMELİ

Bu, bizim Lukretius'un şiirine çağdaş bilimin sonuçları ve özel konumu açısından yaklaşmamız gerektiği anlamına gelmez. Lukretius'un ve Epikurus'un, bu anlamda, kaba yanlışlar sergilemeleri kaçınılmazdır. Onların bilimi salt gözlemin ve düşüncenin yorumudur. Deney sanatı başlangıç aşamasındaydı ve gözlemler bolca "onaylanmayan bilgiler"le tamamlanmaktaydı- kentarlar (çift yapılı yaratıklar) ya da horozlardan korkan arslanlar gibi. Bu, ayrıca, Lukretius'un, şansının da yardım etmesiyle, bazı yaklaşık düşünceler ileri

* *Romalı en büyük filozof adına...*

sürdüğünü de göstermeyecektir. Örneğin, dördüncü kitapta kalıtım (soyaçekim) üzerine şunları okuyabiliriz:

..................Venüs, gelişigüzel
Bir seçme yapar bunların arasından;
Sesi, saçı, bakışları yineler soyaçekim yoluyla,
Çünkü bu özellikler de belirlenmiştir, yüzümüz
Ve öbür organlarımız gibi, özel tohumlarla.
(IV, 1216)

Burada, Mendelci istatistiksel ilişkilere kadar uzanan, çağdaş genetiğin köşetaşlarını görüyor görünebiliriz. Bununla birlikte, Lukretius'u okurken onun bunu bildiğinden, bunu söylemeye eğilimli olduğundan başkaca okumalıyız.

Şiirin önemi ve eskimeyen etkisi şiirin ayrıntılarında ya da aralıklı mısralarında değil (şiirin biçiminde değil ç.n.) fakat şiirin temelinde, "ilkeler" atomlar kuramında (şiirin içeriğinde ç.n.) yatmaktadır

Lukretius'un eserinin belli bir başlığı yoktu. Çok iyi bilinen **[De rerum natura]** sıradan bir başlıktı; 1944'teki son İtalyanca çevirinin başlığı ise **[Il poema della natura]**'dır.(2) Elimizde bulunan iki temel elyazmasından birinde eser **[De physica rerum Origine vel effectu]** olarak adlandırılmakta.(3) Sıradan, biçimsizmiş gibi görülebilecek bu başlık gerçekte büyük önem taşımaktadır. Temel özellik olarak şiirin fiziğine (fizik ile ilgili olan düşüncelere) ilgi uyandırmakta. Şeylerin fiziksel kökeni ya da biçimlenmesiyle (oluşumu) anlatılmak istenenin ne olduğu konusunda en iyi açıklama (yorum) belki de Aristotales'in **Physica**'daki ilk sözleridir. "Herhangi bir alanda bir araştırmanın nesneleri ilkelere, koşullara ya da elementlere sahip olduğunda, bunlarla tanışmayla, yüz yüze gelmeyledir ki, bilgi, eşdeyişle, bilimsel bilgi, elde edilir. Çünkü biz bir şeyi onun başlıca koşullarıyla ya da ilk öğeleriyle tanışana ve çözümlememizi onun en basit öğelerine taşıyıncaya kadar bildiğimizi düşünmeyiz. Açıkçası, bu yüzden, diğer çalışma alanlarında olduğu gibi Doğa biliminde de ilk işimiz ilkelerle ilgili olan şeyi (şeyleri-ç.n.) belirlemeye çalışmak olacak. Bunu yapmanın en doğal yolu bizim için daha bilinebilir ve açık olan şeylerden başlamalı ve doğası gereği (doğal olarak) daha açık ve çok daha bilinebilir olan şeyler doğru ilerlemektir: Çünkü aynı şeyler 'bize göreceli olarak bilinebilir' ve niteliksiz 'bilinebilir' değildirler. Öyleyse bu çalışmamızda bu yöntemi izlemeli ve (doğası) gereği (doğal olarak) daha karanlık olandan, fakat bizim için daha açık olandan başlamalı çok daha açık ve (doğa) gereği çok daha bilinebilir olana gitmeliyiz."(4) Aristotales'in bu tümceleri açık olarak gösteriyor ki, günümüzde ve Antikite'de "fizik" kavramının anlamındaki büyük farklılığa karşılık, Lukretius ve onun eserinin başlığının taklitçileri fiziksel görüngüyle bizim aldığımız şeyi, ilke olarak maddenin ve devinimin en temel biçimlerini anlamışlardır, yoksa bir bütün olarak bir doğa kuramı(nı) değil. Şiirin tümü, "ilkeler" araştırmasıyla başlayarak, bunu doğrulamakta.

Lukretius Memmius'a şöyle der:

.............dinle söyleyeceklerimi,
Kaygılarını at, kulak ver, duy gerçeğin sesini;
Horgörme sakın, yadsımaya kalkma anlamadan,
Ateşli bir sevgiyle sıraladığım bu armağanları.
Gökyüzünün, tanrıların gerçeklerini anlatmakla
Başlayacağım işe. Sana atomları açıklayacağım, ki
Doğa herşeyi onlarla yaratır, besler, onlara
Ayrıştırır tükenince -onlara ham madde ya da
Genellikle doğurğan gövdeler derim, yerine göre-
Nesnelerin tohumları diye de adlandıracağım;
İlksel tozanlar(*) da diyebilirim......... *(I. 45)*

Bundan böyle şeylerin tüm karmaşası bu ilkeler temeli üzerinde "fiziksel" olarak açıklanmaktadır. Fizik şiirin temelini, (içeriğini-ç.n.) oluşturur. Marx doktora tezinde şöyle der: "Lukretius'ta daha derin bir açıklama buluyoruz; o Lukretius ki, genelde eskiler arasında Epikurusçu fiziği anlamış tek kişiydi.(5)" En temel olandan, fiziksel görüngüden, daha karmaşık olana geçişte sıkça Epikurus'u izleyen Lukretius bir yandan çeşitli varsayımları kanıtlarken diğer yandan da kendini bir açıklamanın ilkece olanaklılığını göstermeye adar. Bu onun güneşin, ayın ve yıldızların devinimleriyle ilgili konuda izlediği yoldur. Yeryüzünün yüzeyinde çeşitli olayları görüngüleri - Nil'in baskınları, kükürtlü göller ve daha niceleri - açıklamaya çalışırken şöyle der:

Tek nedenle açıklanamayan olaylar da var:
Biz hepsini saymalıyız, gerçekte neden tek olsa bile...
(VI, 702)

Lukretius'un şeylerin kendilerinden çok görüngünün fiziksel özüyle ilgilenen ilk ve en önde gelen kişi olduğu böylelikle açıklık kazanmış oluyor. Bu açıdan Lukretius'un şiiri, Antikite'den günümüze kadar korunmuş, doğayı bütünüyle fiziksel ilkeler temeli üzerinde açıklamaya girişen ilk eserdir.

III. MADDE, BOŞLUK VE ZAMAN

Lukretius'un fiziğinin özet bir çözümlemesini birinci beliti, (axiom) maddenin korunumu ilkesi, ile sürdürüyoruz.

İlkemiz şu olacak konuya girerken:
Hiçten, hiçbir şey yaratılamaz tanrısal güçle.
....
.............Hiç bir varlık hiçliğe dönüşemez,
Kendini oluşturan öğelere ayrışır yalnızca.
....
.............Hepten yok olamaz gözle görülür varlıklar,
Birbirlerinden onarır onları çünkü doğa.
Ve bir ölümün yardımı olmadan
Kesinlikle izin vermez bir doğuma.
(I, 150, 249, 262)

* Tozan, varlıkların temelindeki parçacıklar, zerreler.

Lukretius'un "**maddeleri**" (ya da "**varlıkları**", "**gövdeleri**" - ç.n.) nelerdir? O bunları nasıl tanımlıyor? "......... *Maddenin edimleri: karşı-devrim ve engelleme*......." der Lukretius (I, 338), ve ekler daha sonra: "*Boşluk, korunan madde, devinim etkindirler.*" Lukretius, açıkçası, bu bütünüyle doğru tanımı nesnelerin içlerine girilemezliği ve somluğu özelliklerinden türetir. Bir dereceye kadar bu Boscovich'in kuvvetin merkezleri olarak temel maddeleri (gövdeleri) gören çok iyi bilinen tanımlamasıyla uyum içindedir; ve eğer Lukretius'un bilmediği kütle ve enerjinin çok daha karmaşık kavramları kullanmazsak maddenin bir başka tanımını vermek oldukça güç olur.

Dünyanın (evrenin) ikinci ilkesi boş uzaydır.
Olmasaydı uzay dediğimiz ara ve alan,
Yerleşemezdi hiçbir yere bu gövdeler
Ve hiçbir yöne kıpırdayamazlardı. (I, 428)

Lukretius, daha sonraları devinimi olanaksız kılacak olan Dekartçı evren şemasına (plenum olarak) karşı çıkan bir görüşle, boşluğun- "**maddelerin yeri**"- varlığı konusunda çok çeşitli kanıtlar geliştirir.

Dünyanın (evrenin) temel ilkeleri madde ve uzayla sınırlandırılır; Lukretius'a göre:

...........gövdenin ve boşluğun
Dışında hiç bir şey varolamaz doğada. (I, 431)
....
Doğada varolan bütün varlıklarda,
Bulacaksın bu iki tözün özelliklerini mutlaka
Ya da onlara özgü geçici belirtileri. (I, 450)

Zaman da Lukretius'ta maddenin ve uzayın bir özelliği ya da görüngüsüdür - tıpkı Demokritos'ta ve Epikurus'ta olduğu gibi:

Bunun gibi, zaman da var değildir kendi başına,
Gövdelerin varlığından doğar kavramı,
Olmuş olanın, oluşanın ve olacak olanın.
Demek kimse algılayamaz zamanı, varlıkların
Deviniminden ve durağanlığından ayrı tutunca. (I, 460)

Lukretius bu ilginç önermeyi geliştirmez. Buna rağmen bu önerme onun fiziği ve felsefesi için son derece önemlidir. Zaman maddenin bir özelliğine dönüşmekte ve tüm içeriği devinim bağımlı olmakta. Görüngünün temel ilkeleri olarak madde ve uzayı belirten, devinimi zorunlu ve bunlardan ayrılmaz bir özellik olarak düşünen Lukretius'un maddenin devinimi konusunda sessiz kalması bu anlamda dikkate değerdir. Lukretius'a göre, boşlukta maddelerin devinimi onların ağırlıklarına bağlıdır.

................Çünkü
Varlıkları aşağıya çekmektir maddenin işlevi....(I, 362)

Lukretius'un "**ilk ilkeler**" - **atomlar** konusunu incelerken ağırlığın işlevi altında maddenin devinimine bir kez daha geri döneceğiz. Şimdi, bir başka temel özelliğe göz atalım. **Uzay sınırsız; evren sonsuzdur.**

Hiç bir bitimi yoktur evrenin evet, olsaydı
Bir sınırı olması gerekirdi bir yerde.
Ama bir şeyin nasıl sınırı olabilir
Dışında onu sınırlandıran bir şey yoksa,
Gözün takılıp ötesine geçemeyeceği bir nokta?
Evrenin dışında bir şey olamayacağına göre
Ne sınırı vardır demek, ne de sonu ve ölçüsü.
Neresinde durursan dur, neresinde alırsan
Al konumunu evrenin, bak o
Dört yanında uzanacaktır sınır tanımadan... (I, 357)

Ve uzaydaki madde de sonsuzdur. Lukretius evrenin yapısını kendi kendisine yinelediği önermesinden başlar-tıpkı arıların bol peteklerindeki kristal gibi:

Evren, yapısı gereği,sınır koyamaz kendine
Çünkü gövdenin boşlukla, boşluğun gövdeyle
Sınırlanması gerekli doğada. Bu yüzden de
Ya ikisini sonsuzca ardarda sıralar, ya da
- İkisi sınırlanmadıkları sürece birbirleriyle-
Sınırsız ve katışıksız uzanırlar tek tek. (I, 1007)

İlk bakışta Lukretiusçu evren-şemasının yukardaki özelliklerinin geleneksel Newtoncu şemayla uyum içinde olduğu görülebilir. Gerçekte ise, aralarında özsel farklılıklar var. Newton'un mutlak uzayı maddelerle (varlıklarla, gövdelerle) bağlantılı değil, fakat sınırsız olarak boş olabilir.

Lukretius'un maddesi ve uzay boşluğu birbirlerini koşullamakta. Ayrıca, Lukretius'ta, Newton'un maddeden bağımsız mutlak zamanından farklı olarak, zamanın tek başına bir hiçlik olduğunu görmekteyiz. Eğer fazlasıyla çağdaş olmayacaksa şu söylenebilir: Lukretius'ta zaman ve uzay maddeyle (varlıklarla, gövdelerle) tanımlanmakta. Lukretiusçu şemanın Newtoncu şemadan bir diğer temel farklılığı çekimin (**gravity**) maddelerin içsel hareketlerinin özelliği, onların "**niteliği**" olduğu ve diğer maddelerin etkilerinin sonucu olmadığı gerçeğinde yatar.

IV. "İLK İLKELER" LUKRETİUS'UN ATOMLARI

Atomculuğun bilimdeki utkulu gelişimi, olağanüstü pratik sonuçları bizleri son zamanlarda, Demokritus'un, Epikurus'un ve Lukretius'un maddeleri (varlıkları) oluşturan, günümüzdeki atomların pek çok özelliklerini taşıyan "ilk ilkeler" konusundaki düşüncelerine özel bir ilgi duymaya yöneltmekte.

Eskiler, son zamanlara kadar çağdaş düşünce okullarıyla çarpışan bu keskin düşünceye nasıl ulaşabilmişlerdi? Lukretius şiirin okuyucusuna daha önce Demokritus ve Epikurus tarafından sergilenmiş kanıtlar sunar.

Yıldızlar, insanlar, ağaçlar, kumlar somut şeylerdir ve bu en üstünkörü yapılmış gözlemden açıktır. Tüm bunlar değişir, yitip gider, doğar başka şeylere dönüşürler, fakat, buna karşılık, bunlar (ve geçirdikleri süreçler - ç.n.) sürekli yinelenen kapalı bir çemberi oluşturmaktalar. (Bu süreç, olsa olsa, döngüsel bir devinim içerir; ama yine de farklı boyutlarda - ç.n.) Bu da, dolaysız olarak, her günkü gözlemden çıkmakta.

Demokritus'un ve Epikurus'un yolunda Lukretius, bu başlıca doğal görüngü temeli üzerinde, farklı bileşimlerinin şeyleri biçimlendirdiği ilksel maddelerin (gövdelerin, varlıkların), "**İlk İlkeler**'in varlığı sonucuna ulaşır.

Boşluk tarafından ayrıştırılan varlıklar somuttur; fakat bunlar sonsuz olarak bölünebilselerdi doğa sonsuz çoklukta biçimlerle dolmuş olacaktı ve doğada süreklilik ya da dönüşüm olanaksız olacaktı:

............Neden öylesine kocaman yaratmamış doğa"
Ki yürüyerek geçememiş insanlar okyanusu,
Elleriyle devirememiş dağları,
Ve sürdürememişler yaşamlarını kuşaklar boyu?
Çünkü varlık doğumu için özel bir doku ister
Kendi yapısının niteliğini belirleyen.(*) (I, 200)

Daha sonra Lukretius kanıtını değiştirir:

Üstelik her varlığa, doğa,
Bir özel büyüme sınırı tanır,
Bir özel hak etme süresi,
Ve yasalarıyla buyurur
Neyi yapıp neyi yapamayacağını.
Türler değişmez hiç, öyle aynı kalır ki
Her kuş bedeninde taşır kendi özel imlerini
Öğeler de değişmezdir demek, türler gibi (I, 578)

Önceki atomcuların geleneğini sürdüren Lukretius, değişik çeşitlerin ve bunların bileşimlerinin sonlu sayıda atomlar içerdiği düşüncesini bunların harfler ve kelimelerle karşılaştırmasını yaparak aydınlatır:

Gör ki sözgelimi benim dizelerimde koşuşturan
Öyleyken değişik dizeler, sözcükler bilirsin ki Önce benzeşmezler birbirlerine, sesçe de.
Salt sıralarını değiştirmekle ancak
Bu kadarcık başarılabilir söcüklerle.
Oysa dokunun ilkeleri çeşitli etkenler sunarak
O müthiş çeşitliliği getirir sonuca (I, 822)

Lukretius'un buraya kadar olan görüşleri düşünceleri şu şekilde özetlenebilir: Varlıklar (maddeler) somuttur; çeşitli değişimlere uğrarlar fakat bir kez daha aynı biçimlere geri dönerler. Varlıklar sonsuz küçüklükte ya da sonsuz olarak bölünebilir sonsuz sayıda parçalardan oluşsalardı olanaklı bileşimler sınırsız olarak çeşitleneceklerdi; ve önceki biçimlerin dönüşümü bütünüyle olasılık dışı olacaktı. Gerçekte ise, önceki biçimlerin sürekli geriye dönüş gerçeği (kalıtım, vb.) ilk/birincil parçacıkların sonlu çeşitlilikte ve sonlu boyutlarda olduğunu doğrulamakta. Bu durumda, önceki biçimlere geri dönüş olasılığı sonlu olmakta.

Lukretius'un bu sonuçları üzerinde düşünürsek bunların büyük inandırıcılıklarını anlamış oluruz. Tüm bu sonuçlar ciddi ilgiye layıktır, fakat yalnızca tarihsel bakış açısından değil; belki de Ostwald'taki görüngüye (olguya) biçimsel, erkesel bir yaklaşım önsel olanaklılığıyla yakınlığı dışında bu sonuçlara karşı gelinebilecek hiçbir şey yok. Demokritus gibi Lukretius da atomculuğu Zeno'nun sonsuz bölünme paradoksuna dayanan soyut kanıtlar/çıkarımlarla kurmaya çalışır.(6) Eleatikler'in kuramına göre, sonlu büyüklükteki varlıkların bu çeşit bir bölümü (bölüm işlemi), küçük fakat sıfıra eşit olmayan, toplamları bir sonsuzluk oluşturan, (başta ileri sürülen düşünceyle çelişki içinde), sonsuz sayıdaki parçaları verir. Zeno buradan bölümün büsbütün olanaksızlığı sonucuna, Demokritus ise bölünebilirliğin sonlu bir sınırın varlığına **atomlara,** kadar olabileceğini sonucuna varır, Lukretius bu paradoksu yineler:

Sayısızca bölünürdü en küçük gövdeler bile
Böyle temel parçaları olmasaydı
Sonsuza dek sürüp giderdi bölünme.
Bütün bir evrenle en ufak
Temel parçanın ne ayrımı kalırdı?
Hiç. Çünkü evren her ne kadar sonsuzsa da,
Sonsuz parçadan oluşacaktır temel parçalar da.
Karşı çıkar bu görüşe sağduyu
Bizi kendi yoluna çeker ve der ki:
Temel parçalar vardır bilinmeyen. (I, 609)

Lukretius'un bu önermeleri, her durumda, onun temel parçaların ne kadar küçük olabileceğini düşündüğünü gösterir.

Çünkü duyularımızın kapsamı dışındadır atomlar. (II, 312)

Lukretius'un temel parçalarının diğer özelliklerine gelince, bunlar "mutlak olarak" yoğundur/somdurlar, ya da oldukça serttirler (**solid**)- çağdaş fiziğin temel parçacıklarına yaklaşan bir görüş. Lukretius bu noktayı maddenin (varlığın, gövdenin) gerçek tanımından kanıtlamaya çalışır:

Önce şu: çift yanlıdır doğa, biliyoruz
Birbirinden apayrı iki şeyden oluşmuştur:
Maddeden ve olayların geçtiği uzaydan,
Demek varolmalıdır bunların her biri
Öbürünün katışması olmadan. Çünkü yoktur
Boşluk denilen alanın olduğu yerde madde,
Boşluksa yoktur maddenin bulunduğu yerde.
Öyleyse boşluksuzdur madde ve ilk birimleri somdur. (I, 504)

* *Vavilov tarafından vurgulanmıştır*

Bunun mantık-dışı (ya da mantığa aykırı) bir kanıt olmadığı kabul edilmelidir, fakat gene de burada yoğunluğun, ya da daha açık olarak sertliğin (katılığın) tanımı sorunu ortaya çıkmaktadır. Çağdaş yoğunluk kavramı tekdüze bir biçimde farklı parçalardan (ya da maddelerden) oluşmuş gövdeye/varlığa (**composite body**) (örneğin bir sünger, bir kristal, bir molekül) ve temel parçacığa (proton nötron) uygulanabilir. Kütle ve ağırlık kavramlarını kullanmayan Lukretius'ta yoğunluk ya da '**sertlik (somluk)**' niteliksel bir özelliğe sahiptir - özel bir nitelik. "**Mutlak yoğunluk**" boşluksuz maddenin katılığı/somluğudur, fakat ne kadar büyük olabileceğini söylemek olanaksızdır. İlk parçaların (ilksel birimlerin) mutlak yoğunluğu düşüncesinden yola çıkarak Lukretius işi bunların öncesiz-sonrasızlığı ve parçalanamazlığı sonsuza kadar götürür:

Öncesiz-sonrasızdır, gösterdiğim gibi,
Boşluksuzsa maddenin birimleri, somsa (I, 539)

Mutlak yoğunluğun yanı sıra, ilksel birimler (ya da temel parçacıklar) birimi diğerinden ayırdeden '**biçimler**'e sahiptirler.

Atomlar andırsalar da birbirlerini kimi zaman.
Tıpatıp benzeşmezler asla ..... ki buna şaşmamalı!
Hep birliktelerken - demin de belirttiğim gibi-
Sınır ya da sayı tanımıyorlarsa
Taslakça ya da yapıca da uymamaları gerekmez mi? (I, 337)
Farklılık (büyüklüklerde ve biçimdedir:
Peki neden kandilin boynuzdan kabı, ışığı
Geçirir de geri püskürtür suyu? Işık tozanları
Su damlalarından daha küçük olduğu için değil mi? (II, 388)
Ne büyük haz alır damağımız, bir düşün;
Balla sütü şöyle yuvarladığımızda ağzımızda!
Oysa nasıl büzer, kamaştırır dilimizi hintyağı
Acı, buruk, iç bulandırıcı tadıyla.
Şöyle diyebiliriz öyleyse:
Duyularımızı okşayan, haz veren tözler
Yuvarlak atomlardan oluşur: yuvarlak ve düzgün,
Kenetlenmiş, sıkı dokulu tozanlardan.
Acı ve sert gelenlerse, yırtarak alırlar
Duyulara giden yolu, hırpalayarak bedenimizi. (I, 398)
Fakat Lukretius, sakınarak, biçimlerin çeşitliliğine sınırlar koyar:
.... farklı
Biçimleri, sayıca sonludur atomların..... (II, 478)

Ve bu görüşünü onaylayan bir biçimde sonlu sayıda doğal yaratıkların olduğunu belirtir. Benzer olarak, sanki çağdaş kimyanın bir ön-sezisiyle temel parçacıklar arasındaki olası bileşimlere de sınır koyar:

Her çeşit atom her çeşit bileşiğe girer sanma. (II, 699)

Bu çeşit nitelendirmeler doğadaki sürekliliği ve dönüşümü açıklamak için zorunludur. Bunlar atomların boyutlarının (büyüklüklerinin) sonluluğu savı gibi atomcuların öğretisi için zorunludur ve kuram üzerinde ne kadar derin düşünüldüğünü gösterir. Lukretius temel parçacıklara sadece mekanik özellikler yükler, yoğunluk, biçim ve büyüklük gibi; onların renk ve diğer özelliklere sahip oludğu görüşünü yadsır:

Sanma ki renk doğaca esirgenen
Tek niteliktir atomlardan.
Sesten de yoksundurlar, tattan da,
Sıcaklığa, soğukluğa, yakıp kavuran
Bir ısıya da raslayamazsın onlarda.
Hiçbir koku salmazlar gövdelerinden. (11, 841)

Tüm bu nitelikler özneldir: Gerçekte ve nesnel olarak yalnızca atomların yukarıda belirtilen mekanik özellikleri vardır.

V. ATOMLARIN DEVİNİMİ

Atomların (ilk ilkeler) devinimi onların ayrılmaz bir mekanik özelliğidir. Epikurus'un ve Lukretius'un kuramı devinimin de atomların doğasında varolduğunu göstermekte- bunların varlıkları ve ağırlıkları gibi. Gerçekte atomların devinimlerinin içeriğini ve sınırlarını belirleyen varlıkl arın (maddelerin cisimlerin) ağırlıkları ve düşüşleridir.

Maddenin atomlarını durabilir sanıyorsan,
Durarak yeni devinimler yarattıklarını nesnelerde,
Uzaklaşırsın doğrudan. Atomlar özgürce
Devindiklerinden boşlukta ya kendi ağırlıkları
Ya da vurması sonucu başka bir atomun
Sürdürülmelidir devinimleri......... (II, 79)

Bu genel önermeden sonra Lukretius, önermenin etkileyiciliği ve doğruluğu için, ustaca bir kanıt yoluyla iki bin yıl öncesinden Smoluchowski'yi, Einstein'ı, ve Perrin'i önceden görerek Browncu devinim kuramının bir taslağını çizerken güneş ışığının bir ışınındaki tozan parçacıklarının resmini çizer. Atomculuğun iki bin yıllık bu büyük eserini bir okul-çocuğunun sınav kağıdıymış gibi görmek, anlamsızdır. Atomların boşluktaki olası hızlarına hiçbir sınır koymaz Lukretius

Oysa tek somlukları içinde ilerlerken atomlar
Hiç bir dış engel çıkmaz karşılarına
Bağımsız birimler halinde giderler yollarında,
Kat kat böylece geride bırakırlar
Devinim hızında güneş ışığını da,
Ve göğe yayılıncaya kadar güneşin ışınları
Onlar geçer aynı uzay parçasının birkaç katını. (II, 157)

Çağdaş göreceliliğin hızlar konusundaki sınırlamaları ne Epikurus ne Lukretius, ne de diğer bilgeler tarafından görülememişti.

Lukretius makroskobik maddelerin (varlıkların) atomlarının devinimlerini neden göremediğimizi çok canlı ve tam bir açıklıkla dile getirir.

Bu arada garip bir gerçek çıkıyor karşımıza:
Atomların devinim sürecinde olmalarına karşın,
Kimi cisimlerin gövdeleriyle
yaptıkları devinimler dışında,
Tümüyle durağan görünür gözümüze evren.
Çünkü duyularımızın kapsamı dışındadır atomlar.
Görülmediklerinden, devinimleri de kaçar gözden.
Görülür nesneler bile belli bir uzaklıkta
Devinimlerini gizlerler gözlerimizden.
Çoğu kez, (biliriz) bol yapağılı koyunlar
Tepelerde, sulak çayırlarda usulca ilerlerler,
Düşüp taze çiyle parıldayan otların ardına.
Doygun kuzular keyifle nasıl zıplar, seğirtir!
Ama biz, uzaktan bakanlar, bir leke görürüz:
Duruk, beyaz bir leke, yeşil çayırda.
Bir örnek daha: manevra yapan birlikler
Doldurmuş ovayı. Kamaştıran parıltısı çeliklerin
Vurmuş göğe, tunçtan bir ışıltı içinde her yan.
Bağrışmalar yayılıyor tepeden tepeye, derken
Binlerce ayak sesi yükseliyor aşağılardan,
Yankılar göğe siniyor sonra,
Dört nala atlılar dört dönüyor ovada,
Her yan zangırdıyor nal sesleriyle.
Ama öyle bir nokta var ki tepelerin birinde
Bütün bu devinimler görünmüyor oradan:
Bir ışıltı var ovada, yalnızca, kıpırtısız. (II, 308)

Mikroskobu bilmeyen Lukretius bunu göstermek için az inandırıcı olmayan bir araç (ya da yol) kulanmakta. Tözün deviniminin konumunu gösteren bu tablo (şema) o kadar açık ve inandırıcıdır ki, bunun önceki zamanların belli bazı doğa bilimcilerini etkilemekten nasıl geri kaldığına dikkat çekmek zorundayız.

IV. LUKRETİUS'TA ÇEKİM VE SAPMA

Epikurus'un ve Lukretius'un fiziklerinin en karmaşık ve karanlık bölümü çekim ve atomların çarpışmalarıyla ilgili olan bölümüdür. Bu bölümde eski atomculuk Newtoncu fiziğin temel kavramlarıyla kesin bir karşıtlık içinde bulunur. Newton'da dünya (evren-ç.n.) yerçekimsiz düşünülebilir. Yerçekimi yasası mekaniğin dördüncü yasası değil, fakat örneğin Coulomb yasası gibi kuvvetlerin ilişkisi konusunda özel bir yasadır. Buna karşılık Lukretius'ta madde (varlık gövde) yerçekimsiz düşünülemez: (N.B.: kuşkusuz, yerçekimi (gravitasyon) kavramı kullanırken özen göstermeyiz, özellikle Lukretus için. Çünkü Lukretius'ta olsa olsa Newtoncu anlamda yerçekimi kavramının izleri bulunabilir, bütünüyle kavrama Newton'un verdiği anlam değil-ç.n)

.... Çünkü
Varlıkları aşağıya çekmektir maddenin işlevi... (I, 362)

Devinimin kendisi bu çekimin sonucudur/ürünüdür. Bununla birlikte varlıkların düşüşü varlığa ait özelliklerden türetilmekte; bir diğer varlığın gereksinimi - yeryüzü

Gözlerinin önüne getir,
Nasıl uzun izler bırakır alevden,
Kayarken göğün gece meşaleleri,
Doğanın kararlaştırdığı yere giderken!
Bak nasıl yeryüzüne düşüyor yıldızlar!
Güneş nasıl ısı yayıyor göğün doruğundan
Ve ışınıyla sürüyor tarlaları, Onun ışığı da
Yere doğru çekiliyor, Nasıl yağmur bulutlarını
İkiye bölüyor şimşek! Bulutlardan çıkan ateşler
Hızlıca kümeleşiyor şu yana bu yana,
Çoğu kez dünyaya da düşüyor alev topları. (II, 205)

İnsanı hayretler içinde bırakan bir girişkenlikle Lukretius, sadece kurgusal düşünceler temeli üzerinde, Epikurus'u izleyerek ve binlerce yıl ötesinden Galileo'yi gören gözlerle, boşlukta varlıkların ağırlıklarından bağımsız olarak, sabit bir hızla düşmeleri gerektiğini ortaya koyar. Doğru bir biçimde şöyle der:

Suyu ya da havayı oluşturan madde eşitçesine
Direnemez bütün nesnelere, daha çabuk yol verir
Ağırların karşısında. Oysa boşluk öyle mi?
O direnç göstermez hiç bir zaman hiçbir cisme
Geçit vermeden edemez onlara; özünün gereğidir bu,
Kıpırtısız boşlukta bütün varlıklar demek ki,
Eş hızla giderler farklı olsa da ağırlıkları..... (II, 233)

Epikurus'un öğretisi kategorik olarak yeryüzünün küreselliğine ve antipotların(*) varlığına karşı çıkar:

Bir inanış var, Memmius, özellikle kaçınman gerek:
Her gövde, "dünyanın merkezi" denilen yere
Yönelme eğilimi taşır bu kurama göre...
...
O zaman yeraltındaki ağır gövdeler
Yukarı yüzeye yaslanırlardı başaşağı....
...
Bu yaratıklar güneşe bakarken biz yıldızları
Gözleyecektik geceleri, saatleri bölüşecektik,
Gündüzlerimize denk düşen gecelerini. (I, 1051)

Lukretius bu saçmalık konusundaki alaycılığında acımasızdır:

Ne var ki gülünç yaratıklardır bunlar
Konuyu ters açıdan alanların düştüğü. (I, 1067)

Antipotlar kuramına Lukretius'un duyduğu bu aşırı öfke belli ki, salt kuramsal "Kopernikçi" eğilimlerden doğmakta. Her ne pahasına olursa olsun, Epikurus ve Lukretius evrene bir merkez tanımamaya istekliydiler. Gerçekte, onların evren tanımlamaları şu durumda açık değildir. Yeryüzü Lukretius için, Lukretius'a bütünüyle yabancı matematiksel kavramları kullanabilirsek, bir düzlemle sınırlı sonsuz bir yarıküredir. Onun fiziği matematiksel çatıdan yoksun, olduğu gibi nitelikseldir.

Lukretius'un somut gökbilimsel sorunları ele aldığı beşinci kitabında belli bazı çelişkiler bulunabilir. Yazar, bunların bilincindedir ve asla şaşırıp kalmaz: Fiziksel il-

* *Yerin çapı gözümüz alınarak karşılıklı olan tarafları*

kelerden ayrılır ayrılmaz ve çok daha özel sorunlara girer girmez, tek olanaklı açıklamayı göstermenin bunun için yeterli olacağını düşünür.

Kolay değil saptamak, bu olasılıkların hangisi
Daha doğru dünya açısından? Ben yalnızca
Evrendeki olayları sayıyorum, olabilecekleri;
Türlü kalıplarda oluşmuş türlü dünyalarda;
Yıldız devinimlerine yol açan nedenleri
Bir bir ele alıyorum. Yalnız hangisi
Asıl etmen? İşte onu bilemiyoruz daha. (V, 528)

Ayın evreleri konusunda iki varsayımı açıklarken Lukretius, bu konumla ilişkisi içinde, şöyle der:

......................Sanki heriki varsayım da
Yanlış olamazmış gibi; birini benimsemek
Sanki büyük bir açmaza sokarmış gibi kişiyi. (V, 727)

Bir düzlemle sınırlı sonsuz bir yarıküre olarak yeryüzü kavramı çekimle devindirilen ilkelerin (temel parçacıkların) boşlukta sabit bir hızla birbirlerini koşut dikey bir çizgide yolculuk etmesi gerektiği sonucuna götürür. Bu sonuç bütünüyle atomlar arasındaki çarpışmaların olanaklılığını dışlayacaktı, varlıkların (nesnelerin) hiçbir biçimlenmesi olmaksızın.

Güçlük Epikurus-Lukretius'ta umulmadık ve beklenilmedik bir anlayış için de çözülür: Lukretius Memmius'a şöyle seslenir:

Bir başka gerçek daha var bu doğrultuda
Kavramanı istediğim: Aşağılara doğru atomlar
Yol alırken ağırlıklarıyla, belirsiz yerlerde,
Ve zamanlarda öylesine ufaktır ki sapmaları,
Yön-değişmesi bile güç denir bunlara.
Bu sapma da olmasa herşey dökülürdü boşluktan
Tekdüze bir koşutlukta, yağmur damlaları gibi
Ne çarpışma, ne vurması atomun üstüne.
Doğa hiçbir şey yaratamazdı kısaca bunlardan. (II, 216)

Bu, ilksel parçacıkların devinimlerinin bir özelliğidir. Bu durumun kendisi diğer temel parçacıkların neden olduğu, varlıkların (maddelerin, gövdelerin) kuvvet, yerçekimsel ya da elektromanyetik alanlardaki dönüşümleriyle karşılaştırılabilir (doğal olarak, çağdaş fiziğin görüş noktasından). Fakat Lukretius'un düşüncesi ve eğilimi çok daha ötelere uzanır. Göze ilişmeyen bu küçük sapma, Epikurus'a ve Lukretius'a göre, anlıktır, keyfe göredir ve sonuçta insanın özgür istenciyle karşılaştırılabilir. Lukretius'un yargısı şudur:

Işın demeti içinde yüzlerce tozan
Yüzlerce kaynaşma türü içindedir.
Bitmeyecek bir savaşa girmişçesine saf saf
Başlarlar çatışmaya, bir an duraksamadan,
Kâh birleşerek, kâh çözülerek öne atılırlar.
Atomların o bitimsiz boşlukta nasıl dönenip
Çarpıştıklarını kavrayabiliriz bundan.
Çoğu kez yararı vardır küçük örneklerin
Büyük gerçeklerin kavranmasında. (II, 115)

Lukretius bundan sonra görüngünün daha derin açıklamasına girişir.

Demek, birimlerden oluşan küçük bileşik gövdeler,
- En yakın duranlar atomların baskısına-
Görülmez bir vuruşla her karşılaştıklarında,
Daha iri gövdelere aktarırlar baskıyı.
Böylelikle atomlardan başlamacasına
Duyularımızın kapsamına yükselir devinim usulca:
Öye ki oynaştığını,
Devindiğini görürüz de tozanların,
Bu itiyi sağlayan vuruş gizlidir gözümüzden. (II, 132)

Fizikçi bu mısralarda hemen Browncu devinim kuramının temel önermesini görecektir. Lukretius'un yanlışı, eğer kusur bulucu olmak istersek, yalnızca şudur ki bir güneş ışınındaki tozan noktalarının devinimi gerçekte salt Browncu değil, fakat ısı akımlarıyla, radyometrik etkiyle, vb. değişmekte, bozulmakta

Üstelik, devinimlerin tümü içten ilintiliyse doğada,
Yeni, belli bir düzenle eski'den doğuyorsa;
Atomlar, kaderin ağlarını koparacak,
Kesecek nedenle-sonuç'un bitimsiz döngüsünü
Ve yepyeni bir devinim yaratacak
Esneklikten yoksunsa; canlılarda görülen
Özgür istemin kaynağı, ne olabilirdi ki?
Yineleyelim: Nedir kaderin elinden kurtardığımız
İstem gücümüzün kaynağı? Ki hazzın bizi
Yöneltti̇ği yolda ilerlerken ayrı ayrı
Değişiyor yaşamımız belirlenmemiş bir yerde
Ya da saatte, yüreğimizin sesine uyduğumuzda.
Böylesi anlarda söz geçiriyor kişioğlunun
İstemi, bacaklarındaki kaslara kuşkusuz. (II, 251)

Tüm bu karmaşık fakat doğruluğu kesin görüngüyü açıklamak için Lukretius şöyle söyler:

Gösterdikleri sapmaya borçluyuz bunu
Atomların, belirsiz zamanlarda ve yerlerde. (II, 252)

Göze ilişmeyen küçük mekaniksel bir özelliğe sahip bulunan bu parçacıklar - karmaşık sistemler daha fazla sayıda parçacık içerir - bilince ve özgür istence neden olmaya olanaklıdırlar.

VII

Karl Marx'ın doktora tezi, *Demokritus'un ve Epikurus'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark*, Epikurus-Lukretius'un atomların sapmaları konusundaki kuramının çok derin bir çözümlemesini içerir ve dolaysız olarak binlerce yıldan beri konu üzerinde söylenenlere karşı gider. Marx bir fizikçiye hiçbir ayıbın affedilemeyeceğini söylerken-tıpkı Cicero'nun Epikurus'u nedensiz bir sonucu tanıdığı için ayıpladığı kusurlu bulduğu za-

manki gibi- konu üzerinde eskiden ve çağdaş zamanlarda bitmeyen alaycı sözleri anımsar.(7) Fakat diyalektik felsefenin genel ilkeleri açısından Marx Epikurus'un ve Lukretius'un tarafını tutar. Her ikisinde de açıklıkla görülenin, atomcu kuramın temeli içinde, kesin zorunluluktan, kadercilikten sakınma eğilimi olduğundan başlar. Epikurus için söylediği sözlerden dolayı Cicero'ya saldırırken Marx şöyle der: "Fakat, birinci konumda, Cicero'nun gereksinme duyduğu fiziksel bir neden sapmayı belirlenimciliğin küresine sokacaktır ya da geri gönderecektir, ki o bundan korunmalı. Bundan dolayıdır ki atom hiçbir suretle bu (**klinamen**) özelliğiyle donanıncaya kadar bütün (ya da eksiksiz) değildir. Bu belirtinin nedeninden sonra soruşturmaya girmek atomu ilke yapan nedenden sonra soruşturmaya girmek kadar kötüdür - açıkçası, atomu herşeyin nedeni olarak gören ve böylelikle atomun kendisini nedensiz olarak gören biri için anlamsız bir soru." Daha sonra Epikurus'un anlık sapmayı atomlardaki ruhsal bir ilkenin konumunda buluşu (keşfi) konusundaki azarlamalarıyla ilgili Marx şunu söyler: "... atomun ruhuyla yalnızca bir sözcük (kelime) kazanmış olmalıydık, oysaki sapma gerçek ruhunu, soyut bireysellik kavramını içerir."

V.I.Lenin de, Hegel'in felsefe tarihi üzerine dersleriyle ilgili notlarında Hegel'le girdiği polemikte, Epikurus'un tarafını tutar: "Ruh üzerine Epikurus daha ince (NB) atomlar, bunların daha hızlı devinimleri (NB), maddeyle (varlıkla, gövdeyle) bağlantıları (NB) vs. vs. (Diog. Loertius X, 66; 63-4) - çok safça ve güzel! - fakat Hegel kızmakta ve azarlamakta: 'saçma', 'boş sözler', 'düşünce yoksunluğu'.(8)

Kuşkusuz, doğal olarak ilksel parçacıkların serbest devinimi ya da düşmesi konusunda Epikurus'un ve Lukretius'un çizdikleri somut şema aldatıcıdır. Özelde, tanınmış bir 18. yüzyıl fizikçisi olan ve yerçekiminin içeriği konusunda ilginç bir varsayımın sahibi Lesage, Epikurusçular'ın üzerine sertçe ve şiddetle ısrarla gittiğinde haklıydı. "Epikurusçular, dinlemedikleri çağdaşlarının düşünceleri kadar sağlam olan kozmografik düşüncelere, ve geometride o zamanlar genellikle elde edilebilir bir kısım bilgilere sahip olsalardı, çok fazla çaba harcamaksızın evrensel çekim yasasını ve bunun mekanik nedenini bulacaklardı." Lesage'ın düşüncesinde şu vardı: Epikurusçular yeryüzünün küresilliğini onaylasalardı atomların düşüşü yeryüzünün merkezine doğru yönelmiş olacaktı. Bu durumda parçacıklar arasındaki çarpışmaları açıklamak için anlık sapmalara gerek olmayacaktı. Aynı zamanda eğer biz tözde ilksel parçacıkların belli bir kısmının soğurulduğu varsayımını ileri sürersek, o zaman, örneğin yeryüzünün güneşe doğru olan çekimini hem niteliksel hem de niceliksel konumlardan mekanik olarak açıklamış oluruz. "Lukretius'un atomlar hakkında söylediklerine eklemeler yapmamalıyım," der Lesage, "Herhangi bir yeni belirlenim çağdaşların buldukarı büyük yasaları açıklamayı amaçladı. Tersine, kendimi atomların devinimlerindeki keyfi engelleri (hemen hemen tüm koşutçuluğu) safdışı etmeyle sınırlamalıyım; Epikurus'un Demokritus'un atomlarını sakat ettiği yöntemle (bütün yönlerde homojenlik)."(10)

Epikurus'u ve Lukretius'u anlık sapma kavramına götürenin bu kusurlu kozmografi, eşdeyişle yeryüzünün düzlüğü anlayışı olmadığını tahmin etmek çok daha yerinde olacaktır; fakat ilk parçacıklar kuramına ansallığın sokulması gereksinimi sabit hızla devinen atomların koşut çizgi akış şemasını bununla birlikte getirmiştir.

Hiçbir şeyi ayrı tutmaksızın (ya da gözardı etmeksizin), doğadaki tüm görüngünün atomlar aracılığıyla yapılmış fiziksel açıklamasına, şiirin içeriğine (ya da temeline) bir kez daha geri dönmek zorundayız. Boşlukta düşen ve başkaca diğer özelliklere sahip olmayan bu mutlak som (katı) parçacıklar bilinç ve özgür istenç gerçeklerinin açıklanmalarına olanak sağlamamaktalar. Şema korumak için, karmaşık örgenselliğin bilinç ve istenciyle hiçbir biçimde benzeşmeyen fakat atom topluluklarının ve örgütlü maddenin özel biçimlerindeki gibi duyuma, bilince, ve düşünceye neden olmaya olanaklı bazı örgensel olarak ayrılmaz ansal özelliklerle ilksel ilkeleri donatmak zorunluydu.

Sorunun böylesi genel kavramlarla koyduğumuz zaman çağdaş fiziğin "belirsizlik ilişkisi ya da ilkesi" ile Epikurus'un ve Lukretius'un anlık sapma düşüncesinin içeriği arasındaki çok önemli uygunluğun görülmesine yardımcı olamıyoruz. Bu birincisinin özü temel parçacığın konumunu ve hızını mutlak kesinlikle, araç her ne olursa olsun, belirlemenin olanaksızlığıdır. Bu olanaksızlık maddenin (cismin) momentumunun ve koordinatının sonucunun sonlu bir nicelikte kuantum düzeni olduğu gerçeğiyle belirlenmekte. Lukretius'ta olduğu gibi çağdaş fizikte de parçacığın deviniminin değişimi, belirli uzamsal ve zamansal sınırlar içerisinde, hiçbir belirlenmiş zamanda ve hiçbir belirli yerde yer almaz. Bugünkü bilgimize göre, pekçok temel görüngü örneğin atom aracılığıyla ışığın yayımı ya da çekirdeğin radyoaktif çözümü, bütünüyle anlıktır.

Epikurus'u ve Lukretius'u bu anlamda, kuantum mekaniğinin öncüleri olarak görmek kaba bir yanlışlık olacaktı; üstelik antik düşünceyle çağdaş düşüncenin büsbütün rastlantısal olarak bu derece uyuştuğunu düşünmek de olanaksızdır. Atomal konumların ve enerjilerin bu kuantizasyonu kuşkusuz temelde ilksel parçacıkların kendilerinin somut niteliğiyle bağlaştırılmakta.

Bu parçacıkların, çağdaş fiziğin temel parçacıklarının, kuantum özü (ya da doğası) olasılıklıdır ve gelecekte bir temel parçacıklar kuantum kuramının oluşmasını bekleyebiliriz. Yalnızca şu ana kadar ulaşılamamış görüşlerin ışığındadır ki, bizler (büyük) sonlu atomlar düşüncesinde, belirsizlik ilişkisini de kapsayan çağdaş kuantum kavramlarının ilkel öncülerini görebiliriz.

Bununla birlikte Lukretius'un anlık sapma kuramı ile günümüzün bazı (felsefesel idealist) eğilimli ve belirsizliğin deneysel ilişkisinin belirsizci biçiminde etkilenmiş fizikçi ve felsefecilerinin sonuçları arasında çok derin bir

ayrım bulunmakta. Epikurusçular için (**klinamen**) güçlü bir maddeci bilinç ve özgür istenç kuramının temeliydi. Karmaşık örgenselliğin bilinci parçacıklann ansal sapmalarında tıpkı bu parçacıkların kendilerinin de bir bütün olarak örgensellikten farklı oldukları gibi farklıdır:

....
Duyumla donatılmış da olamazlar bu yüzden.
Şu da var: Canlılardaki duyum yetisini genellikle
Atomlarının duyululuğuna bağlayacaksak eğer,
Nasıl açıklayacağız insan soyunu oluşturan
Atomları özellikle? Duyulu olmakla kalmaz bunlar,
Kahkahayla gülerler, yaşlar süzülür yanaklarından,
Küfre varana dek tartışırlar yaradılış üstüne,
Kendilerini oluşturan öğeleri sararlar. (II, 971)

Günümüz idealistleri, buna karşılık, kendi konumlarını deneysel belirsizlik ilişkisi üzerine temellendirmeye çalışmakta, bunu idealizmin temeli ve ayrıca da Tanrının varlığının bir kanıtı yapmaktalar. (11)

Epikurus'un ve Lukretius'un (**klinamen**) öğretisinde ilk kez raslantı ve zorunluluk kavramları, özgürlük ve belirlenimcilik birleştirilmekte. Epikurusçu atom sapması, Marx'ın dediği gibi,(12) "böylelikle atomlar dünyasının tüm yapısını değiştirmiştir, çünkü bununla......... atom kavramında yatan çelişkinin farkına vanlıyordu."

Lukretius'un şiirini bütünlüğü içinde çalışmak belirsiz ilkesini belirlenemezciliğe giden bir yol olarak görüp ürken, ve ayrıca bu ilkede ümit verici olarak idealizm ve mistisizm için bir dayanak bulan felsefecilere ve fizikçilere yardımcı olacaktır. Ancak Antik somut düşüncelerin ve bilginin konumunun lezzetliği arasından açıklıkla okuyabileceklerinde sonuç: Birincilerde, korkularının sonu; ikincilerde, ümitlerinin sonu.

İlksel parçacıkların anlık sapmasıyla iligili öğreti Lukretius fiziğinin temel kuramlarını bütünler (ya da tamamlar). Şiirin geriye kalan dört kitabı fiziksel temelin daha karmaşık görüngünün, ruhun, duyumun, gökbilimsel görüngünün, göktaşlarının, yeryüzünün, yaşamın ve toplumun evriminin, vb. açıklanmasına bir uygulamasıdır. Bugünkü anlamda fizik ile ilgili mısralarda bulunabilecekler: (**eidola**) kuram (IV. kitap) sıvıların viskozitesi (III, 186). magnetizma (VI, 1050); fakat bunlar daha çok benzetmeler ve örnekler içermekteler. Şiirin fizikle ilgili bölümünün merkezi hiç kuşku yok, ilk iki kitaptır.

Lukretius'un ve günümüz fiziğinin bir karşılaştırmasını yaparsak-ayrıntıların soyutlamasını yaparak ve yalnızca bunların en soyut biçimi içindeki temel özelliklerini karşılaştırarak - kesin olarak aralarında özsel ortak nitelikler bulabiliriz. Şiirinde dış dünyaya yönelen ve dış dünyayı yansıtan Antikite'nin bu büyük dahisi mısraları arasındaki bilimin, deney ve kuramın gelecekte binlerce yıl sonra büyüyeceğini, gelişeceğini çok önceleri görmüştü.

Bugün bu büyük Antik bilgenin, Epikurusçu şair ve öğrencinin, düşüncelerini, sözlerini yeniden anımsadığımızda ve canlandırdığımızda, bizler, en azından atomları gören fakat artık onlar hakkında ileri-geri düşünceler yürütmeyen ve dahası atomları egemenliğimize alan bizler, bu gerçekçi bilim klasiği, büyük maddeci ve soylu şair önünde en derin dindarca duygular içinde başlarımızı eğmemeliyiz.

DİPNOTLAR

1. Örnek olarak, IV. kitabın başlangıcı
(Not: Lukretius'un şiirinden alıntılar için Hürriyet Yayınları'ndan çıkmış, Tomris-Turgut Uyar çevirisini kullanıldı.)
2. Lucrezio, *Il poema della natura.* Testo latino e versione poetica de fietro Torelli (Bologna, 1944).
3. Lucretis (1936).
4. Aristoteles, *Physica*, Hardie ve Gaye çevirisi, 184 a, s. 9.
5. Gesamtausgabe, Abt. I, Band I, Erster Halbband, s. 26.
6. S. Lurie, *Demokrit* (Moskova, 1937), s. 60.
7. Gesamtausgabe, Abt. I, Band I, Erester Halbbend, s. 28
8. Lenin, *Philosophical Notebooks*, 1938, s. 301
9. Lesage, *Lucrece Newtonien, Historie de l'Academie Royale des Sciences el debelles lettres.* Annce 1782 Berlin 1784), s. 404.
10. Lesage loc. cit. s. 425.
11. Örneğin A. Compton, *The Freedom of Man* (New York, 1937)
12. Loc. cit. s. 32.

Not: Bu yazı **Philosophy and Phenomenological Research** dergisinin 1949 yılında yayınlanan bir sayısından çevirildi. Yazı, İngilizce'ydi, Henri Mins tarafından Rusca"dan çevrilmişti - Rusça olarak SSCB Bilimler Akademisi Tarih ve Felsefe Dergisi'nde yayınlanmış: Vo. III (1946), s. 3. 16)

' AMERİKAN RÜYASI ' VE BOB DYLAN

Yiğit Tuncay

Avrupalı beyaz adam ilk önce Grönland'ı X. yy.da buldu. Büyük bir ihtimalle Kuzey Amerikanın **Vinland** adını verdikleri doğu kıyılarında bazı noktalara yerleştiler Ancak fazla tutunamadıkları gibi, bu keşifler Ortaçağın coğrafya bilgilerinde de hiç bir iz bırak madı. Yeni kıtayı dünya ya tanıtmak şerefi, 1492 de Hint adaları sandığı Antil adalarına ulaşan Kristof Kolomb'a nasip oldu. Bu keşfi geliştirmek ve tamamlamak da yol arkadaşlarına düştü. Floransalı Amerigo Vespucci'nin Güney Amerika kıyıları yolculuğu, keşiş Martin Waldseemüller'e, 1507'de Saint Die'de yayımladığı **Batlamyus Atlası'nda Amerika** (Ame rica) adını ilk defa kullanmayı ilham etti. Yeni zenginlikler ve topraklar peşinde olan Avrupalı beyaz adam, ihtiyaç olarak gördüğü yayılmacılığının kaçınılmaz keşfini gerçekleştirmişti. Evet burası Asya'nın bir ucu değildi. Eski dünyanın bütün anlayışını taşıdığı bu kıtaya "yeni dünya" dedi beyaz adam. Çok fazla geçmeden, İspanyollar ve Portekizliler arasında bir gerginlik başlamıştı bile. **Tordesillas** anlaşmasıyla okyanuslar dahil bütün toprakları paylaştılar. İstila akın akın gelen insanlarla gün geçtikçe büyüdü. Kızılderili yerliler toprakta ve altın madenlerinde çalıştırılıyorlardı. Avrupalı beyaz adam bununla da yetinmedi ve öldürdüğü yerlilerin yerine Afrika'dan köle ticareti yapmaya başladı. Böylece Afrikalı insanlar geri dönüşü olmayan bu acımasız köklü dünya sisteminin dişlileri arasında ezilenler içinde yerlerini aldılar. Göçler sürdü, İngiliz ve Fransız bayrakları yeni kıtada kendini gösterdi. Kıtaya Kastilya krallığının ilkelerini getiren İspanyollara karşılık olarak İngilizler 1619'da Jamestown kilisesinde ilk burjuvalar meclisini topladılar. Kızılderili yerliler boyun eğmeyince, Virginia'daki tütün tarlalarında çalışacak olan köleler Afrikalı zenciler olmuştu. 1620'de Kıtadaki İngiliz sömürgeciliği genişlemeye başladı. Ülkelerindeki yüksek rahipler sınıfının sömürü ve ahlaksızlığından kaçan bu İngilizler, kendilerini temiz ve namuslu anlamına gelen **Puritains** tanımlaması ile adlandıran reformistlerdi. Hollanda'dan yola çıkan bu koloninin mensubu olan subaylar Amerikan ihtilalinin Yankee kurmayları oldular. Fransızlar Kanada'dan sonra Missisippi'ye kadar indiler. Yeni kurdukları yerlere Saint-Louis ve Louisiana adlarını verdiler. Sömürgeleri salt silah gücü üstüne inşa etmişlerdi. Bu toprakları işgal eden İtalyan asıllı Fransız komutan La Salle' ın ölümünün üstüne, Louisiana'yı kuran John Law oldu. İskoçyalı John Law, bir ülkenin refahını değiş tokuş araçlarına bağlıyor ve bu aracı kağıt para olarak belirliyordu. Böylelikle Law Merkantalizmin dogmalarını son ucuna kadar yürüterek bu dogmaları karşıtlarıyla birleştirdi.

Fransız sömürgeleri silah gücünün yanısıra, böyle bir yöntemle para ve altına yönelik bir sistem kurdular. İngilizlerden daha yumuşak davranmaya özen gösterdiler.Sömürgelerinin kozmopolit olmayışı, kızılderililere insanca yaklaşımlarına rağmen on üç İngiliz sömürgesinden daha az bir nüfusa sahiptiler. Göç İngilizlerin sömürgelerine akıyordu. 1758'de Fransız ve İngilizlerin çarpışması , Fransa imparatorluğunun Amerika'daki sonu oldu. İlk sömürge bağımsızlık savaşının ardından 7 yıl savaşlarında Fransızlara karşı savaşmış olan Virginia'lı

çiftçi George Washington, Yorktown'da İngiliz kuvvetlerini teslim almaya zorladı. Amerikan ihtilali çok sancılı oldu. Böylelikle Avrupalı beyaz adam başka bir kıtada kendini başka bir biçimde yaratmanın yollarını bulmuştu. Birleşik Devletler ağırlıklı olarak İngilizlerin hakimiyetindeydi. 1861'de iç savaş çıktı. Güney eyaletleri ile Kuzey eyaletlerinin savaşı sonucunda ortaya çıkan "Azatlık Bildirisi" oldu. Köleliğin kanun dışı bırakılması, köle olarak çalışan insanların yine de garantisi olmadı. Birleşik devletlerin inşa sürecinin işçiliğini onlar yaptılar. Demiryolu yapımında, tarlalarda, kentlerin kurulmasında bütün yükü onlar çektiler. Böylelikle ekonomik faaliyetin bizzat kendi niteliğinden ötürü değer kazandığı yerlerde, burjuvazi daha yoğun bir gelişme göstermişti. Kuzey bölgeleri bu gelişmenin en çok olduğu bölgelerdi. Max Weber'in protestan ahlakı ile kapitalist zihniyet arasındaki bağlantıya işaret edişini hatırlamakta yarar var sanırım. Kendi yasasını izleyen burjuvazinin yükselişine ABD tipik bir örnektir.

Avrupalı insanın yeni dünya arayışı, sömürgecilik tarihine yeni bir ülke daha eklemişti. 20. yy.'ın başında atlası açıp bakanlar bir önceki yüzyıldaki Avrupa egemenliğini rahatlıkla görebilirdi. Oysaki yeryüzü, güneş sistemlerinin bulunduğu gün, daha doğrusu, sonsuz küçük kavramının ortaya çıkışı ile daralmaya başlamıştı bile. Birdenbire çağı tanımlamaya yarayacak olan buharlı makinenin icadı, uygarlıkları yeniden sınıflandırdı. Fabrikalar madenle işbirliği yapmaya başlamış ve başka türlü bir yaşam anlayışı biçimlenmeye başlamıştı. Yayılmaya başlayan özgürlük tutkusu insanın gelişmesinin habercisi oluyordu. Birçok bakımdan 18. yy.'a yakın ama onun usçuluğuna sırt çeviren romantizm, buharın ve yükselmekte olan kapitalizme karşı duygusal tepkisini göstermeye başlamıştı bile. Gerçekçilik ve doğalcılık demir ve altın uygarlığına karşıdan bakmayı yeğlemiş, bilimcilik umud içinde ışık saçarken, olguculuk insanoğlunun aklını mekanikleştirmişti. Öznel idealizm ise tüm zamanlara yayılacak ikamesini gerçekleştiriyordu. Belirsizleşen, iki yana da çekilebilir hale gelen kesinliklerin sarsılmasıyla Avrupa anlıkçılığı (entellektüelizmi) düşüşe başladı. Bilimde gelişmeler oldu. Artık buluşların ve ilerlemenin ne anlama geldiğini yeniden düşünmek gerekliliği ortaya çıktı. Liberal ekonominin havarileri ve kodaman hisse senedi sahipleri kurtuluş umudunun kendileri olduğunu söylüyorlardı. Bütün bunlara karşılık Lenin'in kaleminden Marksizm kendini dünyaya tanıtıyordu. Rusya'daki devrim sınıfsız, sömürüsüz, özgür bir toplumu ilk deklare eden girişim oldu. Avrupanın hızı kolay kolay sindirilmeye yanaşmamıştı. Akkor lambasını, dinamoyu, sinemayı, telsizi geliştiriyor, otomobil ile uçağı yaratıyordu. A.B.D.'nin kuzeyi bu hızı benimsemişti. Avrupanın yaşadığı bu makineleşme, sanatta ve kültür hayatında etkisini bulmuştu. 1910'lu yıllarda İtalya'da fütüristler ortaya çıktı ve makineleşmeyi insanlığın ilerlemesi olarak algılayıp desteklediler. Olguculuk tam anlamı ile zirveye tırmanmıştı. kapitalist paylaşım savaşı ile birlikte Avrupa'da dışavurumcu hareket kendini gösterdi. Bu sanat akımı, bilimdeki gelişmelerden, kentlerin makineleşmiş boğuculuğundan etkilenen bir kuşağın sesiydi. Geçmişteki sanat akımlarına tepki duyan bu kuşak mekanikçi aklın karşısına sezgici aklı

VE ARTIK HÜKMÜ KALMAYACAK ÖLÜMÜN

Ve artık hükmü kalmayacak ölümün.
Ölüler çırılçıplak birleşecek tek bir gövdede
Yeldeki ve batı ayındaki adamla;
Kemikleri ayıklanınca ve yitince arı kemikler
Yıldızlar olacak dirseklerinde ve ayaklarında;
Delirseler de uslu olacaklardır her zaman
Batsalar da denize doğacaklardır yenibaştan;
Sevenleri kaybolsa da sonrasız yaşayacaktır sevgi;
Ve artık hükmü kalmayacak ölümün.

Ve artık hükmü kalmayacak ölümün.
Kıvrımları altında denizin
Yatacaklar upuzun ölmeksizin yelcene;
Kıvranıp işkence aletleri üstünde
Adaleleri çözülünceye dek
Kayışla bağlansalar tekerleğe ezilmeyecekler;
Avuçlarında ikiye bölünecek inanç,
Tek boynuzlu canavarlar yönetecek onları
Yıpratamayacakları her şeyi o paramparça kıracak;
Ve artık hükmü kalmayacak ölümün.

Ve artık hükmü kalmayacak ölümün.
Martılar ağlamayacak artık kulaklarına
Dalgalar kırılmayacak gürültülerle deniz kıyılarında;
Bir mayıs çiçeği soludu mu hiçbir çiçek
Başkaldırmayacak vuruşlarına yağmurun;
Çılgın ve ölü olsalar da çiviler gibi,
Başları çekiç gibi vuracak papatyalara,
Güneş batıncaya dek güneşte kırılacaklar,
Ve artık hükmü kalmayacak ölümün.

DYLAN THOMAS

koyuyor ve savaşın acıları içinde hezeyana düşen öznel-idealist bir çizgi izliyordu. Ardından dadaizm geldi. Savaşın yarattığı dehşete karşı anlamsızlığı, akıldışılığı ve alaycılığı ön plana alan bu ekol geleneksel toplum düzenini ve alışılmış kültür değerlerini yıkmayı amaçlıyordu. Sanatın o güne kadar gelmiş değerlerine sanatla karşı çıkıyorlardı. Dünya sanatına kolaj anlayışını ilk olarak onlar getirdiler.

Amerika'lı sanatçılar ise hala İngiliz sanatının etkisindedirler. Özellikle "Georgian" dönemi şairlerinin yazınsal kaygıları Amerika'da etkilerini göstermişti. Amerikan sanatı 20. yy. başlarına kadar Avrupadan izoledir. 1913 ' de New York'da açılan resim sergisinde Avrupa kübistik, fütüristik ve mistik işler şok etkisi yapar. Bir anlamda modern Avrupa sanatı ile Amerikan sanatçısının ciddi olarak ilk karşılaşması gerçekleşmiş olur. Böylece modern sanat tartışmaları başlar bu ülkede. Geçmişle bugün arasında kurulan bir yol gibidir bu. Avrupa yazınına baktığımızda birbiriyle ilişki içinde olduğunu görüyoruz. Bu ilişkiler, sürekli bir birliktelik ve ardı ardına birbirini yıkan değişimler gösteriyor. Hareket ve yayılma halindeki yazın, yalnızca yayılmakla kalmamış, daha başka yazınlarda yaratmıştır. Amerika, Avustralya, Güney Afrika gibi topraklara yayılmasının yanı sıra, slav yazınını da etkilemiştir. Amerika kıtasına baktığımızda iki yazınla karşılaşıyoruz, İngiliz-Amerikan ve İspanyol-Amerikan yazını. Bu iki yazın içinden İngiliz-Amerikan yazınına yöneldiğimizde karşımıza ilk olarak, 20. yy.'a ait bir şair olan Walt Whitman çıkıyor. İngiliz-Amerikan şiirinin uyak ve koşuk kurallarını yıkarak modern şiirin öncülüğünü yapan Walt Whitman, genelde şiirlerinde aşk, yaşama sevinci, demokrasi ve özgürlük gibi konuları işlemiştir. Böylece Walt Whitman, Amerikan sanatına geç gelen realizm akımınında habercisi olur. 1910-1920 yıllarında ortaya çıkan Amerikan realizmi, Amerikan sanatının "rönesans" devri olarak kabul edilir. Bu akımın şairleri o yıllarda "Poetry" adlı dergide toplanırlar. Bu şairler arasında bilimsel maddecilikten etkilenen Edwin Arlington, şiirlerinde sosyal konuları ve işçi sınıfını dillendiren Carl Sandburg, doğaya yönelik lirik ve dramatik dil kullanan gerçek bir realist Robert Frost gibi şairler vardır.

Plastik sanatlarda ise Marsten Hartley'in New york sergisinin ardından Amerikan modern sanatının üzerinde önemli etkisi olan Marcel Duchamp olmuştur. New York'ta ilk otantik American avantgarde grubunu oluşturmuştur ve New York dadaistleri olarak bilinen sanatçıların bir araya gelmesinin öncülüğünü yapmıştır. 1. kapitalist paylaşım savaşının ardından Amerikan edebiyatında yeni bir dönemin başlangıcı olur. Bu dönemde en çok göze çarpan şair T. S. Eliot, Amerikan edebiyatının dünyaya açılışının ilk habercesi olur. Gerçekte Amerikalı olan T. S. Eliot daha sonra İngiltere'ye yerleşerek İngiliz vatandaşı olmuştur. Çağını etkileyen bu şair, şiirde olduğu kadar tiyatro oyunları ve eleştiri yazılarıylada dikkat çekmiştir. Çağdaş İngiliz- Amerikan edebiyatının önemli görülen şairlerinden Ezra Pound, şiirlerinde eski çağlara göndermeler yapan bir arkeolog yansıtmıştır kendini dizelerinde. Ezra Pound anti-Amerikancı bir çizgi izleyerek, 2. Dünya savaşında faşist İtalyan radyosundan Amerika'ya karşı propaganda yapmıştır. Sanatçı akıl-dışılığını "Benim düşmanımın düşmanı dostumdur." mantığı ile bağdaştıran şair, yaptığı tuhaf konuşmalardan dolayı bir süre sonra Mussolini'nin sansürcüleri tarafından Amerikan ajanı olduğu gerekçesiyle radyo programı yasaklanmıştır. 2. Dünya savaşının sonlarına doğru Amerika'lılar İtalya'yı işgal edince, Ezra Pound yakalanmış ve bir kampta tutulduktan sonra Amerika'ya götürelerek bir akıl hastanesine kapatılmıştır. Akıl hastanesinde yatan şaire, Amerika'nın manevi değeri yüksek sayılan "Bollingen" yazın ödülü verilmiştir.

I. Dünya savaşı Avrupa sanatında Ekspresyonizm akımının sanatçılarını bir hayli etkilemiştir. Arkasından gelen 2. Dünya savaşı, insanlar üstünde bıraktığı acılarla birlikte sanatçıları etkilemiş ve aynı zamanda ekspresyonizme duyulan tepkilerle birlikte dadaizm akımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Franko dönemini yaşayan İspanya ise, bazı Fransız sanatçılarında içinde bulunduğu sürrealizm akımının odağı olmuştur. Milyonlarca insanın kanda boğulmasına sebep olan yeni sistemin Avrupa'daki kurulma sancıları bir çok sanat akımında ifadesini bulmuştur. Avrupa'nın bu birikimi, Amerikan sanatında kendini farklı bir biçimde göstermiştir. Sürrealizm etkili ressamlar içinde Arshile Gorky, yapıtlarıyla Abstract Expressionism'in Amerika'da gelişmesine katkısı olmuştur. Böylesine soyut dışavurum dilinin oluşması, Amerikan edebiyatında 2. Dünya savaşı sonrasının özelliği olmuştur. Bu yansıma, e. e. cummings'de rahatlıkla görülebilir. e. e. cummings şiirsel mantık, biçim, fonetik ve noktalama bakımından İngiliz-Amerikan şiirinden uzaklaşmış, bir kural dışılık içinde kendi kurallarını yaratmıştır. Bu tarz şiirin etkileri ülkemizde gelişen 2. Yeni akımında görülebilir.

Yaşanan iki büyük savaştan sonra, uygar acuna, çeşitli yollardan yayılmaya başlayan bu yeni dönem şiiri İngiliz-Amerikan edebiyatının dışında bütün

dünyada etkilerini gösterdi. Bazıları bu tarz şiiri herhangi bir akım içine sokamadı. Kapalı, karanlık ve görüntü şiiridir diyenler oldu. Anlamlı şiirdir diyenlere karşılık, anlamsız olduğunu iddia edenler oldu. Zaten, daha önceleri, sembolistler, sürrealistler, dadaistler ve imgeciler ortalığı yeterince karıştırmışlardı. Yaratılan simgeler öznel, dizeler savruk ve dağınık, denetsiz sözdizimi, sözcük örgüsü, diksiyon çok farklıydı. Aslında bilimde gelişmelere bakacak olursak, görecelilik ve ve belirsizliğin ortaya çıkması ile birlikte felsefede ve sanatın bütün dallarında hayata geçmeye başlamıştı. Önceleri şiirin özünde gözüken bütünün parçalılığı, bu yeni dönemde kendini öz ile birlikte biçimde de arıyordu. T.S. Eliot ve St. John Perse gibi şairlerin şiirlerinde bir karmaşıklık, bir güç anlaşılma, ya da anlamsızlık vardı. Ancak genç kuşak ozanlarının benimsediği ve bundan bir akım yaratmaya çalıştıkları şiirin yeni ustaları Amerika'lı e. e. Cummings ve İngiltere'de doğup büyüyen ama, sonradan Amerika'ya yerleşen Dylan Thomas'dı.

Dylan Thomas'ın ilk kitabına tepkiler büyük oldu. Eleştirmenlerin çoğu şiiri deforme eden bir mantık dışılık ve disiplinsizlik olduğunu söylediler yazılarında. Bu şaşkınlıkla söylenenler doğru olabilirdi. Yine de Thomas'ın şiirleri bir kenara atılamadı. Çünkü bu şiirler anlaşılamadıkları, ya da yanlış anlaşıldıkları zaman bile okuyucuyu etkileyebiliyordu. Şiirinde varolan bu belirsizlik, aslında öz olarak şiir sanatı kadar eski konuları işliyordu. Kişisel deneylerini evrenselleştirmede, kendine özgü bir dil, değişik simgeler yaratmış ve yıpranmış olan bu konulara yeni bir nitelik kazandırmaya çalışmıştı. Bu bakımdan, Thomas'ın diğer ozanlardan farklı yönü hiç bir sınıflandırmaya sokulamayışıdır.

20. yy'da yaşanan gelişmeler bir birikim ortaya koymuş, ancak sanatın giderek yeniden bir üst kültür yaratacağı korkularını ve tartışmaları başlatmıştı bile. Bu tepkiler Amerika'da 1950-1960 yıllarında bir alt kültür çalışmalarını gündeme getirdi. Abstract expressionism'e karşı reaksiyon olarak Pop art gelişti. Günlük yaşamda sanat, sanatta günlük yaşam tartışmaları yeni yapıtların sergilenmesini sağladı. Plastik sanatlarda Andy Warhol bu tarzın önemli taşıyıcılarından oldu.

Kısaca gözden geçirdiğimiz İngiliz-Amerikan şiirinin üstüne bir örtü çekilmek üzereydi. Amerika'da yepyeni bir toplumsal dalga gelmekteydi. Bu toplumsal dalga sanatta kendini başka bir yöne çekecekti. Bu gelişmeler yıllarca yaşanan korkunç görüntülerin üstüne gençleri sokağa döken hem politik, hem de farklı bir özgürlük hareketinin başlangıcını oluşturuyordu. 1940'lı yılların sonlarında Avrupa ve Amerika'da kapitalist sisteme tepkinin ilk çıkışları başladı. Bu hareketler Beatles'dan Janis Joplin'e, Andy Warhol'dan Allen Ginsberg'e ve Ferlinghetti'ye, Abbie Hoffman ve Jerry Rubin'den Guy Debord ve "Kızıl Dany" ye kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsıyordu. "Beat Generation" denilen ve A.B.D.'nde yaygınlık kazanmış olan bu akımın en ünlü temsilcisi Allen Ginsberg'di. Bu sanatçılar, hiç bir arka plan kaygısını duymadan pratik yaşamlarında izledikleri bütün çirkinlikleri yapıtlarına taşımaktaydılar ve toplumlarını kıyasıya eleştiriyorlardı. Allen Ginsberg 1956' da çığlık adlı şiirini yayınlar ve bu şiir bu yeni kuşağı etkileyen en önemli şiirlerden biri olur. A.B.D.'ndeki hareketler cinsel konularda sınırsız özgürlük ve uyuşturucuya yönelim göstermesiyle dikkat çekiyordu. Anti-kapitalist tutumları bu gençleri doğunun gizemli dünyasına ve Zen Budizm'e yöneltmişti. Özgürlüğü böyle bir dünyada aramaktaydılar. Amerika'nın keşfinden bu yana gelen "Yeni dünya" anlayışı bir Amerikan kabusuna dönüşmüştü.

Avrupa'daki hareketler genelde bir öğrenci hareketi olarak tanımlandı. Bu bakımdan Amerika'daki hareketlerden önemli bir farklılık göstermiyordu. Herbert Marcuse'nin iddia ettiği gibi, yeni bir toplumsal-devrimci özne arayışına tekabül ediyorlardı. Ancak, Amerika'daki hareket anti-militarist bir çıkış yaparken, Avrupa'daki hareketin söylemi böyle bir netlik göstermiyordu. Bu nedenle Fransa'daki hareketin en önemli eylemi Sorbonne işgali olurken, Amerika'da Pentagon kuşatması olmuştu. Bu hareketler temelde dünya üstünde verilen ulusal kurtuluş mücadelelerinden etkilendiler. Bu yüzden gösterilerinde Che, Mao ve Ho chi Minh posterleri taşıyorlardı.

Amerika her şeyimi verdim sana, şimdi bir hiçim
17 Ocak 1956 ve iki dolar yirmi-yedi sent.
Kendi kafam bile bir destek değil bana.
İnsanlarla savaşı ne zaman sona erdireceğiz Amerika?
Al şu atom bombasını da kıçına sok.
Kafam bozuk, Amerika, bir de sen üstüme varma,
kafam yerine gelene dek şiir miir de yazmayacağım.
Söyle bana Amerika ne zaman melekleşeceksin sen?
Ne zaman anadan doğma olacaksın?
Ne zaman bakacaksın mezarlıktan Amerika?

A. Ginsberg
("Amerika" şiirinden)

Alt kültürün savunucularından biri de Ginsberg'in yanısıra Ferlinghetti'ydi. Beat kuşağının en aydın ozanı olarak gözüküyordu. Şiir sanatı ve sanatın bağımlılığı üstüne şöyle diyor;

Beat Generation'ının yavruları bana şöyle dediler:
"Hem beat olup, hem de bağımlı olamazsın."
Haklısın, çok haklısın adamım.
"Yalnızca ölüler ve esrar çekip kafayı bulanlardır
her şeyi boşlayanlar. Bunlar anlaşılmaz kişilerdir."
demiştir W.S. Burroughs bir kez.
Ama ben onlardan değilim.
Hiçbiri değilim. İşte böyle adamım.
Tüm Beat Generation'ın varoluşçu olduğu hikayesi
üç paralık pırasa gibidir, yapmacıktır,
düzenbazlıktır.

Ferlinghetti

Bütün bunlara bağlı olarak Rock müzik 1960'ların başlarında doğdu. Daha geriye döndüğümüzde İngiltere ve Amerika'da 3000'e yakın halk şarkısını derleyen Cecil Sharp 20. yy. İngiliz müziğine öncü olmuştur. Bu arada, Amerika'da aynı dönemlerde (20. yy. başları) hakim olan müziğin 'blues' olduğunu görüyoruz. Rock müziğinin kökeni olan bu müzik türü Amerika'lı zencilerin 'sprituals'larından doğmuştur. Bunun yanısıra iş şarkıları ve hapishane şarkılarının da sprituals'larla içiçe girmesi, yeni bir tür olarak 'blues'u doğurmuştur. Blues müziği bir anlamda baskı ve yoksulluk içinde yaşayan zenci, işçi kesiminin hüzünlü yaşamlarını yansıtır. Ama bu karamsar havanın içinde aynı zamanda komik ve yoğun cinsel temalar da bulunur. Şarkıların içindeki iniltiler dinleyiciyi ruhani bir atmosfer içine sokar. Bu müziğin önce Rock'n Roll'a ve daha sonrada Rock'a yönelmesinden büyük payı olan müzisyen Muddy Waters'dır.

1950'li yılların sonlarında müzikal düzeyde blues'un, felsefi düzeyde beatnik hareketinin etkisiyle oldukça geniş yığınları etkilemeye başlamıştır Rock'n Roll müziği. Başlangıçta Beatles ve Bob Dylan bu müzğin taşıyıcılığını yapıyorlar. İngiltere'de aşk şarkıları söyleyen Liverpool'lu bir grup iken sonradan politize olmaya başlamıştır. Grubun üyelerinden John Lennon sonradan gruptan ayrılarak solo çalışmaları ile politik bir kanala girmiştir. İngiltere'de sokak çocuğu isyancılığına dayanan Rolling Stones, müzikalite ve üslup olarak birbirinden farklı olan Beatles ile birlikte modern İngiliz müziğinin öncüleri olmuşlardır. Beatles'ın şarkı sözlerinden belli olduğu gibi çizgisi belliydi. Amerika'ya baktığımız zaman çok farklı bir çizgide yürüyen Bob Dylan'ı görüyoruz. Gerçek adı Robert Allen Zimmerman olan Bob Dylan, 24 Mayıs 1941'de Duluth, Minnesota'da dünyaya geldi. 10 yaşındayken, Chicago'nun güney yakasındaki bir sokak çalgıcısından ilk gitarını satın aldı ve kendi kendine gitar çalıp şarkı söylemeyi öğrenmeye başladı.

DEVRİM

Devrimi istediğini söylüyorsun.
Pekala biliyorsun,
biz hepimiz dünyayı değiştirmeye çalışıyoruz.
Bana bunun evrim olduğunu söylüyorsun.
Pekala, biliyorsun biz hepimiz dünyayı
değiştirmeye çalışıyoruz.
Aman harap etmekten bahsederken,
beni hesaba katmayacağını bilmiyor musun?
Bilmiyor musun her şey iyi olacak?
İ-yi, i-yi, i-yi...
Gerçek bir çözüm bulduğunu söylüyorsun.
Peki hepimiz o planı görürsek sevineceğiz.
Benden yardım istiyorsun.
Peki,biliyorsun yapabildiğimizi yapıyoruz.
Ama insanların nefret etmelerini sağlamak için
para istiyorsun.
Sana tek söyleyeceğim kardeşim, bileceksin.
Bilmiyor musun her şey iyi olacak?
İ-yi, i-yi, i-yi...
Düzeni değiştireceğini söylüyorsun.
Pekala biliyorsun biz senin kafanı değiştirmeyi
istiyoruz.
Bana bunun bir kurum olduğunu söylüyorsun.
Bunun yerine saplantılarından kurtul.
Ama Başkan Mao'nun resimlerini taşıyarak
yürürsen,
seninle beraber hiç kimse, hiçbir şey yapmayacak.
Bilmiyor musun her şey iyi olacak.
İ-yi, i-yi, i-yi...

Jon Lennon ve Paul McCartney

15 yaşına geldiğinde piyano ve autoharp çalmaya başladı. Bu yaşında Brigitte Bardot'ya ithaf ettiği ilk şarkısını yazdı. Liseyi bitirdikten sonra girdiği üniversiteden atıldı. Artık Zimmerman soyadını bırakarak ünlü şair Dylan Thomas'ın adını soyadı gibi kullanmaya başladı. Bir çok folk grubu ile çaldıktan sonra, gezgin folk şarkıcıları içinde en ünlü olan Woody Guthrie'yi yattığı hastanede ziyaret ederek onunla tanışma imkanı bulmuş oldu. Woody Guthrie bir folk şarkıcısından öte, varolmayan bir Amerika'nın destanının yazarı idi. Düşlediği bu ülkede her çoban, her işçi, her maden arayıcısı, sade fakat şiirsel bir dil ile konuşur, topraklar kendilerininmişcesine yaşar ve korur, tüm haydutlar ganimetlerini güçsüzlere dağıtır ve toplum tüm iyiliklerin, güzelliklerin kaynağı olurdu. Guthrie, Dylan'ı etkileyen bir ozandı. New York'ta bir çok müzisyenle tanıştı. John Lee Hooker'ın yardımıyla ilk konserini gerçekleştirdi. Konserde yalnızca beş şarkı seslendirdi. Çaldığı parçaların ikisi Guthrie'nin şarkılarıydı. Çaldığı şarkılar arasında kendi bestesi olan "Song to Woody" adlı bestesi, Dylan'ın

büyük serüveni için ilk başlangıç noktası oldu. Dylan 1961'de verdiği ilk solo konserinin ardından ilk plak çalışmasını yaptı. 1962 yılında çıkardığı esas albümünün satışları düşük olunca, plak şirketi anlaşmasını bozdu. Yaptığı bu albümde ağırlıkla geleneksel folk şarkılarını seslendirmişti. Bob Dylan henüz kendi müziğini yakalayamamıştı. Dylan bir süre sonra elektrikli enstrümanlardan oluşan grup çalışmalarının ilk denemesini yaptı. Artık müziğinin ana hatları belirmeye başlamıştı. Ancak Dylan'ın en önemli yanı olan sadece bir müzik adamı olmasının dışındaki dünya görüşünün yansıması problemi vardı. Tek başına müzik onu daraltıyordu. Halk müziği ezgilerinin dışına çıkışı yeni bir alan açmıştı ona. Şimdi ise yakaladığı bu müziğin söylemide onun sınırları içinde yer almalıydı. Çünkü söz Dylan'ın gerçek kaynağını oluşturuyordu. Aslında o bir ozan sayılırdı.

Tek farkı, kendi dilini müzikle ifade etmesiydi. Beklenen ses en sonunda geldi. Dylan sorunlar ve baskılar karşısında sessiz kalan gençliğe sesleniyordu. "Tüm kuralları yıkış" sloganı ile o güne kadar varolan tüm değer yargılarına , insanların kaderini elinde tutanlara, egemenlere ve kirli savaş tüccarlarına karşı çıkıyordu. Filozofların, ekonomistlerin ve politika yazarlarının cilalı sözlerine sığınmadan kendi başkaldırısının şiiri ile sesleniyordu. Şarkılarında halk müziği ve söylemi kendini hissetiriyordu, ancak evi olmayan silahşör, nehir kenarında altın arayan sarhoş adamın duyguları değildi anlattıkları. İnsanı vahşi topraklar dışındada görerek, New York'un ghettosuna, bürolara, üniversitelere, fabrikalara ve hatta gösterişli apartmanlarda oturan binbir çeşit insana kadar uzanıyordu. Onun savaştığı, önceden konmuş değer yargıları, din, ahlak kavramlarına yaslanan büyük sömürücüler ve onların baskılarıydı. Baştan beri çizmeye çalıştığımız "yeni dünya" illüzyonunun yarattığı tüm yanılsamaları görmüştü. Artık Dylan şunu iyi biliyordu, büyük savaşlar görmüş ve ekonomik bunalımı geride bırakmış 1960'lı yılların insanı, yaşadıklarına ve yaşayacaklarına ne kadar duyarsız kalabilir, eli kolu bağlı folklorik kültürün sakızını daha ne kadar çiğneyebilirdi?

!963 yılı "protest folk" bombasının patlattığı yıl oldu. Dylan, tüm dinleyicileri alışılmadık sözleri ve düşünceleri ile şaşkınlığa uğrattı. "The Freewheelin' Bob Dylan" albümü müzik dünyasında büyük yankılar uyandırarak, artık gezgin folk şarkıcılığını aştığını kanıtlıyordu. Dylan, artık "protest folk" akımının temellerini atmış ve bir sanatçının sosyal ve politik olayları dikkatle inceleyip yorumlamasının gerekliliğini vurgulamıştı. Bu albümde "Blowin in the wind", "Masters of war" gibi dillerden düşmeyen şarkılar vardı.

ESEN YELDE

Nice yol gitmeli ki bir insan
Ona adam denebilsin,
Nice denizlere yelken açmalı ki beyaz güvercin
Gün gelip kumda yatabilsin,
Nice zaman uçuşmalı ki mermiler
Sonsuza dek yasaklanabilsin.
Yanıtı dostum, esen yelde,
Esen yelde yanıtı.

Nice zaman başını kaldırmalı ki bir insan
Gökyüzünü görebilsin,
Kaç kulağı olmalı ki adamın
Ağlayanları duyabilsin,
Ve nice insan ölmeli ki
Bu kadarı da fazla diyebilsin.
Yanıtı dostum, esen yelde,
Esen yelde yanıtı.

Nice yıl varolmalı ki bir dağ
Gün gelip denize kavuşsun,
Nice yıl varolmalı ki bir insan
Bir gün özgür bırakılsın
Kaç kez başını çevirebilir bir insan
Görmezlikten gelebilmek için.
Yanıtı dostum, esen yelde,
Esen yelde yanıtı.

" Blowin' In The Wind "
Bob Dylan

Albümün kapağında Dylan'ın hayatında önemli yeri olan üç kadından ilki olan Suzie Rotolo ile beraber New York sokaklarında çekilmiş bir fotoğraf vardı. !963'de hayatının ikinci önemli olan kadını Joan Baez tarafından Forest Hill konserine davet edildi. 14.000 seyircinin izlediği bu konser, Dylan'ın dünyaya açılışı oldu. Amerika'daki zencilerin sorunlarına eğilen, savaş karşıtı, enerji dolu ve olgunlaşmış fikirlerin hakim olduğu "The Times They Are A - Changin" adlı albümün her şeye rağmen dili saldırgandı. Albüme ismini veren şarkı başkaldıran Amerikan gençliğinin marşı haline gelmişti.

1964 yılında çıkardığı albümün ilginç olan bir yönü vardı. Albümde sadece bir tane politik şarkı seslendirilmişti. Eleştirmenler bu albümün bir empresyonizm zorlaması olduğunu söylüyorlardı. Sol kanat müzisyenleri ise Dylan'a ihanet etmiş gözüyle bakıyorlardı. Plak aşk şarkıları ile doluydu ve protest şarkılarından daha gerçekçi ve etkileyiciydi. Dylan eleştirilere aldırmadan yoluna devam ederek bir albüm daha çıkardı.

ZAMAN DEĞİŞİYOR

Gelin insanlar toplanın, nerelerde geziyorsanız,
Kabullenin çevrenizdeki sular yükseldi artık,
Islanacaksınız yakında iliklerinize kadar.
Eğer zamanın sizce biraz değeri kaldıysa
Yüzmeye başlasanız iyi olur
Yoksa dibe çökersiniz taş gibi,
Çünkü zaman değişiyor.

Gelin eleştirmenler yazarlar kalemleriyle
bilgeleşen
Dört açın gözlerinizi, belki de bu son şansınız,
Acele etmeyin konuşmakta, çark hala dönmekte
Ve de henüz bilinmiyor, kimde topun duracağı.
Bu gün kaybeden elbet yarın kazanacak,
Çünkü zaman değişiyor.

Gelin senatörler, kongre üyeleri, kulak verin
çağrıma
Durmayın ayak altında tıkamayın kapı ağzını
Çünkü bu gün canı yanan yarın koltukta olacak.
Dışarıda bir savaş var kızışmakta,
Yakında pencereleriniz zangırdayacak,
Duvarlarınız sarsılacak,
Çünkü zaman değişiyor.

Gelin analar babalar ülkenin her yanından,
Bırakın eleştirmeyin aklınızın ermediğini,
Oğullarınız kızlarınız kumandanızdan çıktılar,
Sizin eski yolunuz gittikçe yıpranıyor.
Lütfen çekilin yeni yoldan uzatamayacaksınız
elinizi,
Çünkü zaman değişiyor.

Çizgiler çekildi, lanetler okundu,
Bugün ağırdan giden gün gelip hızlanacak,
Bugün halen varolan yarın geçmişte kalacak,
Düzeniniz yitmekte alelacele,
Bugün en önde giden yarın sona kalacak,
Çünkü zaman değişiyor.

" The Times They Are A - Changin "
Bob Dylan

Bu çalışması uyuşturucu aleminden geçen bir şiirsel dille gerçeküstü anlatımlara varıyordu. Artık Dylan hızını almış ve bir müzik yıldızı olmanın dışında evrensel bir olay haline gelmişti. Sol kanat ile arası iyice açılmış, bağlarını tam olarak 1965 yılında koparmıştı. Kendi halinde iddiasız kılık kıyafeti ile, yarı beatnik yaşamın içinden sokak ve gazetede her gün görülebilecek bir insan tipolojisi çizmişti. Gözü açık, duyarlı, kırgın ve kızgın bir dille açık konuşan insanların sözcüsü olarak kendini topluma sevdirmişti. Artık protest folk müziği yerini protest rock müziğine bırakmıştı. Bob Dylan yenilikçi ve şaşırtıcıydı, yalnız enerjisi ve çoşkusu değil, rock müziği içinde değişik bir dil kullanması, gerçeküstücülüğü, izlenimciliği ve kaderciliği tümüyle yeni bir politik bakışın ifadesiydi.

Peşpeşe gelen bu büyük başarıları, sır dolu bir geri çekilme izledi. Dylan ansızın ortadan kayboldu. Resmi açıklamalara göre, o motorsiklet kazası geçirmişti. Bazılarına göre ise, CIA tarafından bir komploya kurban gitmişti. Hatta Dylan diye birisinin olmadığını, ortalıkta Dylan adı verilen bir adamın dolaştığını, bir seçici kurul tarafından seçilen besteleri günün gereklerine göre bir şarkıcıya söyletildiğini ileri sürenler de oldu. Buna en büyük kanıt olarak, Dylan'ın müziğindeki sürekli değişimler gösterildi. Oysa Dylan, Woodstock yakınlarında sonradan çok ünlü olacak başarılı bir albümün kayıtları için saklanmıştı. 1975 yılına kadar bodrumda saklanan albüm, o tarihten önce başka müzisyenler tarafından ele geçirilmiş ve seslendirilmişti bile. Ama, Dylan bu albümü 1975'te piyasaya çıkardı. 1968'e kadar sessiz kalan Dylan sessizliği bozdu. Ancak çıkan şarkılar, bu saldırgan rock şarkıcısının sakinleştiğini gösteriyordu. Gerçekte Dylan'ın bu durumu ekonomik sıkıntılarından kaynaklanmaktaydı. Kalvinist yaklaşımlar gösteren bu albüm, gizemli, Amerika'nın soyu tükenmiş efsanelerini araştıran, Amerikan öncü kavimlerinin özelliklerinin birbirine karışmasının bir sonucuydu. Şöyle söyleyecek olursak, Fransız protestanlığının içinden çıkan Jean Calvin dinciliğinin yanısıra. ekonomide ilk anamalcı anlayışı savunarak, emeğin tanrısal bir buyruk olduğunu söylemiştir. Ona göre, uluslararası ticaret genel yoksulluğu azaltır ve faiz dinsel yasalara aykırı değildir. Luther'in dediği gibi, insanlar arasındaki eşitsizlik, Tanrısal düzenin gereğidir ve öyle korunmalıdır. Dylan ise, Amerika'nın keşfinden bu yana gelen tarihi karşısına koymuştu. Sakinliğine gelecek olursak, son soykırımdan zarar görmeden çıkan bir insan görünümünde, Amerika'nın güneşte çatlamış vahşi topraklarında çalışan küçük ve fakir insanların bulunduğu durumu allegorik bir dille anlatıyordu bu albümde.

Dylan dinleyicisini yine şaşırtarak, arkadan gelen albümünü country rock türünde çıkarmış ve dilini değiştirerek Amerikan dilinde varolan kalıplaşmış çok basit cümleleri kullanmaya başlamıştı. Bütün bu arayışlar, onun kararsızlığında, kötümserliğinde, kendine güvensizliğinde seziliyordu. Daha sonraki albümlerinde country'nin yanısıra ilahi müziğin

(gospel) karışımı da ortaya çıkmıştı. 1973 yılında Sam Peckinpah'un " Pat Garret And Billy The Kid " adlı filminin müziklerini yaptı. 70'li yıllardaki bu dinsel etki, hayatının üçüncü önemli kadını olan Sarah'dan ayrılmanın yıkımı ile daha fazla yükselmeye başladı. İçindeki sevgi, yerini cinsellikten ilahi duygulara bırakmış, sürekli olarak dünya üstündeki ihanetleri vurguluyor ve dünyevi zevklerin yetersizliğinden dem vuruyordu. Dylan artık, beden ve ruh arasında sıkışmış, ahlakçı ve İncil'in etkisinde bir sanatçıydı.
Ünlü gitarist Mark Knopfler'in de çaldığı " Slow Train Coming " albümünü yayınlayarak önemli sayılacak bir başarı kazandı. Bu albümdeki tren vurgusu Amerikan folk kültüründe defalarca kullanılan, tanrının bir ifadesiydi. Bu albümden sonra " Born Again Christanity " mezhebinin bir üyesi olduğunu açıkladı. Dylan'ın bu ruh hali 1983 senesine kadar sürdü. 1983 yılında, içinde yine Mark Knopfler'in ve Rolling Stones grubunun eski gitaristi olan Mick Taylor'unda bulunduğu " Infidels " albümü ile protest rock tarzına döndü. Dylan yine eskisi gibi enerji dolu, yeryüzünde yaşanan olaylarla ilgili ve yine insan için kaygı duymaya başlamıştı. 1980 sonrası Dylan için bir geri dönüş oldu ve " Artık Maggie'lerin çiftliğinde çalışmayacağım. " diyordu.

Bob Dylan üzerinde ciddi bir Amerikan tarihinin etkilerini görebiliyoruz. Bu etkilere baktığımız zaman, karmaşıklık Dylan'ın müziğinde sentezleniyor. Sayacak olursak, onun müziğinde dört ana damar gözüküyor. Bu dört ana damar Kuzeyli beyaz (Yankee), Güneyli fakir beyaz (Southern Poor White), çoban (Cowboy) ve zenci (Black) folk müzikleridir. Dylan bu damarların üstünden sıçrama yaparak müziğini oluşturmuştu. Ama müziğin ötesinde Dylan'ın en önemli özelliği olan şiirsel anlatımıdır. İngiliz-Amerikan edebiyatının derin izlerini gözleyebiliriz onda. Dylan üstünde yapılan incelemelerde ortaya çıkan sonuç hep, onun yapıtlarında karakteristik bir özelliğinin bulunmadığı yolundadır. Bana kalırsa Bob Dylan'ın karakteristik yapısı ortadadır. Yapıtlarına baktığımız zaman, Amerika'nın sosyolojik ve kültürel yapısını rahatlıkla görebiliriz. Bir çok farklı kültürün bir araya gelmesinin yarattığı çelişkilerin ve gerçek Amerika'lı insanın arayışı üstünden yapmıştır yolculuğunu. Ancak bu yolculuk esnasında yola ayna tutarak, sadece yansıtan olmamıştır. Yaşadığı süreci, sürekli dalgalanan bir ruh haliyle görünenin üstünden sıçrayarak yürümüştür.

Bir 'Amerikan rüyası' serüveninden başladığımız yolculuğumuzu, Avrupa'dan geçerek Bob Dylan'la sürdürdük. Şimdi bu yolculuğu yine Bob Dylan'ın bir gazeteciye verdiği cevap ve şiiri ile bitirmek istiyorum.
B. D. - Şarkılarımın nelerden bahsettiğini biliyorum.
Gazeteci - Nelerden bahsediyorlar?
B. D. - Bazıları dört dakikadan, bazıları beş dakikadan ve bazıları ister inanın ister inanmayın onbir, oniki dakikadan bahseder.

Evet ben bir düşünce hırsızıyım
lütfen, ruhu alan değil
Kurdum ve yeniden kurdum
bekleyenin üzerine
çünkü plajlardaki kum
bir çok şatoyu keser
açık olanın içinde
benim zamanımdan önce
bir sözcük, bir hava, bir tarih, bir çizgi
rüzgardaki anahtarlar ruhumu kaçırmak için
ve avlunun ardından bir rüzgarı kapalı
düşüncelerime vermek için
oturup düşünmek benim işim değil
zamanı kaybedip onu seyretmek
düşünce olmayan düşünceleri düşünmek için
düş olmayan düşleri düşlemek için
yahut da yazılmamış yeni fikirler
yahut kafiyeye uyan yeni sözcükler...
ve kendime onlardan yeni kurallar yapmam
madem ki onlar daha kurulmadılar
ve kafamda şaklayanı bağırırım
bunun ben ve benim cinsimden olduğunu bilerek
ki bu yeni kuralları biz yapacağız
ve eğer yarının insanları
bugünün kurallarına gerçekten ihtiyaçları varsa
öyleyse toplanın hepiniz, savcılar
dünya bir mahkeme olarak
evet
ama yargılananları ben sizden daha iyi tanırım
ve siz onların peşinden koşmakla uğraşırken
biz ıslık çalmakla uğraşırız
mahkeme salonlarını süpürürüz
süpüre süpüre
dinleye dinleye
birbirimize göz kırparak
dikkat
dikkat
sizin sıranız gecikmeyecek

"Ecrits et Dessins"
Bob Dylan
Çev: Ali Akay

"YOL BOYU GEZDİRİLEN BİR AYNADIR" BLUES

Erdal Göksoy

"Blues"u, öteden beri, müziğe, özellikle de popüler müziğe yoğun etkisinden dolayı, ne yalnızca Afrika müziğine ne de yalnızca Amerikan zencilerinin müziğine indirgeyebiliriz. Kitle iletişim araçlarının çok yaygın ve etkili olduğu bir çağda, "blues", Güney ABD'de ortaya çıkmış, kuzeydeki kentlerde filizlenmiş ve olgunluğa ermiştir. Nihayet, popüler müziği kesin bir biçimde belirler duruma gelmiştir. Dünyada hiçbir folk müziğinin "blues"unki kadar dramatik bir tarihi olmamıştır. Yüzyılımızın başlarında bağımsız bir tür olarak çıkmak üzereyken ya da henüz yeni belirmişken, müzikbilimci Henry Edward Krehbiel, folk müziğinin sık sık o anlama gelmek üzere kullanılmasına karşın popüler müzik değil ama halkın müziği, halkça üretilmiş bir müzik türü olarak algılanması gerektiği düşüncesindeydi, müzik ve şiirin bilinçli olmaksızın kaynaştığı savındadır. Ona göre çeşitli biçimler, ritimsel çeşitlemeler ve melodi parçaları, ırksal ya da ulusal duyarlılıklar, yaşam biçimleri, iklim ve siyasal etkilenimlerin yansımaları, coğrafi konum ve dilsel özelliklerin etkisi altındadır.

"Blues" parçaları Krehbiel'in söylediklerini kısmen doğrulamaktadır. Krehbiel, "blues"u folk şarkısı olarak kabul etmemektedir denilebilir ya da genel olarak siyahın müziğinde duyumsanan genel bir kötüye gidişten dolayı, bu alanda çalışan çağdaşları gibi, "blues"u, bu genel düşüşten soyutlamak amacıyla belirli bir gerçekliği yok saymıştır. Fakat, yine de yazarın konu üzerindeki diğer görüşleri incelendiğinde, görülecektir ki, "blues" halk müziği olarak kabullenilmektedir.

Ayrıca belirtilmeli ki bütün zenci halk müziği türleri "blues" değildir. "Blues", zenci halk müziği türlerinin en verimlisidir. Genellikle, "blues"un, "country" ile kaynaşarak "rock"ı ortaya çıkardığı kabul edilir. Gerçekte, "country"de de yoğun "blues" etkisi sezilir. Yani, "rock" da, dolaylı olarak caz ve "blues" kökenli görülebilir.

"Blues, Amerikalı siyahın ezilmişliğini yansıtan, bu ezilmişliğe yer yer karşı da çıkan bir türdür. Siyahın, toplum içindeki statüsünün değişip evrildiği bir dönemde - göç yıllarında - ortaya çıkmıştır. Charles S. Johnson, 1930'ların başlarında, bu türün içinden çıktığı ekinle -halk ekini- çok yoğun ilişki içinde olduğunu söylemiştir. "Halkı, topraklarını ekonomik sıkıntılardan ötürü terketmiş ve kentte yaşam arayan insanlar olarak tanımlayamayız" demekte ve bu insanları "populus" ya da daha iyisi "proleter" olarak görmemiz gerektiğini savlamaktadır.

Johnson'a göre "Blues... tıpkı "spirituals" gibi, plantasyonlar da çalışan siyahların zihinsel ve duygusal yanlarının doğal bir biçimde ifade edilmesidir." "Spirituals", bugün bile bu özelliğini belli bir oranda korumaktadır. Köy ve kır insanı ile, proleter ve kent ahalisi arasındaki fark, halk müziği arasındaki farklılıklara denk düşmektedir denilebilir. Ancak "blues"un yalnızca ya da dolaysız bir biçimde proleteryanın malı olmadığı -tıpkı caz gibi- kesindir; bu müziğin üretilmesinde kentli siyahın da büyük katkısı vardır. Şarkı türleri arasındaki farklılığı basit bir biçimde kır ve kent ekinleri arasındaki farka indirgemek artalanında kaba maddeci bir zihniyeti taşımaktadır. Ayrıca, dinsel ve dindışı müzik türleri de köy ve kent zencilerine dolaysız bir biçimde indirgenemez.

"Blues", sürekli değişimlere uğramış ancak temel özelliklerini korumuş, bir dönem uykuya yatmış veya yatırılmış ama özellikle son yıllarda dünyada ve ülkemizde tekrar dirilmiş veya diriltilmiş bir müzik türüdür son yıllardaki biçiminin biraz "diluted" (sulandırılmış) olduğu söylenebilir. "Blues"da da,

kuşkusuz, diğer müzik türlerinde, diğer sanat alanlarında olduğu gibi çeşitli akımlar, alttürler vardır.

"Blues" türü içindeki akımlar, klasik "blues" tanımlamalarından oldukça ayrıdır; yani on iki ölçülük yapıdan, "three-chord-progression"dan ve üç dizelik kalıplardan fazla birşeydir.

Önemli ölçüde kayıt tekniklerinin gelişmesiyle de, "blues", baskın değilse bile en önemil siyah halk müziği türü olmuştur tabii diğer faktörlerin etkisi de örneğin estetik düzeyi de yadsınamaz. Ayrıca, siyahların göçü de bu yaygınlıkta çok önemli bir yer kaplamaktadır.

1920'lerin başlarında, "blues"ların kaydedilmesiyle birlikte estetik sıçrama yapmıştır; gene de, bunu pek fazla abartmamak gerekir.

"Blues", plaklarda yaşayan bir müzik türü değildir. Fonografın pek fazla katkısı olmaksızın ortaya çıkmıştır. Siyahlar içindeki sınıflamada altta kalanlar başka benzerlerinin deneyimlerinden yararlandılar. Onların kendiliğinden (spontane) tekniklerini, bilinçsiz de olsa, çözümlemek, değerlendirmek ve o tekniklerden yararlanmak olanağını elde ettiler.

Az sayıda da olsa bazı radyo istasyonları, zenci dinleyicilerine "blues" yayınlarına başladı. Zenci gazetelerinin de "blues"un yaygınlaşmasında önemli bir yeri vardı. Kuzeyde çıkan birçok gazete, hem müziğin estetik planda gelişimini gözardı etmeden ve hem de bu tür müziğin bir başkaldırı aracı olduğunu neredeyse dayatmaya çalışarak yayınını sürdürdü. "Blues", siyahların yaşamında büyük öneme sahiptir; bir anlamda Stendhal'in "Roman yol bozu gezdirilen aynadır" düşüncesiyle örtüşür. Diyebiliriz ki "Blues yol boyu gezdirilen bir aynadır."

O dönemlerin zenci toplumunu incelemek isteyenleri, kaçınılmaz bir görev beklemektedir; "blues"u ayrıntılı bir biçimde incelemek... Zencilerin ürettikleri en önemli zenci halk müziği türü olan "blues", dolaylı bir biçimde de olsa, yaşamı yansıttığı ölçüde, son çözümlemede, üretim ilişkilerini etkiler. Örneğin zenci yoğun ve acımasız bir biçimde çalıştırılmaktadır; "blues" söyleyerek bir anlamda öfkesini, acısını, kinini, oldukça koyu pornografik özlemlerini dile getirerek rahatlamakta, bedensel ve psikolojik olarak başka hiçbir ekinsel etkinliğin veremeyeceği bir iç huzura, bir dinginliğe ulaşmakta ve böylece bir anlamda daha iyi çalışmaktadır.

Ayrıca, şunu da belirtmek gerekir ki, ağırlıklı olarak pornografik hatta koyu pornografik özellikler içermesine karşın, sözlerde varılmış bulunan yoğun estetik düzey, yoğun şiirsellik yadsınamaz. Yüksek düzeyde şiirsel-pornografik "blues" sözleri yanında, kuramsal derinliği insanı şaşırtacak "blues" sözleri de vardır.

Plak endüstrisinin gelişimiyle ABD'nin çeşitli bölgelerindeki siyahlar birbirlerinden etkilendiler; farkında olarak ve olmayarak alışverişler başladı. Değişik bölgelerden gelen siyahlar birlikte plak çalışmalarına giriştiler. Amerikan siyahlarının yakın tarihinde "blues" parçalarının kaydı önemli bir yer tutar. Gazeteler, yalnızca okur-yazar siyah kitleye ulaşabilmekteydi; plakların ise bir iletişim aracı olarak çok daha önemli olduğu yadsınamaz. Plak kaydının bütün avantajları "blues" müzisyenlerince kullanılmıştır.

Ancak, ne yazık ki, "blues" plaklarını toplayan kişilerin, bu plak koleksiyoncularının, "blues" tarihi açısından, son derece zararlı etkileri de olmuştur. "Blues" üzerine yapılan çalışmalarda, genellikle, şarkıcı ile dinleyicisi arasındaki canalıcı öneme sahip ilişki gözardı edilmektedir. Charles Keil'in "Urban Blues" yapıtında dinleyici ve şarkıcı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Ama, 1920 ve 1930'lardaki ABD'li siyahın estetik düzeyi, bireysel yanları ağır basan özgün şarkıcıların ne oranda yaygın olduğunu belirlememezi sağlayabilecek bir çalışma yoktur ve hangi karakterdeki "blues"un, hangi katman veya katmanlardan geldiği, kime veya kimlere denk düştüğü konusu bütünüyle bakir haldedir.

"Blues" plakları, hırpalanmış, yıpratılmış dahi olsa bulunabilmektedir; bir "field cry"ın, bir "field-holler"ın, bir "street-cry"ın, çocukların oyun oynarken söyledikleri şarkıların, siyahların çeşitli işlerini yaparlarken söyledikleri, o işlerin türlü olumlu veya olumsuz özelliklerine göre ritmik, armonik ve melodik ayrılıkların başgösterdiği iş şarkılarının, plakları, az da olsa vardır. Varolan bu kayıtlar ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlık kazanabilmiştir. Bu arada siyah Amerikan halk müziğinin en önemli kolu olan "blues" yanında, diğer halk müziği türü de birlikte varolabilmiştir. Çıkışından bir ay sonra 75.000 adet satan Mamie Smith'in plağı, vodvil "blues" türündeki plakların ne kadar geniş pazar bulduğunu gösteren küçük bir örnektir.

1922 yılının sonlarına doğru, Mamie Smith'in plakları dağıtım yönünden salt kuzeydeki kentlere sıkışıp kalmaktan kurtuldu. Çeşitli plak şirketlerinin zorlamasıyla da, "blues", bu dönemde, hemen hemen bütün ABD'ye yayıldı. Charles S. Johnson'un "blues" açısından en önemli değerlendirmelerinden birinde, hiçbir zenci ailesinde radyo olmadığı; yalnızca 76 ailenin birer gramafona sahip olduğu, diğer 612 ailenin ise ancak bir bançoyla yetinmek zorunda kaldığı belirtilmektedir.

1920'lerin ortalarında Charles S. Johnson gibi yazarlar, "blues"un diğer zenci halk müziği türleriyle etkileşim içerisine girmesine, bu müzik türleriyle "blues" arasındaki bileşimlere, estetik açıdan sıçramalara tanık oldular. 1939 yılında "Folk Songs Of Chicago Negroes"da Chicago zencilerinin halk müziğini, plaklar yardımıyla çözümlemeye çalıştı Longini. Yapıtında Chicago "blues"unun, kuzeydeki ilk dönemlerindeki haline benzerliğini belirtmektedir. Gelişmiş "blues"ların ilk "blues"ları andırması çok doğaldır.

Genellikle, bütün ekinsel olaylar, eninde sonunda bağrından çıktığı toplumu yansıtır. Yüzlerce "blues"un -ki bazıları dolaysız bir biçimde milyonlarca Amerikalının ürünü olan halk müziğine yaslanır-

yayılım alanı sürekli genişlemektedir; halk müziği ise uzunca bir süre besin kaynaklarını sözlü gelenekten almıştır. Bu parçalar, siyahların yaşamlarıyla ayrılmaz bir bütün oluşturmaktadır. Son çözümlemede, yaşamca belirlenen "blues", eninde sonunda siyahın yaşamını etkiler, bazen de belirler. "Blues"un toplumla bu ilişkisinin nasıl sonuçlanacağını tahmin etmek oldukça zor, yer yer olanaksızdır.

Odum ve Johnson'un bu konudaki sözleri peygamberce bir tutumla söylenmiştir. Bu iki yazar 1925 yıllarında, çalışmalarını sürdürürken değindikleri hiçbir sanatçı -Fuller, Johnson, Arnold örneğin- henüz plak yapmamıştı.

Çok kısa olarak söylemek gerekirse, "blues"un yaygınlığında kitle iletişim araçlarının payı büyüktür; ancak bu, "blues'un üst düzeyde estetik boyut içerdiği gerçeğini değiştirmez. Eğer bugün "blues", caz gibi, dünya popüler müziğinin merkezinde yatıyorsa, bu olayı yalnızca kitle iletişim araçlarıyla açıklamak gülünç olacaktır.

1950'lerde, özel olarak siyahlara yönelik "blues" yayını yapan istasyonların kurulmasıyla, "blues", etkisini daha büyük oranda duyumsatmaya başladı; özellikle siyah disk-jokeylerin sunduğu programlar çok büyük ilgi görüyordu.

Kilise müziğinden yoğun bir biçimde yararlanmıştır "blues". "Soul" müziği, "blues" ve popüler müzikle bir kaynaşıma doğru gitmiştir. Genç beyaz şarkıcıların "blues" söylemelerine bazı siyah müzik eleştirmenleri, tarihçileri ve onların bazı beyaz meslektaşları karşı çıkmışlardır. Bazı siyah aydınlar da olumsuz tavır takınmışlardır; bazı beyaz eleştirmenler, müzik tarihçileri ise, "blues"a, en azından bilinçaltından, aşağılık siyah ırkın ürünü olarak baktıklarından, beyazların bu türle ilgilenmelerini uzun bir süre hoş karşılamadılar. Belirli bir süre de, tıpkı cazda olduğu gibi, bu türle uğraşan beyazlar horlanmışlardır; bu bir toplumsal ketvurmadır; bu tür müziğe beyaz katkısının daha fazla olmasını engelleyen bir ketvurma...

Beyazların bu müziğe girmeleri, siyah ekini zenginleştirmiştir; böylece siyah ekin, yani bu bağlamda "blues", aradaki emekleme aşamasını atlayarak modem biçimlere doğru ilerlemeye başlamıştır.

"Blues", doğaçlama bir müzik türüdür. Ritmik açıdan çok katı kuralları yoktur. "Blues" ritmi, caz ritmi gibi, Afrika kökenli poliritim ve klasik perküsyon geleneğinden filizlenmiş bir ritimdir. Caz ritmi gibi, nesnel olmaktan çok öznel olduğu söylenebilir; Afrika ve Batı ritimlerinin üst düzeyde kaynaşımından oluşmuştur; yine caz ritmi gibi ne Afrika ne de klasik perküsyon geleneğine indirgenebilir.

"A Mexican Village" isimli kitabın yazarı Robert Redfield, bu yapıtında Charles S. Johnson'ın "blues" üzerine yorumlanndan esinlenerek halkı, ortak gelenekleri olan insanlar topluluğu olarak nitelemekte, bu insanların ekin taşıyıcıları olduklarını da eklemektedir. Benim de katıldığım bu görüşe göre, bu ekin, yazılı geleneği olmaksızın yalnızca sözlü gelenekle - kuşkusuz belli bir döneme kadar- kuşaktan kuşağa geçerek yaşarlığını sürdürmüştür. Halka dahil olan insanlar kır insanlarıdır. Olanaksız ama, bir an için "blues"un kentlerde ortaya çıkmış olduğunu varsayarsak, günümüzdeki önemine kesinlikle sahip olamayacağını görürüz.

"Blues"un çıkışında, özellikle de yaygınlaşmasında büyük rol oynayan kitle iletişim araçları aynı türün ölümünde de başat pay sahibi olmuştur - günümüzde bu türün dirildiğini veya diriltildiğini daha önce belirtmiştim.

Plaklara kaydedilmemiş "blues" parçaları, en az kaydedilmişler kadar üstte yer alır. Ama alan kayıtlarının (Field-recording) çok seyrek yapılması, sanatçıların duygusal dalgalanımları ve başka bir sürü faktör, şu andaki "blues"un niteliğini belirledi. "Blues"un siyah ırkın özgürlük isteğini yansıtmadığını, ırk ayrımına karşı çıkmadığını, toplumsal patlamaları yansıtmadığını ve kaynaklık etmediğini, işkenceye apaçık bir biçimde karşı çıkmadığını savlayabilir miyiz?

Ancak, plaklarda toplumsal olumsuzluklara dolaysız bir biçimde karşı çıkış yoktur; nedeni, plak şirketleri ve müzisyenlerin sansür kurumunu işletmelerinden kaynaklanmaktadır. Kayıtlarda, toplumu bütünüyle yansıtma çabası sezilir; ancak, karşı çıkış yerine, siyahın durumunun betimlenilmesiyle yetinilir. Kuşkusuz, siyahların savaşımı açısından bu da saygıdeğer bir çabadır. Fakat, yine de, göndermelerle, simgelerle, gizli-kapaklı çalışan imgilemle siyahın yaşamındaki genel olumsuzluklara, yasaklara, baskılara bir protesto vardır.

"Blues" parçalannda kapalı bir anlatım yolu, imalı bir ifade biçimi, ortamın olumsuzluğundan ötürü seçildiğinden, seslendiği insanlarda, bunları anlayabilmelerini sağlayacak anahtarların bulunduğu düşünülmüştür; deşifre dinliyeciye bırakılmış; dinleyici de böyle bir güce sahip birileri olarak kabul edilmiştir.

"Blues", zenci yaşamının birçok yönünü aydınlatmaktadır. Bazı siyah aydınlar, "blues"la yoğun olarak ilgilenmişler; "blues"cular ise aydınlarıyla hemen hemen hiç ilgilenmemişlerdir. Antonio Gramsci'nin "organik-aydın" kavramını anımsamamak elde mi?

"Blues"u üreten kitlenin, esas olarak, alt sınıf olduğunu belirtmek gerekir. Orta sınıf siyahları ise "blues" söylemek, alet çalmak şöyle dursun, dinleyici olarak dahi ilgilenmemişlerdir "blues"la.

Yaşantılar apaçık yer almaz "blues" sözlerinde. Yalnızca, çocukların bazı sorunlarına değinilir; aile yaşantısı esnek bir tutumla sergilenir; yaşamın güzellikleri, kalıplaşmış ve kanıksanmış sözlerin dışına pek çıkılmadan betimlenir; ulusal bayramların ve toplumsal başarıların yeraldığı pek savlanamaz. Siyasal yanı ağır basan sözler ya da siyasal iletiler, çok az "blues" parçası için geçerlidir.

Şiirsel lezzet ve koyu pornografik istemler üst düzeyde başkalaşarak, yepyeni bir kaynaşıma

erişmiştir. "Blues" sözlerinin verdiği tadı ne yalnızca şiir ne de yalnızca melodi, armoni, ritim verebilir...

Krehbiel'e göre "blues", sınırlı da olsa ırksal duygulanımları, yaşama biçimlerini, iklimsel ve siyasal koşulları, coğrafi çevre ve dili inceleme, irdeleme konusu etmiştir -bilinçsiz, kendiliğinden de olsa. "Blues" şarkıcıları, bazen, gerçeklikleri değil ama arzulananı, arzuladıklarını gerçeklik olarak kabul ederek söylemişlerdir.

Üçüncü kuşak "blues" sanatçısı, "blues" ekininin taşıyıcısı olduğunun farkındaydı- "blues"un çıkış yılları hakkında bilgisi yetersiz de olsa. Detroit'deki karşılıkları ile aynı ortak geleneğe sahip olduklarını biliyorlardı. John Lee Hooker'ın etkisinde olduklarının pekala ayrımındaydılar. "Blues"un idolleri ile kendi çaplarında bu işle uğraşanlar, "blues"a bakış açısından pek farklı değillerdi. "Blues"da ün hemen hemen bütünüyle tecimsel başarıyla ilgiliydi. Gerçekte, tecimsel başarıya ulaşmış ya da ulaşamamış dahiler, "blues" geleneğine katkıda bulunanlardır.

"Blues"un temel ölüm nedenlerinden birisi, pek kabaca düşünmemek koşuluyla, sonucu olduğu kurumların -plantasyonlar, çalışma kampları, hapishane çeteleri -yok olmasıdır. Kuşkusuz bu yokoluş, eşzamanlı (senkronik) değil, artzamanlı (diyakronik) dır. (Son yıllarda, neredeyse "herşeye kadir" denebilecek bir güce erişmiş bulunan müzik endüstrisi, herhalde birilerinin çıkarları gereği ölü bir müzik türünü bile, yani "blues"u bile, diriltebilmiştir).

"Country blues", "city blues", klasik "blues" gibi çözümleme açısından pek fazla birşey söylemeyen neredeyse içi boş sınıflamalar yerine, kökenlerine göre kategorilendirmeye çalışmak oldukça yararlıdır. Bu bağlamda, "Mississippi blues", "Atlanta blues", "East Coast blues" ve buna benzer tanımlamalar yerindedir. Kimlik, nitelik belirten isimlerle bu tanımlamalar, Pete Welding, Samuel B. Charters ve Charles Keil tarafından daha da ileri aşamalara ulaştırılmıştır. Mississippi şarkıcıları ve gitarcıları müzikal performansları açısından, melodik dizi açısından kısıtlıydılar. Ritimsel vurgulamaları güçlüydü. Charles Keil, yazılarında, John Lee Hooker, Bukka White, Son House, Robert Johnson ve Muddy Water'ın ilk zamanlarını Mississippi delta "blues"a; Blind Lemon Jefferson, Texas Alexander, Monce Limbscomb ve Lightin Hopkinsli tek telli gitar geleneğine örnek olarak verir.

Tek telli gitar geleneğinde rahat vokaller vardır; Texas yöresinin müzikal açıdan hafif dokusu duyumsanır. Welding, bu parçalarında "açık, uzun perdeli sound"un bulunduğunu söyler. Clarksdale, Mississippi ve Southern gibi farklı "blues" biçemleri de vardır; ancak, bunların nerede bitip diğerinin / diğerlerinin nerede başladığı belirsizdir- bu konudaki ayrıntılı tartışmalara karşın.

Bu tartışmalar sürdü gitti... Bizim bu tartışmalardan çıkarabileceğimiz ise "blues"da daha çok çalgıların ve vokalin önemli olduğudur. Yani "blues", esas olarak, sözleriyle değil, ama armonisiyle, melodisiyle, ritmiyle "blues"du. Bazıları, olağanüstü gelişkin ve diğer insanlardan farklılaşmış kişiliklerini "blues" kalıpları içinde dillendiriyorlardı. Bazıları da, "blues"a damgasını vurmuş ustaları taklit ediyorlardı; bazen de estetik açıdan çok farklı anonim "blues" parçaları ortaya çıkıyordu.

Genel olarak söylenen, "blues"un her biri üç dizeden oluşan bir kıta ve oniki ölçülük bir yapı anlayışına sahip olduğudur. 19. yüzyılın sonlarına doğru, bu yapı, "spiritauals" içinde yalıtılmış bir biçimde, seyrek olarak da diğer halk müziği türlerinde bulanabilir. "Blues"un gerçek biçimlerine, ancak tecimsel olmaya başlamadan önceki dönemlerinde rastlanabilir. Üç dizeden oluşan kıta ve oniki ölçülük anlayışın genel kabulü, kesinlikle bunun dışına çıkılmadığı, çıkılamayacağı demek değildir. Birçok "blues" sanatçısı, "blues"un duygu olduğunu söylemektedir. Bu sanatçılar, çoğunlukla, geleneksel ölçü ve kıta anlayışını seçerler ama başka yapıları da kullanabilmektedirler- sekiz ya da onaltı ölçülük dizge ve buna benzer değişik ölçülük dizgeler. Ayrıca iki, dört, beş, sekiz gibi dizeden oluşan kıtalar da görülmektedir. Bu türden, klasik kalıpların dışına çıkan bu "blues"lar, dar yapısal tanımlama açısından "blues" olarak kabul edilmese bile, duygu açısından "blues"un ayırdedici özelliklerine sahiptir. Zaten, genelleştirilmiş kalıplara değil de "blues"cuların performanslarına bakmak gerekir.

"Blues"dan daha eski olan siyah halk müziği geleneği -baladlar ve "spiritual"lar- "blues"u çok yoğun bir biçimde peşinden sürüklemiştir. "Blues"da, uzunca bir süre, "blues" öncesi dönemin hem modeli, armoni ve ritim ve hem de söz açısından etkileri görülebilmektedir.

Yüzeysel bir bakışla bile, "blues"un caz gibi besteye değil veya besteden çok kişiye önem veren müzik türü olduğu hemen görülür. "Blues", bir yapı üzerinde her sanatçının kendine göre yorumladığı, neredeyse sonsuz yorumlanma olanaklarına sahip, doğaçlamanın çok önemli olduğu bir müzik biçimidir."Blues"cular bir parçayı ahenkli hale getirirler; bir "blues" parçasının nağmelerini, bir başka "blues" parçasına, alt yapı, iskelet oluşturacak bir biçimde kullanırlar. Bu gibi durumlarda, melodi ve çalgısal eşlik, yeni "blues" parçalarına ulaştıran birer araç olarak görülmektedir.

"See See Rider", "Ain't Nobody's Business What I do", "Sail On, Little Girl Sail On", "Sloppy Drunk", "Diggin'My Potatoes" gibi "blues" parçaları her "blues" şarkıcısın tarafından "standart"lar olarak kabul edilmektedir. "Hesitating Blues" gibi bazı "blues" parçalarının kökenleri apaçık ortadadır; "Shady Lane" gibi bazıların ise kaynaklarına biraz ek çabayla da olsa gidebilmekteyiz. Bazı "blues" parçalarında sözler değişmiştir ama genel melodik, armonik yapı ve ritimler, kuşkusuz, çeşitlemeler ve süslemeler de dışlanmayarak, pek değişmeksizin, kalmıştmır.

Gerçekte, baladlarla çok yoğun bir biçimde kay-

naşımlar yaşamıştır "blues"; öyle parçalar vardır ki bazı yönlerden baladken duygu ve biçim açısından "blues"dur.

Demiryolunun da "blues"da oldukça önemli bir yeri vardır. Demiryolu yapımında daha çok siyahların çalıştırılmasından ileri geliyor herhalde bu... Dahası, diğer konuları işleyen "blues"ların eskisi denli tutulmadığı zamanlarda bile, demiryolu konulu "blues"lar, ritmik, armonik ve melodik açıdan belli bir üst-düzeydeliği yakalayabilmiştir.

Burada, sanatın temelinin iş olduğunu savlayan Plehanov'u anımsamalı. Afrika müziği ele alındığında, Plehanov'un yaklaşımı neredeyse bütünüyle doğrudur. "Blues"un çıkışı da, bazı istisnalar dışında, onu doğrulamaktadır.

"Blues"larda demiryollarının yoğun olarak yer tutmasının yanında, otoyolların da devreye girdiğini görüyoruz. Roosevelt Skyes'in "Highway 61 Blues"u 1932'de kaydedildi. 1933'de Sonny Scott'ın "Highway No 2. "su boy gösterdi. Big Joe Williams'ın "49 Highway"i de iki yıl sonra kaydedilmiştir. Daha sonraları, sırasıyla, Joe McCoy'un "Highway 61"ı, Walter Davis'in "13 Highway" ve "Son Bond's Highway"i, Lowel Fulson'ın "Highway 99"ı ve Curtis Jones'un "Highway 51"ının sayısız versiyonu da göze çarpmaktadır. Bu parça, Tommy McClennan, Jazz Gillum, Smoky Hogg ve Stickhorse Hammond gibi sanatçılar tarafından söylenmiştir.

Toplum içinde belli bir saygıdeğerliği yakalamış olan orta-sınıf siyahlarına göre "blues" şeytan işiydi; onlara göre, şeytanın işi olan "blues", şeytanın müziği olan "blues", dinleyenin yolunu şaşırmasına ve günaha girmesine neden olurdu. "Blues" sözlerinde fuhuş, pornografi, kumar ve şiddet alabildiğine at koşturur. "Blues", bazılarına göre de, bilinçsiz bir biçimde de olsa, katharsistir. "Blues"un, ayrıca, bir emniyet sübabı işlevinde olduğunu da belirtmek gerekir; tehlikeli, olumsuz kabul edilen bazı insana özgü özellikler "blues" sayesinde denetlenebilmekteydi, denebilir. Ama, bu yönüne karşın, kilisenin, "blues"a, dünyevi bir müzik türü olarak tiksinti ile bakması doğaldır.

Bütün "blues" sanatı siyah ürünü değildir; ikincil de olsa beyaz katkısı önemlidir. Zaman zaman, bazı büyük siyah "blues"cular, bir beyazın, yetenekli bir siyah ayarında "blues" söyleyemeyeceğini ancak çok iyi çalgıcı olabildiğini belirtmişlerdir. Bu zihniyetin ortalarında genetiğin, zenci gırtlağının abartılması yatıyor; yani bir tür biyolojist sapma...

"Blues" tarihi içindeki bu kısa gezintiyi bitirirken, dünyada ve ülkemizde hangi nedenle olursa olsun tekrar canlandırılan ve daha çok sayıda kulağa seslenebilmek için sulandırılan "blues"un bu "revival"ının, herşeye karşın, "belki olmayacak duaya amin demek" ama, sürekli olmasını diler; dünya müzik endüstrisinin egemenlerine, beni dinlemeyecek de olsalar, "Sanatı biraz daha çok, parayı ise biraz daha az düşünün" diye haykırmak isterim...

bir giz gibi

Arşivde unutulmuş bir dosya değil bizimkisi
Ne de sonradan yitirilmiş bir kimlik
Hep çıkarılır önümüze, çıkarlar önümüze
Başkaldırının baharı savrulurken sevdalı güze

Bir şifre gibi duruyoruz çözemedikleri

Arşivde unutulmuş bir dosya değil bizimkisi
Ne de sararmış kağıt, yitik resim
Hep gölgeler gezinir peşimizde
Güneş günleri yasaklanır,
pusular kurulur yine de

Bir giz gibi yürüyoruz çözemedikleri

Erdoğan Ekiner

düşle parçalanan ihanet

Derya Ülger'e

Eskidi yalan yüzün
Yürüdüğün yollar eskidi
Epriyen dudağında kış rüzgarı
Yazmazsam, düşünmesem seni
Tufanım olursun...
Bir rüzgardır eser ihanetinde
Bir suskudur tanrıların ayak bağı
Sütyeni dolu bir tanrı bul
Ağlamasın akşamüstlerinin denize düşen güneşi
Kaçıp gitmeleri künyesindesin, firarisin
Cüzzamlı yakınlığın intihar eder.
Şimdi yoksun
Kime dairdir yüzünün yarısı
Terketmeliyim, terketmelisin, terketmeliyiz
Yüzümüze fırlatılmış bu kenti
Şimdi ihanetin yorgunusun
Gündoğumunun ilk ışığı kararır güzelliğine
İhanetin solan yüzünde
Deniz eskizleri
Ankaramsı tadımlıklar
Esat, Tuna caddesi
Kuğulu park toprağın ilk cemresi...

Remzi Demir

film gibi şiir

yer demir gök bakır şeyhim artık sana inanabilirim

nasılsa her şey siyah beyaz bir film gibi,
beş kuruş ödenerek giriliyor sinema salonuna
sonu trajik oluyor yaşamın,
cüneytarkınsal ilkel bir seslendirme provası kaçınılmaz:
"nayır yaşam bunu bize yapamazsın!"

Her şey tamam,
pipoma tütün doldurup yayılıyorum iskemleye.
şapkamı geriye atıp,
burnumun ucunu görmeye çalışıyorum.
işaret parmağımı sallayıp
her şey tamam diyorum;
her şey tamam ama bir sorun var bu filmde.
bir sorun:
bağışlarla kurduğumuz şiir camisinin minaresinde
kimin şiiri ezan diye okunacak?
bir sorun;
kahramanımız ölümü annesi gibi özlüyor
ölüyor ama
"ilk ben ölüyorum" diyor
sanki kendisinden önce hiç kimse ölmemiş
sanki kendisinden önce
hiç kimse öpmemiş bir kadını dudaklarından
ve hiçbir zaman
yeşil bir kar yağmamış gibi
"öldüğüm gün yemyeşil bir kar yağıyordu" diyor.
bırakıyorum bu yüzden yönetmenliği,
elimdeki son senaryoyu Tarkovski'ye pazarlıyorum,
şu yeni kurulan polonya pazarında.

şeyhim bana orjinal suretinden
bir karınca duası yaz

çünkü
"devamı var" diye inanmıştık biz bu yaşama
"olacak" demiş,
"oldu" sanmıştık
ama birden yıkıldı film setinin duvarları

olanca çıplaklığıyla çarptı yüzümüze yaşam

bir yerlerde olmalı
"olmadı" dediğimiz,
"olamaz" dediğimiz her şey.
"senaryo böyle değildi ama oldu" dediğimiz.
bir gün bir işe yarar diye
sakladığımız çamaşır ipledi
temiz ve ütülü gömlekler, iç çamaşırları
evet, onlar da olmalı,
çünkü artık;
tarikat gizleri,
siyaset kulisleri
ve reklam panoları
yaşantımıza yepyeni "eskiler" katıyor
artık yaşam bir güneş gözlüğü gibi
değiştiriyor yüzümüzdeki anlatımları.
gittikçe kendini kınından çekmeli ve ölmeli şiir
artık ona inanan kimse yok.

artık bıçılgan yaraları onarılan surları değil,
üzerine 'resmi araçtır' yazılı otomobilleri,
ve dubleks daireleri tarih saymalı
yeni bir manifesto girmeli devreye:
gittikçe kendine güvenmeli insan,
eliyle koymuş gibi kendini unutmalı!

inkâr edip şeyhimin bütün ayetlerini
üç adım ötede
yeni bir tarikat kuracağım
herkesin erdemi kendine çünkü!

bütün filmler içerisinde bir film arıyorum
bir film;
kendimden arınacak kadar soyunma sahneleriyle dolu,
bir film;
mutlak iyilik ve kötülük üzerine kurulu.
benim olacak,
benim oynayacağım,
gerektiğinde,
"küstüm oynamıyorum" diyebileceğim,
kendime bir kral tahtı seçebileceğim bir film.
kapıda muhafızlar
elimdeki altın kadehte şarap
kâselerde ahududu
kendimden arınıp kuşluk vaktine eriştiğim zaman
muhafızlar! muhafızlar!
"atın beni bu filmden dışarı"
diye bağırabileceğim bir film.

bütün sokakları çekip almalı edebiyattan,

onlar ki, artık köhnemiş bütün imgelerle
çekilmeli, gitmeye cesaret edemediğimiz yerlere,
onları loş ışıklarıyla aydınlatan sokak lambalarını
parçalamalı.
sevgililer de,
karanlık sokaklarda sıkılan bir kurşunla değil,
bir sandalda öldürülmeli kumkapıda,
insanlar,
artık, pencerelerinden gördükleri cinayetlere inanmamalı
sokakta ya da boğaz köprüsünde falan değil
insan kendi filminde adamakıllı intihar etmeli!

intihar!

sahne 24:

durmadan koşturan kameramanlar
bu sahne çekilirse iyi bir film olacak
bu tarafa bakabilirmisinizler,
ışık,
flaş
ve inanç

bir yerlerde,
bize inanan birileri
ve inandığımız kitaplar olacak!

teşekkür

Bu filmin hazırlanması sırasında bize desteklerini sunmakta bir an olsun tereddüt etmeyen ünlü eski para kolleksiyoncusu adı bizde saklı'ya, demir ve bakırı bulan ve şimdi adını unuttuğumuz kabileye, "sigara bitince gece de bitecek" pipoculuk pazarlama limited şirketine, "biraz otur dinlen" iskemleciliğe, sultanahmet camii'ne ve oraya gidip namaz kılanlara, Itr^ı'ye, "her renkten kar satılır" pazarlamacılığa, Tarkovski'ye, Polonya pazarı fahişelerine, "ayakta duran" film setine, "kendini benimle as" çamaşır ipleri pazarlama limited şirketine, filiz iç çamaşırlarına, "beni yak kendini yak, her şeyi yak" reklam panoculuğuna, köstebek gözlüklerine, "köpek öldüren şarap" anonim şirketine, ahududu pazarlamacılığa, arzum sokak lambalarına ve kumkapı sakinlerine teşekkür etmeyi bir borç biliriz.
Bu film Medya tarafından
"Yaşama İnananlar A.Ş."ne
yaptırılmıştır.
© Medya-Yaşama İnananlar A.Ş.
1995

Yılmaz Varol

bıraktığın yerde kaldım

Aydınlığında kaldım
O bildiğin masalın
Sana evrilen yerinde
Baharın çoğul anlamında
Güle rengini katan tutkunluğumda
Suların sesinde kaldım

Bıraktığın yerde kaldım
Taşınmaz acılar bıraktın bende
Soluk bir fotoğrafsın şimdi
Buğulu gözlerin
Bilinmez uzakları muştuluyor
Yitik bir anıyı arıyorsun sanki
Saçların ıslanıyor yağmurda
Dudakların titriyor.

Bir dağın resmini çiziyorsun
Aşkı ve sabrı koyuyorsun doruklarına
Sonra geceyle inen karanlığı
Kayaların sessizliğini
O benim yalnızlığım işte
Yenik bir eşkiya
Kırık bir anıyı çoğaltan

Kendi fırtınalarımda kaldım
Kuralsız ve asi
Birkaç sözcük aradım
Kendinde ve ayıpsız
Sözün uçurumlarında
Beşbin yıllık şiirselliğinde kaldım.

Sen şimdi soluk bir resimden bakan
Güzel beatris
Aşksız ve dantesiz
Taşınmaz acılar bıraktın bende

Hayatla kavgalı kaldım
Yüreğime kazdım adını
Fütürist bir imgeyle
Sana yükledim bütün anlamları
Seni katınca güzelleşiyor her şey
Her şey ben oluyorum birden.

Turgay Çimen

mürted

acıya ve ıhlamura inanmıştık

I

adımı tozlanmış bir rahleden
ve artık unutulmuş bir sözlükten seçtim
bittiği zaman yeniden başlayan kafa ağrısı gibi bir şiddetin
dirilip tuhaf tuhaf sırıtmasıydı bu

adımın yanına celladın sakalını sıkıştırıp 'inanmalısın' diyen rahip
rüyasında öldürdüğü rahibenin yüzünü aynayla karıştırdı
aynaya her bakışında utanmasını şimdi daha iyi anlıyorum

adımı cilası dökülmüş bir rahlede
yıpranmış ama sedefleri parlak bir sözlükten seçtim
bir çocuğu küçük el havlusuna silip attığımdan beri
peçetelerin daha masum olduğunu düşünüyorum
anlık bir bulantıyla başlayan küçük zavallılığım
çürüyüp avcuma düştü
ben kendime dokunurken 'portakal' gibi bir duyguya bağlandım
oysa havlu ısrarlı bir hatırlatıcı

II

adımı adreslerin yanına iliştirmeden
kartondan bıçaklarla gövdemde çentikler ve çukurlar açtım
büyük yanılgılarla başlayan coğrafya oyunu
lacivert bir atlasa dönüştü
nereye baksam gördüğüm kadın adının anlamını
iki cümleyle özetledi

beni boğmaya gelen ip suda çözülmeden önce
parlaklığını yitirmiş eski bir halıda doğulu bir dua ile
lanetlenerek yok oldu

ölümü anlamsızlaştıran ya da erteleyen
arkadaşımın adını alnıma çiviyle çakan
ve 'kimdi' diyen duygu isayı sevmemi gerektiriyor mu

şimdi şüpheyle silinen gerçek suretlerini karanlığa bırakarak
korkunç bir korkaklığa ortak oluyor
bu düş değil
sarılarak kaybettiğimiz o denizdeki o yılan boğulmamızı istiyordu
boğulmamızı ve tekrar boğulmamızı istiyordu
ben bütün bunları yetmişiki noktadan oluşan puntoların
karanlık içeriğinde gördüm
ölenin arkadaşım olması ölü olma durumunu değiştirmiyorsa
niçin yaşıyoruz sorusunun karşılığı gülebiliyoruz da olmalı

çürümüş elma kabukları buralı bir duyguyla
sobanın üstünde kıvrıldı
renk tükendi koku kaldı artık kurt içimizdedir
bir çocuğun keşfiyle söylüyorum kurt içimizdedir.

III

adımı benimle yaşlanan bir sözlükten çaldım
evet çaldım
kendini kavrayan bir delinin unutkanlığı
ucuz bir gülüşle perçinlenerek sahte bir peygambere dönüştü
gözlük kullanmak zorunda olan bu sahte peygamber
gazetelerin dilini kemirerek yutmasını severdi
bir kadını tecavüzden kurtardıktan sonra
boş bir çerçeveye fotoğrafını asan
ve kirli düşlerine kurtardığı kadını ortak edende oydu
dilsiz bir köpekle konuşurken onu şair ilan edip -ne demekse-
lenin'i bankamatikten para çekerken gördüğünü söyleyende oydu

kirli yapışkan ve geveze bir kadın
biraz daha aşağılık olmak için
ondan daha kirli bir adama telefonunu verdi.
ekranda gördüğüm ölülerin arasına sıkışmış telefon numarası
bol sıfırlı olduğundan
başbakanın orgazmı ile yakından ilişkili olarak
yetmişiki noktadan oluşan puntonun karanlık yüzüne düştü

düşleri parçalayıp bir peygamberi bile intihar ettiren gerçek neydi
soluğumda aradığım heceleri çalan cesaret
kalbime yaptığı baskıyı unutup bütün buğday tarlalarını ateşe verdi
yaşamaktan utanan yanımı göstermeden
günlerdir göğüs kafesimde saklanıyorum

IV

kapılara sığınmıştık kovulduğumuz kapılara
kapının kolu yoktu ama ünüformalı bir engerek bize bakıyordu
engerek nöbetinin birinci saatinde kendini soktu
yılan ve yalan sürünerek dokunurken
küçük adımlarla 'zaman' denilen duyguya bağlandım

an'ları toplasam bir yalnızlığa takılıp kalacak
ve yelkovan akrepken ödünç aldığı yüzünü biçecekti

kanlı bir uyanışla parmaklarımı öptüm
tutanaklara imza atan o adamlar
maaşlarını alan ellerine şükrederken
önlerine düşen parmağı görmeyecekler

bütün bunlar resmi bir bültenin 'bertaraf' kısmından sızarak
bir cinnetin üç kişilik cinayetinin yanında yer aldıV

acınıngölgesini gördüğünüz duvar hacmini değiştirip
bizi tuhaf anılarını tükettiğimiz geçmişle yüzyüze bıraktı
o kavanozun kırıldığı an da dökülen sıvının
nasıl temizleneceğini söyleyen duyguydu

henüz anı olmamış bu komik yaşanmamışlık kendini harcarken
'üstü kalsın' diyen bir ses duyulmadı

şimdi adımı çaldığım sözlükten
korkmamın nedenini söyleyecek o çok bilmiş soytarıya
bir sahafın adresini vereceğim
büyük nedenlerle kolu olmayan kapının önünde ölecek

masal satan sahafın çözüldüğü bu küçük duvarda
iri harflerle yazılmış adımı bulunca şaşıracaksınız
suçumu kabul ediyorum
beni tozlandığım rahlede
kırpılmış zamanın
yırtık haritalarında öldürün

M. Erdem Balcı
Aralık 1994, Ankara

Günlerden Düğün

Mutluğu giydirecek sözler sendemi
Bizimkiler tükendi susuyor.
"Telli düğün bu gökyüzü
Üstümüzde güpegündüz" yıldızlar
Elim sende çocuklar gibi
Şarkı söylüyorlar.

Durun hele
Nereye gidiyorsunuz?
Bizi bırakıp da böyle
Yağmur olun
umut olun üstümüze
Kucaklayın
Bu dopdolu, bu tosun yüreklerimizi.

Müştak Erenus

YOĞURTÇUNUN ÖLÜMÜ

A. Erdem Çiftçi

Yemeyecektin o kadar yoğurdu Mustafa Efendi! Evet, sen bir yoğurtçu olabilirdin ama yoğurtçu olmanın yoğurt yiyebilirliğine olumlu bir etkide bulunması mantıksal bir zorunluluk olarak gerektirilmiyordu ki!

Seni yoğurtçu, iyi bir yoğurtçu yapan sattığın yoğurdun kalitesiydi; senin kişiliğin hiçbir zaman belki yoğurda su katıp katmaman konusundaki etik tartışmaları hariç, doğrudan ilgilendirmedi müşterilerini, kaldı ki yoğurt yiyebilirliğin...

Mahalle sakinlerine göre iyi bir insan sayılan Mustafa Efendi annesinden, babasından görerek edindiği teoriyi, pratiğe uygularken iyi bir insan olup olmadığını ayrıca, bu eylemleri korkunç bir sıradanlık içinde, hiçbir zaman sorgulamaksızın yapıyor olmasının kimilerince onların değerini düşürdüğü iddiasını hiç düşünmemişti.

Sahip olduğu hormonal yapının sadece seyrek bir bıyığa izin vermesi dolayısıyla, en son ne zaman traş olduğu hakkında kendisine en ufak bir ipucu vermeyen aynadaki suratına bakarken içi burkulmaz değildi. Giyiminde estetik kaygılar gütmezdi; kullanabilirliği esas alır, karısı, uyurken giysilerine el koyup gizlice yıkayıncaya dek onları değiştirmek için bir arayışa girmezdi.

Evlenip çoluğa çocuğa karışmış, iyi kötü başlarını kurtarmış iki oğlu vardı. Okuyamamıştılar. Oysa çok da istemişti okusunlar, kendisi gibi olmasınlar, ezilmesinler diye. Çok fazla işe de koşmamıştı onları ama sene sonunda öğretmenlerine götürdüğü satır satır yoğurtlar olmasaydı herhalde ilkokulu da bitiremezlerdi. Çocuklar orta okula geçince artan sayıdaki öğretmenlerinin yıllık yoğurt giderlerini karşılaması imkansızdı artık. 'Okumadılar işte eşşek sıpaları' Mustafa Efendinin deyişiyle. Şimdi bayramdan bayrama geliyorlardı yanına.

'Unutma oğlum' diye başlamıştı kendisine ne demeye yoğurtçu oldun! Adımız yoğurtçunun oğlu oldu! diye sitem eden küçük oğluna ve 'yoğurtçular olmasaydı ayran içemezdik' diye bitirmişti sözünü. Arasıra sarfettiği bu anlamlı önermeyi düşünür, aslında akıllı bir adam olduğuna kanaat getirirdi. Belki de babası onu okutsaydı çok daha büyük bir yoğurtçu olabilirdi. Tüm bir Ankara'nın 'Kendiroğlu Yoğurtları' yediğini imgeler, pek de hoşlanırdı bundan. O zaman kimsenin kapısına gitmez, bozuk olmayan paraları da kabul etmezdi. İnsanların birazcık yoğurt alabilmek için kapısında sıraya girdiği 'Kendiroğlu Yoğurt Üretim Merkezi'nde kendisine ayrılan müdür odasında oturur, gerekli gördüğü görüşmeleri yapardı sadece. 'Karıyı' da boşardı gözünün yaşına bakmadan. Yıllardır daha paralı bir iş kurması için dırdır edip hem kendinin hem de Mustafa Efendinin ömrünü yiyip bitirmişti oysa, Mustafa Efendinin elinden başka bir iş gelmezdi ki. O bir tek yoğurdun iyisinden anlardı, babası gibi, dedesi gibi...

Fazla gülmezdi Mustafa Efendi ama çatık kaşlı da değildi. Aslında ifadesiz bir suratı vardı, yani sorunu olmayan bir suratı. Bu ifadesizlik durumu pek ender değişirdi; bir yemek yerken, bir de kalabalık bir caddede karşıdan karşıya geçerken.

Pek fazla geleni gideni de olmazdı evlerinin. Arasıra yandaki apartmanın kapıcısı Haydar Efendi gelirdi karısıyla, çocuğuyla beraber ama ikisi de ayrı tellerden çalarlardı konuşmalarında. Haydar Efendinin biraz geri oluşuna Mustafa Efendinin konuşma sanatındaki ilkelliği eklenince işler iyice karışır, Haydar Efendi zorlandıkça zorlanırdı. Bir keresinde üç saat boyunca bu terimleri kullanmasalar da ayranın, sulandırılmış yoğurt mu yoksa yoğurtlandırılmış su mu olduğunu tartışmışlar sonunda da Mustafa Efendi Haydar Efendiyi evden kovmuştu.

Hep İnönü'nün partisine oy verirdi Mustafa Efendi. Herhalde vardı bir keramet İsmet İnönü'nün bir seçim gezisinde babasını yanaklarından öpmesinde. Belli ki İnönü de anlamıştı memleketin Kendiroğlu sülalesinin oylarına ihtiyacı olduğunu; Mustafa Efendi de bir Kendiroğlu olarak ömrü boyunca ödemeye çalıştı babasından kalan bu borcu ama bazan düşünmez değildi hani, Celal Bayar öpseydi babasını ne olurdu sanki...

Allah'a inanırdı Mustafa Efendi. Çok da saf, çıkarsız bir inançtı onunki. Kişisel bir Allah'dı Mustafa Efendinin Allah'ı, seven, sevilen, üzen, üzülen. Herşeyi, tabiki yoğurdun en iyisini de bilen. Bazen kızmaz değildi ya içinden, sonra bildiği tek duayı okuyarak yaltaklanırdı ona. Namazda niyazda da gözü yoktu. 'Yoğurtları getirip götürmekten zaten canım çıkıyor bir de eğil eğil kalk peygamber bile olsa benim yaptığımı yapmaz' diye düşünürdü. Ne babasını ne de dedesini namaz kılarken görmüştü çocukluğunda. Dedesine sormuştu bir gün 'biz niye camiye gitmiyoruz?' diye, dedeside uzun uzun Hz. Ali'nin camide namaz kılarken öldürüldüğünü, bu yüzden o günden sonra Hz. Ali'yi sevenlerin camiye gitmediğini anlatmıştı ona. O da iyi ki Hz. Ali'nin çeşmeden su içerken öldürülmediğini yoksa tüm Hz. Ali sevenlerin susuzluktan kırılmış olacağını düşünerek sevinmişti.

Mustafa Efendi aslında hiç aşık olmadı. Annesi ve babasının kendisine, halasının kızı (şimdiki karısı) için kullanılmak üzere verdikleri aşık olma özgürlüğüyle, kendisini Mustafa Efendiye aşık ettirebilme özgürlüğü verilen Zeliha Hanım'ın bu özgürlüklerini kullanmaları sonunda ortaya çıkan evlilikleri hiç bitmeyen bir kanun hizmeti gibiydi.

Sıradan biriydin sen Mustafa Efendi! Müşterilerin, öldüğünü duyduklarında sana olmaktan çok, belki bir süre iyi yoğurt üzüldüler. Sattığın yoğurt markette satılsaydı onu da düşünmeyeceklerdi ya... Yoğurtçular ölür, yoğurtlar kalırdı.

Niçin yaşadığını hiç düşünmedi Mustafa Efendi.
Sadece yaşadı.
Ölümü hiç düşünmedi Mustafa Efendi
Sadece öldü.

Niye yaşadın sahi sen Mustafa Efendi, varsın herkes marketten alsaydı yoğurdunu. Ne olurdu sanki! Elalem yoğurdun iyisini üç kuruş daha ucuz alsın diye mi çektin o uzun ve çileli yaşamı?

Değer miydi Mustafa Efendi?
Değer miydi?

PROGRAM

Ayşe Gülen'e

Kim nerde, nasıl
Ne oynarsa oynasın
Finalde
Genç bir kadın
Belki ipek bir poşi
Alkışı beklemeden
Süzülecek sahneye
Ölümle dans ederek
Halkım senin için
Senin için
Diyecek

Kim nerde, nasıl
Ne oynarsa oynasın
Alkış
Hiç
Dinmeyecek
Matine
Ve
Suare
Altmış kurşun yarası
Seyredenin sırtında

Derginin bu sayfalarında iki ilginç yazıyı sunuyoruz. Söz konusu yazılar, görüleceği üzere Yeni İnsan'ın genel görüşlerinden, retoriğinden farklı hatta kimi yönleriyle karşısında bir yerde duruyor. Rezzan Eroğlu'nun bu çevirisinde, Annie Leclere kadının yeni bir dili olması, onu bulması gerektiği ve hatta erkeğin karşısında yeni bir kadının "icat" edilmesini savunuyor.
Edebiyatta ve her alanda kadının kendi cinsine ait bir dil kuramadığı; cinsinin verdiği ezikllkle erkek dilini kendi diline yamayarak bir söylem oluşturduğunu söylüyoruz. Kadının kurtuluşunun, küçükinsanı hedef almakta değil, yeni insanı yaratmakta olduğunu; ve bu yazıda izlenen, erkeğe yetişip onu geçme yöntemiyle değil erkeğin üzerinden sıçramakta olduğunu savunuyoruz. Kadının yeni kişiliğini yarattığı süreçte kendisiyle birlikte erkeği de kurtaracağı inancıyla, bu yazıyı daha üst tartışmalara götürmek düşüncesiyle yayınlıyoruz.

KADININ SÖZÜ

Annie Leclere *
Çev: Rezzan Eroğlu

Tek şey yoktur ki, erkek tarafından üretilmemiş olsun - ne düşünce, ne dil, ne sözcükler. Şimdi bile, erkek tarafından üretilmemiş tek şey yok; ne ben: özellikle de ben.

Herşeyi yeniden icat etmek zorundayız. Erkek tarafından üretilenler aptal, hilekar ve bunaltıcı olmakla kalmıyor. Hepsinden daha kötüsü, donuk ve kasvetliler, bizleri sıkıntı ve umutsuzluktan öldürecek kadar donuk ve kuvvetli.

Bir kadın sözü icat etmek zorundayız. Ama erkek dili kadın "hakkında" konuşuyorkenki gibi, kadın "hakkında", kadına "dair" değil. Özgül olarak kendisine ait bir dil kullanmak isteyen hiçbir kadın bu olağandışı ve ivedi görevden sakınamaz: kadını icat etmeliyiz.

Çılgınca, biliyorum. Ama beni aklıbaşında tutan biricik şey bu.

Kimin sesi söylüyor bu sözcükleri? Hep kimin sesi konuştu? Önemli seslerin sağırlaştırıcı kargaşası; ve biri bile bir kadının sesi değil. O heybetli gevezelerin isimlerini unutmadım. Platon, Aristoteles ve Montaigne, Marx ve Freud ve Nietzsche. Onlar; tanıyorumçünkü onların arasında yaşadım, ve yalnızca da onların. Bu şiddetli sesler beni en etkili şekilde sessizliğe boyun eğdirenlerdir aynı zamanda. Beni suskunluğa herkesten daha fazla zorlayan bu muhteşem konuşmacılardır.

Kütüphanelerde bulduğumuz o görkemli, bilge kitaplarda kimin sesini duyarız? Kim konuşur Kapital'de? Kimdir tapınakta konuşan? Mahkemelerde kim konuşur ve yasalarda duyduğumuz o ses kimindir? Erkeklerin.

Dünya erkeğin sözüdür. Erkek dünyanın sözü.

Hayır, hayır, hiçbir şey arzulamıyorum. Erkeğin konumunun saygınlığı büyülemiyor beni; güldürüyor. Erkeği düşündüğümde oyun oynuyorum yalnızca.

Ve şöyle söylüyorum kendi kendime: Nedir Erkek? Erkek, erkeğin dünyaya getirdiği şeydir. Biz çocukları doğurduk, onlar erkeği.

Onlar özeli tümele dönüştürdü. Ve tümel de tıpkı özele benziyor.

Tümellik en gözde tuzakları haline geldi. Bir ses herkes için. Bir sesle ancak bir kişi konuşabilir: Erkek.

Bütün istediğim kendi sesim.

Evet, konuşmama izin verdiniz ama sizin sesinizi istemiyorum. Kendi sesimi istiyorum, sizlerinkine güvenmiyorum artık.

Bundan böyle, kendime ait olacak bir ses bulmak üzere kendim hakkında konuşmak yeterli değil benim için. Kadın edebiyat: dişil edebiyat, o kusursuz dişil duyarlığıyla çok dişil. Erkek edebiyatı kendi kusursuz eril duyarlığıyla eril değil. Bir erkek, erkek adına konuşur. Bir kadın kadınlar adına. Ne var ki, hepimiz hakkındaki "doğru"yu -kadınlar hakkındaki doğru- bildiren erkek olduğu için, kadının ağzı aracılığıyla konuşan erkektir hâlâ.

Bütün dişil edebiyat kadınlara erkeğin dilinde fısıldandı. Dişilliğin bütün eriminin, tüm ezgilerinin işi çoktan bitirilmiş durumda.

Yeni birşey icat etmek olası mı?

İcat etmek zorundayız: yoksa yokolup gideceğiz.

Bu aptal, askeri, felaket-kokulu dünya tek başına kendi yokoluşuna doğru yaklaşıyor. Erkeğin sesi oyuklarla dolu, yırtılmış, tarazlanmış bir doku; kavrulmuş bir ses.

Gözlerimizi ne kadar iri açarsak, kulaklarımızı ne kadar uzaklara kabartırsak, bu andan itibaren, yasaların yapıldığı doruklar, bütün kutsal değerleriyle o eril doruklar, umursamazlığın ve sıkıntının kalın sisinde kaybolurlar. Ne zaman ki kadınlar ağızlarını açarlar ve konuşmaya başlarlar. Bu andan itibaren, hiçbir erkeğin sesi kadınların çoğul, dinç seslerinin üstünü örtemeyecektir.

Ama hâlâ orada değiliz. Doğrusu, kadın kendinden kaynaklanan bir sesten üretilmiş, bütün ve yeni bir doku örmeyi beceremediği sürece de oraya ulaşamayacağız. Çünkü ses yeni olabilir, ama sözcükler eskitilmiştir. Kadın, sözcüklerinin nereden çıkıp geldiğini söyleyeyim. Benden geliyor, kadından, benim kadın karnımdan. Hamileyken karnımda başladı; küçük, hafif işaretlerle, güçlükle duyulabilen. Sözcükleri olmayan bu ürkek sesi dinlemeye koyuldum.

Hamileliğin o olağandışı hazzından, çocuk doğurmanın o uçsuz bucaksız ve korkunç hazzından bahsetmemi kim isteyebilir ki benden, hiç ifade edebilir miyim acaba (ve hangi sözcükeri kullanırım)?

Kadın bedenimin yaşamın Dionyszak kutlamalarının beşiği olduğunu ilk defa böyle öğrendim işte.

Erkekleri izledim sonra da. Erkek için, cinselliğin yalnızca bir kutlaması var: (Kadın bedeninin içinde olmak), girmek. Diğerleri hakkında, benim bedenimin çoğul kutlamaları hakkında tek söz duymak istemiyor.

Ve sahip olduğu bu tek kutlamayı, hepsini kendisi için istiyor. Benim vazgeçilmez varlığımın akıllı uslu kalmasını ve bütünüyle kendi hazzına adanmasını arzuluyor.

* Annie Leclere, Parole de femme (1974), extracts translated by Claire Duchen - Reprinted from Claire Duchen, French Connections. (London: Hutchinson, 1987)

Onun için çok kötü olacak ama bedenimin hazları konusunda konuşmak zorundayım, hayır. Ruhumunkilerden, erdemiminkilerden veya dişil duyarlılığımındakilerden değil, kadın karnımın, kadın vajinamın, kadın memelerimin hazlarından; hayal bile edemeyeceğiniz bereketli hazlardan.

Bundan bahsetmeliyim, çünkü yalnızca bu konuda konuşarak yeni bir dil, bir kadın sözü doğacak.

Böylesine kararlılıkla gizlediğiniz herşeyi açığa vurmak zorundayım, çünkü ilk kez bu bastırma ardındandı ki bütün diğerleri başladı. Bizim olan herşeyi sizler pisliğe, acıya, ödeve, orospuluğa, darkafalılığa ve uşaklığa dönüştürdünüz.

Bir kere suskuya boğdunuz mu, bizimle istediğiniz herşeyi yapabilirdiniz: Bizleri hizmetçi yerine koyardınız, tanrıça, oyun aracı, anaç tavuk, femme fatale". Gerçekten ısrarla arzuladığınız biricik şey bizim sessizliğimiz: Doğrusu daha fazlasını da arzulayamazsınız; sessizliğin ötesinde ölümümüzü istemek zorunda kalacaksınız.

Bizim sessizliğimiz ve sizin sesinizin utkulu yankısı yetki verdi emeğimizin çalınmasına, bedenlerimizin yağmalanmasına ve bütün sessiz köleliğimize, sessiz şehitliğimize. Naslı olabiliyor da, bizler şimdi uyuşukluğumuzdan sıyrılabiliyoruz ve dillerimiz değerlerimize olan saygıyla hâlâ yapış yapışken çözülebiliyor, yavaşça? Siz dilimizin evrenselliğini ilan ettiniz. Gücünüzü göstermek için çok iyi bir yol, ama onu korumak için pek değil. Bizler, ikna olarak, dinledik; "Bütün insanlar (men) özgür doğar ve eşit haklara sahip olarak yaşar" diyenleri.

Ve yavaşça şunu keşfettik ki, hiçbir şeyi olmayanın, hiçbir şeye hakkı yoktur. Ne eşitliğe, ne de özgürlüğe. Ve yasanın anlamını harfi harfine istemekle işe son veriyoruz. Eşitlik Özgürlük. Bedenim yaşamın engin ritmik titreşimiyle dopdolu. Bedenim bir değişimler zıhari deneyimliyor. Onun zaman algısı döngüsel, ama hiçbir zaman tamamlanmış veya yineleyici değil.

Erkekler -benim yargılayabildiğim kadarıyla- çizgisel bir zaman algısına sahip. Kapladıkları zaman dilimi, doğumlarından ölümlerine kadar, doğrusal. Etlerindeki hiçbir şey zamanın kıvrımlarının ayırdında değil. Gözleri, nabızları, mevsimleri ihmal ediyor. Tarihi görebiliyorlar yalnızca, yalnızca tarih için savaşıyorlar. Cinsellikleri çizgisel: uyarılır, tatmin olur ve gevşeyiverirler. Onları yaşatan şey onları öldürür. Ölümden ancak, onları bir kez daha öldürecek yeni bir hayat aracılığıyla kurtulurlar.

Bedenim bana zamanın bir başka anlamından söz açıyor, bir başka maceradan. Yılda onüç defa, bedenimin döngüsel değişimlerini deneyimlerim. Bedenim bazen bütünüyle unutulur. Onun acıları veya hazları hakkında düşünmeksizin gelir, gider, çalışır, konuşurum ve bedenim bir soyutlamadır. Bazen bedenim orada, mevcut.

Aybaşımdan on, oniki gün önce memelerim şişer, sertleşir. Bu -benim durumumda- döllenmeyi, verimliliği takip ediyor görünüyor. Bunun daima böyle olduğunu söyleyemiyorum çünkü başka kadınlar bunu aybaşları süresince veya hemen öncesinde deneyimlediklerini anlatıyorlar.

Meme ucu hassastır; parlak kırmızı, çok duyarlı. En hafif dokunuş onu daha da sertleştirir. "Memelerim yaralı" dersiniz, dostlar birbirlerine söyler. Özellikle aybaşınız geciktiği için endişeleniyor ve umut verici bir işaret arıyorsanız; memelerinizi ellerinizde tartarsınız, onları hisseder, kaygılı bir özenle bastırırsınız onlara, onları acıdıklarını kabul etmeye zorlamaya çabalayarak ah evet dersiniz, yaralılar. Ama hepsi bu kadar değil. Acımıyorlar, bu yalnızca bizim onları hissedebilmemiz için. Canlı ve uyarılmışlar, acıya açıklar ama yaralı değiller. Okşamalara da açıktırlar, her zamankinden daha fazla; durmaksızın okşanabilir, tuhaf bir biçimde hazza açık. Aybaşımın süresi dolduğunda memelerim sevecen, hevesli ve duyarlıdır.

Bedenim konusunda konuşmayı bitirmedim henüz. Hâlâ birçok harikalar deneyimliyor çünkü. Salt siz onlarla içli dışlı değilsiniz diye, onları iğrenç bir acı ve tahammül maskesi altında saklamam mı gerekiyor? Sizin bilemeyeceğiniz deneyimlerden haz duyduğum için kötü mü hissetmek zorundayım, tâ ki kendime bu hazzı da izin vermeme noktasına dek?

Siz yaşamamı zehirlediniz. Yüzyıllar boyunca. Bedenimden yoksun bırakılmış ben, nasıl yaşanacağını yalnızca sizin aracılığınızla bildim. Kötü halde, güçlükşamak. Köleleşmek, tahammül etmek, sessiz ve sevimli olmak. Bedenim çalışmak ve sizi memnun etmek için orada; asla kendi zevkim için değil. Hiçbir zaman benim olmayan, benim için olmayan bedenim. Benim yaşamak dediğim bu.

Mutlu olmaları için birçok olanakları olduğunu söylediğine göre kadınlar neden yakınıyorlar öyleyse diye sorabilirsiniz. Çünkü bizim burada ve şimdi sahip olduğumuz olanaklar, yalnızca, temelinden farklı bir toplum içinde olanaklı hale gelebileceklerin bir beklentisidir. Bu kadın statüsünün de değiştirileceği bir toplum olacaktır aynı zamanda. Kadının başkaları tarafından algılanma şeklinin de değiştirileceği gibi.

Ben kadınlara mutlu olun demiyorum; yalnızca, mutlu olma yetisine sahip olduğunuzu biliyor musunuz?

Ama kadınların mutluluğunu yadsıyan herşeyi anlamak zorundayız - ve bu onun yalnızca ekonomik, cinsel ve ailesel bunaltısı değildir.

Çok iyi biliyoruz ki - çünkü açık seçik ortada - kadınlar mutluluktan esirgendiler, çünü ev'e ait görevler ve hayattaki zevklerini sınırsızca neredeyse ölüme kadar erteleyen kaygılarla aşırı yüklendiler. Bir kadın ne zaman kendisinden, erkekten, güneşten, yağmurdan rüzgardan, çocuklardan, mevsimlerden hatta evden gerçekten haz duyma şansına sahip olur: ev işiyle, mutfak aletleriyle, bulaşıkla, alışverişle, ütüyle, yemek pişirmekle ilgilenmek zorundalığıyla sürekli yıldırılırken?

Zaten ayaklarından çekiştiriliyorken, bir de kötü ücretli bir işin acımasızlığı ve aşağılanması eklendiğinde, mutluluk olanağı ne zaman gözüne ilişebilir? Bütün bunlar konusunda hiçbir şey bilmiyormuşuz gibi davranamayız, çünkü saklanamazlar, onu görebiliriz.

Ama bir kadını mutluluktan, hatta belki daha temelden neyin esirgediği konusunda yeterince bilgili miyiz? Göremediğimiz bir zorbalık imparatorluğunun genişliğini biliyor muyuz - onu göremiyoruz çünkü ne onu uygulayan kişiyi, ne nasıl işlediğini, ne de tam olarak neyin üzerinde işlediğini görebiliyoruz.

Bedeninden dışlanarak, bedeninin barındırdığı hazlar konusunda cahil bırakılarak, kaybedilen şeyin mutluluğu deneyimleme yetisi olduğunu anlıyor muyuz?

Eğer kadınlar böylesine politikçe kayıtsızlar, böylesine ısrarla tutucularsa, bu aynı zamanda yaşamdaki zevklerinin neler olabileceğini düşlemek yetisinden uzaklaştıkları için değil midir?

Kaybettiklerinin farkında oldukları biricik bedensel haz, erkeğin kendisini kaptırdığını gördükleri olan, yaptıklarından daha sıkça ve daha iyi: Doğru dürüst bir cinsel haz. Ama imgelemleri o kadar sınırlı da, başka hazları düşünemiyorlar mı? Çok dar görüşlüler de, problemlerinin kaynaklarını göremiyorlar mı? Çok mu alçak gönüllüler, çok mu tembel? Eğer içlerinde barındırdıkları zevkleri -dünyanın yoksun bırakıldığı o zevkleri- bir öğrenselerdi, kavgaları yeni bir kuvvet ve yeni ve vazgeçilmez bir şiddet gereksinmeyecek miydi? Keşke -eğer bu baskıcı dünyayı erkek kurduysa- farklı bir dünyanın, en sonunda bir yaşam dünyası olacak bir dünyanın doğuşunun hazırlanmasının kadınların görevi olduğunu bilselerdi.

Kadınlar kendileri de özgürleştirmeyi istemedikçe, özgürleştirilemeyecekler: erkekten, güçten, çalışmadan gelen, ama aynı zamanda kendilerinden kaynaklanan, kendileri, başkaları, özellikle de çocukları üzerinde işeyen bütün baskılarla savaşarak. Onları itham ederek: Cisimsizleşmiş kadınlar, cinselliksizleşmiş kadınlar, dezenfekte edilmiş, yabancılaşmış, sahte görünümlü magazin kadınları, kukla kadınlar, ama aynı zamanda erkeklerin suç ortağı kadınlar, alçak kadınlar, son olarak ve hepsinin de üstünde; ailenin ejderhası kadınlar, adanışın şehitleri kadınlar, aç gözlü anaç tavuklar, sahiplenici ve öldürücü anneler, tiksindirici üvey anneler.

Bizler erkeğin baskılarıyla bir şekilde suç ortaklığı içinde bulunduğumuz sürece, bu baskıları çocuklarımız üzerinde, onları gayretli baskıcılar veya uysal kurbanlar haline getirerek yinelediğimiz sürece asla, asla özgür olamayacağız.

ERKEKSEL POLİGAMİNİN KÖKENLERİ

Ester Villar
Çev: Güngör Atalay

Bebek-kadınlı bir erkek, monogaminin usa aykırılığından sıyrılıp -olanaklar elverdiğince- ruhsal barışını çok eşlilikte arar. Erkek sevgisini ikiye böler: üreme içgüdüsünü karısına, cinsel güdüsünü bir başka kadına yöneltir. Birine biraz verir, diğerinden alır; birini korur, diğerine meydan okur; birine özen gösterir, diğerine değer vermez.

Erkeksel poligaminin kökenleri, erkeklerin ailesini koruma ve neslini sürdürme güdülerini kadınlarda doyurmasında yatar. Bu olgu, erkeklerin aynı anda iki kadını sevebileceği yanılsamasına neden olur: Gerçekte ise, her iki kadından sadece birini severler- diğeri onların çocuğudur. Kadınlarda bu tür yanılsamalar hemen hemen hiç olmaz, çünkü güdüleriyle yöneldikleri kişiler belirgin olarak birbirinden ayrılır: Gözeme güdüleri için çocukları, cinsellik güdüleri için -şayet gerekliyse- kocaları vardır.

Kadınların monogam, erkeklerin poligam sayılmasının nedeni budur. Erkeklerin çoğu, poligamilerinin asıl kaynağının bilincinde değildir. Onlar, erkeğin birden fazla kadına ihtiyacı olduğunu, kadının bir tek erkekle yetinebileceğini söylerler. Erkekler korudukları obje ve cinsel partnerleriyle sık sık cinsel ilişkide bulunduklarından - ikincisiyle çok daha sık-, çok eşliliklerinin kökeninin erkeksel cinsellikte olduğunu farzeder, kendi cinselliklerinin ilkesel olarak farklı olduğunu düşünürler.

Kadının evlatlık bazında değerlendirildiği evliliklerde, kocanın poligam döneme geçmesinin sinyalleri genellikle ilk çocuğun doğumuyla verilmeye başlar. Düşünülebilecek en iyi erkek bile, bu doğumla üreme içgüdüsünü doyurmuş olur; sıra cinsel güdüsünü doyurmaya gelir. Günün birinde cinsel partnere güçlü bir arzu duymaya başlayınca düşüncelerini -koruduğu insanı üzmek istemediğine ilişkin düşünceler- bir kenara iter ve bir sevgili edinir. Artık 'Evlenilecek kadın'a sahiptir, şimdi onun bir 'yatak kadını'na gereksinimi vardır. Bebek kadının gerçek koruma objesini doğurmasıyla cinsel partner rolünün kesintiye uğraması; minimum düzeye inmesi, erkeğin bu döneme geçişini oldukça kolaylaştırır. Normal bir libidoya sahip bir kadın bile, kullanılabilirliğine dayanarak baba olarak seçtiği aşığına uzun boylu değer vermez, kadınların çoğu ise, böyle bir erkekle cinsel ilişkide bulunmaktan adeta iğrenmektedirler. Cinsel partner rolü ilk etapta bir yem olarak düşünülür: Hedef, bir erkek tarafından evlatlık olarak alınmak ve çocuklar üretmektir. Bu hedefe ulaşıldığında, denge gittikçe korunan objeye noktasına doğru evrilmeye başlar.

Kadın, cinsel partner rolünü sadece kriz dönemlerinde yerine getirir şöyle ki; korunan obje rolünün bir başka kadın tarafından elinden alınacağını sezdiği ve hamisinin kendisini terkedeceğinden korktuğunda hatırlar.

Daha ileriye gidilecek olursa, çocuklu bir kadının korunan obje rolünü üstlenmesine ihtiyacı yoktur- çocuklar bunu kendisi için, hem de ondan çok daha inandırıcı biçimde yerine getirirler. Çocuklarını korumak isteyen bir erkek, onların analarını da korur, çünkü çocukların annelerine ihtiyacı vardır. Aile babası, identik, sanki aynı duygular gerçekten identiktir. Bu durumda poligami, evlatlık kadını olan bir erkek için en iyi değil, aynı zamanda tek çıkış yolu olarak görünüyor. Bununla birlikte, erkeklerin tümü poligam değildir. Bunun nedeni kolayca tahmin edilebilir: Bu dünyada erkek hiçbir şeye bedel ödemeden sahip olamıyorsa -ne koruma, ne cinsel güdüsünü doyurma dapoligami eğilimini realize edebilmesi için aynı anda birden çok kadını besleyebilecek durumda olmak zorundadır; kimi, o da bu güçte değildir. Çok eşlilik, adaletsiz servet dağıtımının bir koşulu, belli bir ülkedeki sosyal adaletin aynasıdır adeta.

Erkek kadına bedel ödemek zorunda olduğu için, paralı bir adam çok sayıda kadına sahip olur, parası az olansa az sayıda kadınla yetinmek zorunda kalır veya hiç kadını olmaz.

Sosyalist ülkelerdeki erkeklerin cinsel hayallerinin realizasyonun çok daha kötü bir noktada olmasının nedeni budur: toplumsal servet ne kadar eşit dağıtılırsa, çok eşlilik şansı o kadar azalır. Kadınların Toplumdan aldıkları payın erkeklerinkine hemen hemen eşit olması, batılı sanayi ülkelerindeki erkeklerin de ortalama bir kadını doyurma zorunda olmaları nedeniyle, ikinci kadın, sadece patronların bir önceliğidir.

Latin Amerika'da bigami pratikte kurumsallaştırılmıştır. Servet ve mevki sahibi Meksikalı'nın karısının oturduğu 'casa grande' ve metresinin oturduğu 'casa chica'sı vardır. Tabi bu aranjman, her iki evi de yeterince finanse edebildiği süre ayaktadır. Bir erkeğin poligam olup olmadığı tümüyle ekonomik durumuna bağlıdır: Zengin erkekler daha poligam değil, aksine daha paralıdırlar- fakirler ise daha monogam değil, daha az paralı erkeklerdir.

Bu nedenle poligami biçimlerini şöyle ayırıyoruz: Simultane, sukzessiv, sporadik ve sembolik poligami.

Poligaminin hangi biçiminde karar kılmış olursa olsun, ilk etapta servete, arzularının realizasyonu için gerekli paraya sahip olması şarttır. Simultane ve sukzevis poligami zenginlerin, sporadik ve sembolik poligami ise daha az parası olanların çok eşliliğidir.

Simultane Poligami

Simultane poligami başlıca çokeşliliktir: Bir erkeğin birden çok karısı vardır ve hepsini birden elinde tutmak ister. Sukzessiv poligami, zaman zaman gerçekleşen çok eşliliktir. Bir adamın iki karısı vardır, ama zamanla birinden kurtulmayı beklemektedir. Sporadik poligami rastlantısal çokeşliliktir. Sembolik poligami, cinsel partner olmadan cinsel dürtünün doyurulmasıdır. Zengin bir adam ya simultane ya da sukzessiv poligamiyi seçer, sporadik veya sembolik poligamiye değer vermez. Simultane poligam erkek, -aynı anda karısı ve metresi olan- koruma ve cinsel objeler arasında belirgin bir ayrım yapar, Koruyan, koruduğu obje yanındadır, hatta eskiden olduğundan çok daha şevkatli olmaya çalışır.

Sporadik Poligami

Sporadik poligami, yoksul erkeğin çok eşliliğidir. Zengin erkeğin aksine, yoksul erkek cinsel dürtüsünü düzenli olarak değil, rastlantısal olarak giderir, şöyle ki:

1) Sahip olunamayacak kadınlar (promiskuite)

2) Herkesin sahip olabileceği kadınlar (Prostitution)

Sahip olunamayacak kadınlar demek, başka erkeklerin kadınlarıdır. Bunlar, normal bir libidoya rağmen, aslında saygı duymadıkları, beğenmedikleri -baba gibi gördükleri- bir erkeği tercih ettikleri için, libidolarını adoptif ilişkilerin dışındaki ilişkilerle doyurmak zorunda kalan kadınlardır.

Bu kadınlara genellikle, henüz bir erkeğe ait olmayan, ancak bir adapsiyona her zaman açık kadınlar da dahildir.

Bu kadınlar beklerken, bir başka kadının 'babası'nın cinsel partneri rolünü üstlenirler.

Bu tür kadınlar lütuflarını parasız olarak sağladıklarından -çünkü onlar için gözetilmekten çok, cinsellik önemlidir-, bu erkeğin, kadının kendisini sunduğu erkeğin uzun süre direnmemesi gerekir: Parasız sekse arz çok az, talep ise çok sonsuzdur. Kiminle ve ne zaman yatacağını sadece zengin erkek arayabilir- Eğer yeterince paralıysa, önce kendisini 'bab'a olarak sunma, daha sonra sahip olunamayacak. kadınları yüceltme hakkına sahiptir. Yoksul erkek uzun uzun düşünmez, seçimsiz, önüne çıkan kadını kabul eder. O, bunun bir daha ele geçmeyecek bir fırsat olduğunu bilir. Burada sadece bir promiskuite sözkonusu olmasına rağmen, yoksul erkek cnisel dürtülerini tatmin için ilk ulaşabildiği cinsel partnerle doyurma zorunluluğunu 'macera' olarak tanımlar. Yoksul erkek için sahip olunamayacak kadın -çünkü bunu 'macera' olarak adlandırır.

cinayeti gördüm

Kentler katillerini arar
Ya da her kent kendi katilini yaratır

Guernica kentinin katili
Ona tonlarca bomba yağdıran Almanlar değildi
1000 yıllık bir düşü 1000 yerinden bıçaklayan
Ve Guernica'nın küllerinden Guernica'yı doğuran
Picasso'ydu katilin adı
Bir kenti bir tuvale gömen
Ve üzerini örtmeyen Katalonyalı katil
Yıl 1937 idi
Cinayeti gördüm

Fellini henüz bıçaklanmamıştı
Kahpece sırtından Rimmini'yi
Ama, Vito Amerika'daydı
Ve çoktan öldürmüştü Carleone köyünü
Cinayeti gördüm

Kentler katillerini arar
Ya da her kent kendi katilini yaratır
Ama her katil bir kenti öldüremez
Bir kenti öldürmek
Dokuz başlı bir ejderhayı öldürmekten
Zordur çünkü
Ve katiller daima tek başlıları tercih eder

Kentler katillerini arar
Ya da her kent kendi katilini yaratır
Binlerce kez bıçakladığı New York'u
Her köşesinde bir aşkın bıçaklandığı bu kenti
Halen öldürmeye çalışıyor Woody Allen
Cinayeti gördüm

Kentler katillerine tutkundur
Katillerse öldürecek kadar sever onları
Ve kentler daima taamüden öldürülür

Kentler katillerini arar
Ya da her kent kendi katilini yaratır

Erol Anar

İyi insana bir iki soru

Anladık iyisin, ama neye yarıyor iyiliğin
seni kimse satın alamaz,
eve düşen yıldırım da satın alınmaz
anladık dediğin dedik,
ama dediğin ne?
Doğrusun, söylersin düşündüğünü,
ama düşündüğün ne?
yüreklisin kime karşı?
akıllısın yararı kime?
gözetmezsin kendi çıkarını,
peki gözettiğin kimin ki?
dostluğuna diyecek yok ya,
dostların kimler?
Şimdi bizi iyi dinle;
düşmanımızsın sen bizim
Dikeceğiz seni bir duvarın dibine
ama madem bir sürü iyi yönün var
dikeceğiz seni iyi bir duvarın dibine
iyi tüfeklerden çıkan
iyi kurşunlarla vuracağız seni
sonra da gömeceğiz
iyi bir kürekle,
iyi bir toprağa

bertolt brecht